

NC-5.7.2. Inleiding tot het Modern en Huidig denken, 1983/1984 (289 p.).

NC-5.7.2. p. 144 tot 287

MHD 123.

Deze ‘trachten’ een uitgang af te dwingen, opwaarts, totdat de aardkorst het begeeft,-- waarbij deze ‘beeft’.

De waarnemingsbasis is blijkbaar het feit dat aardbevingen vaak begeleid worden van vulkaanuitbarstingen, waarbij vlamme gassen en gloeiendhete lava van allerlei type uit de bodem opwaarts gedreven worden. De waarneming ‘suggereert’ (leidt tot abductie) geweldige druk, wellicht veroorzaakt door de gloeiende lavamassa’s, die naar boven komen, gedurende en na de aardbevingen.

We weten al dat Anaxagoras gassen ‘kracht’ toeschreef - *zie hoger blz. 96vv. (lucht als ‘gas’ dat ‘kracht’ impliceert)* -. Ook was Anaxagoras ervan overtuigd dat hete gassen opwaarts zijn.

Anaxagoras geeft geen noodzakelijke en voldoende reden aan waardoor en hoe aither neerwaarts, valt en in de onderaardse regionen terecht komt. “Hier is de leemte meer gapend dan zo even: de twee mechanismen, geïmpliceerd in een aardbeving, zijn contradictorisch (*zie hoger blz. 9 (onderaan)*).

Immers, aardbevingen worden veroorzaakt door de opwaartse aither,-- hetgeen uitgerekend - tijdelijk - neerwaarts werkt, telkens wanneer de aither valt”. (Gershenson/ Greenberg, o.c., 53).

“We zien dat:

- a. Geen ‘bijzondere’ onderaardse fornuizen,
- b. demonen,
- c. onderwereldvuren gepostuleerd (= geabduceerd) werden door Anaxagoras, met het oog op de verklaring (regressieve reductie; cf. *Supra blz. 11vv.*) van dergelijke schrikbarende rampen.

Hij zag erin de werkdadigheid van dezelfde gloeiendhete aither, die dient ter verklaring van zovele fenomenen in zijn theorie”. (id., 54).-- M.a.w. het economiebeginsel (*zie hoger blz.122*).

B3 Euripideïsche hermeneutiek. (123/168)

(1) Inleiding.

“De ziekte, waaraan mettertijd, de Griekse cultuur leed, heeft vele namen.

- a. Volgens sommigen lijkt zij een dodelijke vorm van scepticisme (*zie blz. 65*).
- b. Volgens anderen een dodelijke vorm van mysticisme (*zie hoger blz. 12v. (beginnende theosofie) 1; 67/70 (theosofie; appl. mod.)*).
- c. Professor Murray heeft ze ‘Failure of Nerve’ (het versagen van de (levens)-moed)) geheten.
- d. Mijn eigen titel ervoor is ‘systematisch irrationalisme’. (*ER. Dodds, der Fortschrittsgedanke in der Antike, Zürich/München, 1977 (vert. v. The ancient concept of progress, Oxford, 1973), 111*).

MHD. 124

Men kan geen beter inleiding hebben tot Euripides van Salamis (-485/-406), die tot de perikleïsche (naar de Oudgriekse staatsman Perikles) vriendenkring behoorde (*zie hoger blz. 71*; Euripides als Anaxagoreër, althans tot op zeer beperkte hoogte).

(2) Hoofdidee.

“(a) Het hele leven - de voorgrond (waarneming) - is ‘smart’ - *zie hoger blz. 24/26* (WB. Kristensen’s tekst) -. Er is, meteen, geen ophouden aan het verdriet.

(b) Maar ‘het andere’ (‘ta d’ hetera’: letterlijk, ‘De andere (werkelijkheden)’ (Bakchai, 1005) - wat dat ook zij (*zie hoger blz. 55 (scepticisme)*) - is kostbaarder dan ‘het leven’: het verbergt het omhullende duister in wolken. Een naamloos iets, dat, over de wereld heen, ‘licht’ geeft. Duidelijk is dat wij er ons ziek naar verlangen”. Ziedaar, volgens Dodds, o.c., o.m. 108f., de kernidee van Euripides. Doch, daarmee, overschreden wij, met Euripides, de fenomenale voorgrond, om er de transfenomenale achtergrond van te abduceren.

(3) Applicatieve modellen.

(3)A.-- Euripides’ inwijdingsherinneringen.

Noch de mythische theologie (de homerische en de volksreligieuze inbegrepen) noch de politieke theologie (wat wij de ‘officiële’ zouden heten, in haar verantwoording), doch ook niet het brute ongeloof, dat, rondom hem, o.m. de ‘natuurrechtelijk denkende’ protosofisten (*zie hoger blz. 42/45*) aan de dag legden, typeren Euripides’ religie zoals Dodds, o.c., 106 (“Euripides (...), in de bredere zin van het woord - *zie hoger blz. 118v. (begripsverwarring)* -, een diep religieus dichter”) terecht zegt.

Zeker ook niet de al te teleologisch-optimistische religie van Socrates van Athene (-469/-399), die één van zijn ‘vrienden’ blijkt geweest te zijn, in de bredere zin. (cfr. Dodds, o.c., 107)).

Doch of Dodds, o.c., 107, gelijk heeft, waar hij beweert dat ook de Orfische religie Euripides niet typeert, doordat deze, samen met o.m. de politieke religie (stadsstaatgodsdienst) en de Socratische, “geloofde in een of andere zin in een ‘apodeixis’ (bewijs) der dingen onder de aarde’ dat trekken wij met andere duiders in grote twijfel.

MHD 125.

Deze mening ‘bewijzen’, is natuurlijk onmogelijk. Doch men kan ze aannemelijker maken. A. Di Nola, *La prière (anthologie des prières de tous les temps et de tous les peuples)*, Paris, 1958, 348s. biedt een uittreksel uit ‘de Kretenzers’, van Euripides, waarin de orfische inwijding ter sprake komt op een wijze, die slechts op eigen inwijding kan gesteund zijn.

De tekst, eventueel met hoofdletters onderbroken ter uitlegging, luidt:

“O gij, Geboren uit een Turische, zoon van Eur.opè - Eur.opè werd, op Kreta, de moeder van koning Minos, de zoon van Zeus, de oppergodheid, en Europè.

Deze Minos werd, na zijn dood, één der drie rechters in de onderwereld, -- feit dat een licht werpt op de ware aard van dat soort ‘orfisme’ - dat Di Nola erin ziet (ten onrechte, overigens) - doch Dodds, o.c., 109f., duidt, o.i., juister:

In de ‘*Kretenzers*’, nl., drukt Euripides ‘het diepe religieuze gevoel’ (aldus Dodds letterlijk) uit, dat hij heeft voor de mysteriën der ‘Kouretes’, d.i. de ‘priester van Zeus-de-Kretenzische, -- mysteriën, aldus weerom Dodds, *ibid.*, die nauw verwant zijn met de Dionysische mysteriën (*waarover hoger blz. 56/64*).

O koning van Kreta met zijn honderd steden. Ik kom, nadat ik deze goddelijke tempel heb verlaten, die de cipressen van het eiland, gehakt met de stalen bijl, bedekken met balken, kunstig aaneengevoegd en nauwkeurig de ene aan de andere aangepast”.

Tot daar ‘une introduction de circonstance’ (een inleiding om de inleiding, die meer verbergt dan zij onthult (*zie hoger blz. 45/49 (sacraal-archaïsche hermeneutiek); 53 (irrationalisme, doch louter filosofisch-herakliteïsch)*).

Doch luister nu naar de ingewijde, die, blijkbaar, zijn zwijgplicht breekt: “de reinheid - niet zomaar ‘orfisch’, doch gewoon chthonisch (tellurisch), d.i. in verband met de onderaardse godheden (‘numina’), te begrijpen - is de wet van mijn leven, sedert de dag, waarop ik ingewijd werd in de mysteriën van de Zeus van het Idagebergte (de huidige Psiloriti op Kreta).

MHD 126

Na deelgenomen te hebben aan de omofagieën (riten van het eten van rauw vlees) om met de godheid één te worden, volgens de regel van Zagreüs (de eerste naam van Dionusos, die Euripides ‘vereenzelvigt’ met de ‘Zeus Idaios’, de Zeus van het Ida-gebergte), die de vriend der nachtelijke tochten is en na, ter ere van de Grote Moeder (d.i. de aarde als fijnstoffelijke bron van zowel leven als dood), de fakkel van de berg te hebben gezwaaid, heb ik daar (d.i. in de mysteriën) de dubbele naam van ‘Koereet’ en ‘Bakchant’ (die aan de optocht deelnemen) gekregen. Bedekt met gewaden van een volmaakte witheid, vlucht ik de geboorte der stervelingen, benadert mijn hand niet het lijk, dat men begraaft, en duld ik, tussen mijn spijzen, niets dat geleefd heeft”.

Opm.-- K. Kuiper, wijsbegeerte en godsdienst in het drama van Euripides (bijdrage tot kennis van het godsdienstig leven der Atheners ten tijde van Perikleès), Haarlem, 1888, 114, wijst er, reeds verleden eeuw op, dat “althans ten tijde van Euripides, de Kretenzische Zeus-Idaios-eredienst dergelijke voorschriften” vertoonde. Steller wil daarmee zeggen dat het Orfisme er niet noodzakelijk moet in geabduceerd worden. Meer nog: hij wil bewijzen, het hele boek door, dat Euripides allesbehalve Orfisch-puthagoreïsche religie vertegenwoordigde.

Opm.-- Met het aanhalen van bovenstaand uittreksel willen wij aantonen dat Euripides zonder twijfel een ingewijde was. Zo niet, zou hij dergelijke teksten, die, zonder twijfel zijn eigen persoon betreffen, niet neergepend hebben en op het toneel laten opvoeren.

(3) B1. -- Euripides’ ‘religie’.

Kuiper, o.c. 383, zegt dat “Euripides de voetstappen van Herakleitos drukte. Met het oog op de Kretenzische Zagreus-legende had deze verklaard: “Eénzelfde wezen is Hades en Dionusos’ - zie hoger blz. 56 (*Fr. 15: tragisch - dialectische zienswijze*)-, daarmee doelend op de eeuwige wisseling van sterven en leven in het scheppend goddelijk vuur en, de wet van de eeuwige kringloop ook op het menselijk leven toepassend, had Herakleitos gezegd “dat de stroom van de oorsprong ook de stroom van de ondergang (...) is en dat dezelfde oorzaak, die ons het levenslicht doet aanschouwen, ons de duistere hades voor ogen voert”. (Aldus Ploutarchos van Chaironeia (+45/+12s), die Herakleitos’ ideeën juist weergeeft, ofschoon niet letterlijk).--

MHD 127

Kuiper, o.c., 384, preciseert :”zo ook vindt Euripides, in de God van Kreta, (...), een duidelijke verpersoonlijking van de ‘godheid’ die hij ‘aanbidt’: de aither - cf. *supra* blz. 122v. (*Anaxagoras’ fysikale duiding*) -, uit wie alles ontstaat en tot wie alles keert - zie hoger blz. 3v. (vooral *Anaximandros van Miletos* de rechtsorde van het hylische beginsel) -, ‘Zeus’ de verwekker van het leven, maar tevens Hades de verdelger van het leven.

Kuiper, *ibid.*, preciseert in welke zin juist Euripides uitgerekend, de sceptieker, in de mysteriën belang stelt: “Nu, bovendien naar Kreta geroepen door de symbolische reinheid der Idaiïsche Zeus-aanbidding, legt hij deze ‘god’ het liefst zijn ernstige vragen voor. De twijfelaar, die, bij zo menige, door kunst rijk gewelddadige tempel van zijn vaderland, het hoofd had afgewend, zien wij, thans, de toppen van de panakra - d.i., zoals de naam (‘pan.akra’) het zegt, de heel hoge bergen van Kreta - bestijgen, om, met de eenvoudige gelovigen, in de mysteriën van deze geheimzinnige ‘god’ te delen en hem, als wijgeschenk, de bede van zijn ganse leven te brengen: -- De bede om licht”.

M.a.w. de rationalist Euripides - zie hoger blz. 19 (*Aristoteles’ duiding van Zenon’ s paradoxen*); 21 (*Xenofanes’ metatheorie*); 51 (*onderaan: Herakleitos’ secularisering met als gevolg ‘irrationalisme’*) - “ziet het niet meer zitten”, niet op grond van niet-denken, doch op rationele gronden.

Hetgeen Dodds, o.c., 105, bewijst o.g.v. teksten, zoals “welzalig” (‘olbios’) - de term der mysteriën, als zij over het eeuwige leven spreken - is degene die de methode (‘mathèsin’) der ‘historia’ (onderzoek) zich eigen maakte. (*Fr. 910*).

Deze en andere teksten laten er geen twijfel over: Euripides was thuis in de Milesisch-natuurfilosofische vorsingsmethode. Hoewel zelf eerder dichter dan denker, heeft hij zich

MHD 128

grondig verdiept in ‘filosofie’ doch, zoals Dodds, o.c., 105, schitterend samenvat: “Al te diep in de natuur van de wereld een kijk nemen is zeer gevaarlijk”. Inderdaad, zoals Dodds uitlegt, de ‘welzaligheid’ van de ‘historia’, als teruggetrokken leven - zie b.v. blz. 70 *supra* (Anaxagoras, Empedokles’ vriend) -, redt het ‘beschouwelijke’ leven van o.m. politieke moeilijkheden - een thema dat de Epikoureeërs zullen opnemen (- 400/+400: zeer lange tijd, dus) -.

Doch de uitdieping, louter speculatief - zie hoger blz. 4 (De verzameling der niet hylisch abstraherenden) -, van de levensvragen heeft Empedokles - net zoals zovele twijfelaars - uitgeput. “(Het beschouwelijke leven) - aldus Dodds, o.c., 106 - is (...) de toevlucht der vertwijfeling”.

Vergelijken wij nu met Empedokles van Akragas - zie hoger blz. 67/ 70 -, dan zien wij, onmiddellijk het kleine verschil: Empedocles is gelovig-theosofisch; Euripides is gelovig, doch kritisch-fysisch. Als beiden zeer grote belangstelling hadden én voor religieuze én voor paranormale werkelijkheden; toch is het verschil duidelijk: Euripides is een hermeneutisch en waarlijk ‘balladesk’ ingestelde denker der oudheid.

In onze tijd van pragmatisten en behavioristen, van theosofen en spiritisten, van freudianen en jungianen, - aldus weerom Dodds, o.c., 112 - “Is Euripides, die Ca. Swineburne (1837/1909), de Engelse schrijver, een toneelsofist en een mismaakte aap kon heten, voor onze generatie, een der meest sympathieke figuren der antieke letterkunde”. Van ‘duidingen’ gesproken van éénzelfde Euripides!

(3) B2a. De noodlotsreligie.

F. Flickiger, *gesch. D. Naturrechtes*, I (*Die gesch. D. Europ. rechtsidee im Altertum und im frühen Mittelalter*), Zollikon/ Zürich, 1954, 43ff., belicht, als rechtshistoricus en -theoloog, een ander moment van Euripides’ filosofie, nl. de noodlotsidee.

“Voor deze dichter, die reeds in de tijd der Griekse verlichting leeft - zie hoger blz. 21vv. (*Xenofanes van Kolofon*)-, zijn de olympische - versta: de niet-chthonische - godheden, stellig problematisch geworden, doch des te machtiger treedt daarvoor in de plaats opnieuw het oeroud lotsgeloof op de voorgrond.

MHD 129

Doch de ‘macht’ van het lot werkt - in Euripides’ ogen - niet enkel middellijk, doorheen orakel (zie *hoger blz. 45/49 (Herakliteisch denkkader)*) en vloekwoord (d.i. een magisch-mantisch spreken, dat lotsbepalend werkt), doch onmiddellijk, d.i. doorheen demonische ‘natuurkrachten, -- dit voor zover wij (d.i. F. Flükkiger) als ‘demonisch’ een hogere macht aanduiden die in de mens zelf opstijgt en hem beheerst”.

M.a.w. het humanisme - zie *hoger blz. 115/116 (Anaxagoreïsch analogon)* - met zijn humane abducties, doet zich, hier in de naturalistisch-dieptepsychologische vorm voor.

F. Flükkiger, o.c., 44, preciseert: “Euripides is de eerste, die ‘natuur’ (‘fusus’ en ‘goddelijk recht’ (‘dikè’) in een intrinsiek-noodzakelijke samenhang gebracht heeft. Hij deed dit, nl., in de voornoemde zin: het ‘goddelijke’ lot werkt zich uit in de natuurkrachten, die (1) de drift en (2) het karakter zijn (‘thumos’, ‘mania’). Zij geraken de mens meester en eisen van hem ‘dike’ (rechtsherstel).

Hier is (...) de oorsprong van het natuurrecht te zoeken” (zie *hoger blz. 40/45 (dialectiek)*)-- nog anders drukt steller, *ibid.*, deze uiterst belangrijke basisidee uit:

- a/ “Wat de ‘godheid’ - in de Euripideïsche zin, natuurlijk (zie *hoger blz. 127* (aithèr- of vuurgodheidskracht in de fusis zelf gesitueerd - als lot bepaalt, dat uitgerekend moet ‘anankaios’ (noodzakelijkerwijze) zijn volvoering krijgen”.

- b/ “Doch de abductieve basis is nieuw: de ‘goddelijke’ oorsprong is niet meer werkelijk Zeus of moira (de lotsgodin), doch de macht, die, onmiddellijk in de fusis zelf, doorleefd wordt”. – Tot daar deze eminente rechtshistoricus.

(3) B2b1. Applicatief model 1.

F. Flükkiger, o.c., 44f., ontwikkelt zijn stelling.-- in ‘*De razende Herakles*’, één van Euripides’ drama’ s (wellicht van -416), is de natuurkracht de ‘Lussa’ (waarvan de eerste betekenis ‘hondsdelheid’ is, maar dat overdrachtelijk - analoog (zie *hoger blz. 101vv.*) - menselijke agressie in al haar vormen kan aanduiden).

MHD 130

De 'lussa', aanvalsdrift, wordt door de 'Aither' (vuurgodheid) 'overgezonden' (deze taal is louter overdrachtelijk, natuurlijk): zij is de woede, die zich van de 'held' meester maakt.

Zij verloopt in twee tijden:

(1) Herakles, onder de druk van deze onbewuste drijfveer, vernielt zijn eigen huis en doodt vrouw en kinderen.

(2) Dan: de razernij verlaat hem, alsof zij een soort autonome, in zijn binnenste genestelde 'macht' was; pas dan - niet eerder - komt hij tot inzicht (de 'rede of het verstand' komt pas achteraf), wordt angstig, stort ineen.

Hij 'rationaliseert' - Freudiaanse term om aan te duiden dat iemand, hoewel blijkbaar onbewust 'gedreven' (drijfveer), zich toch een 'rationeel schijnende verklaring' (d.i. de eigenlijke 'rationalisering') indenkt - en zegt - ditmaal in chthonische taal - "gezamenlijk zijn wij verpletterd door de hand van Hera (de oppergodin, echtgenote van Zeus)" (Herakleitos, Main., 1392). Het is, ogenschijnlijk, een 'door de godheid overgezonden onheil' (id., 919vv.). Niet eigen schuld - men ziet de typisch dieptepsychologische vergoelijking hier reeds aan het werk -, doch een lot, dat hem 'Lussa' overzendt, stort hem en wat van hem is (huis, gezin) het onheil in.

Opm.-- Euripides gaat zover de mythologie te gebruiken om zijn 'rationeel-intellectuele onmacht te verhullen achter de 'belachelijke' mythologie van de volksreligie.

Daarbij wordt niet eens verborgen dat, in de archaïsch-volksreligieuze zin, 'Lussa', als door een godheid overgezonden, meer is dan een natuurproces en zeker, zeer zeker meer is dan een goedkope vergoelijking en 'verrechtvaardiging' (hier in de pre-freudiaanse zin 'rationalisering') voor immorele daden.

De archaïsche mens erkent, immers, twee types van schuld:

- a. de onbewuste schuld, maar die echt 'schuld' is en blijft (en om vergeving vraagt);
- b. de bewuste schuld, die, hier in verlicht denkkader ('taalspel'; cf. *supra blz. 33/40*), in de grond de enig erkende schuld is.

MHD 131

P. Ricoeur, Finitude et culpabilité, ii (Le symbolique du mal), Paris, 1960, 9/150 (les symboles primaires: souillure, péché, culpabilité), heeft er, op zijn eigen - protestants-rationele - wijze, op gewezen hoe het ethisch-politische 'kwaad' drie types vertoont:

- 1/ smet, vlek, onreinheid' (erg ritueel opgevat, aldus Ricoeur);
- 2/ zonde (vergrijp tegen een of andere orde);
- 3/ schuldbesef, schuld bewustzijn (psychologisch doorleefde vorm).

Ricoeur ziet er, eerder, fasen in, die, cultuurhistorisch, elkaar opvolgen. Hetgeen juist is. Doch zij zijn, o.i., duurzame momenten van éénzelfde aanwezigheid van het ethisch-politisch kwaad. En dus: gelijktijdig (of zo goed als).

Gaan we even na, in Herakles.

Waarneming.

Het brute, ongeduide feit der Lussa (met de gebeurtenissen), *hierboven blz. 129v.* kort geschetst.

Duiding.-- abductieve fase.

De lussa, als natuurkracht, die zich van de held meester maakt, is de noodzakelijke en/of voldoende reden (de 'thumos', de onberedeneerde, voorbewuste grond, waaruit het 'razende' handelen opborrelt, dwangmatig, laat Lussa doorkomen). Eigenlijk, in Euripides' zienswijze, is dit de reden zonder meer. Doch hij vermoedt - o.m. en vooral als ingewijde - dat er 'meer' ('het andere'; *zie hoger blz. 124*) achter schuilgaat: nl. de fisis voor zover 'irrationeel', 'demonisch'.

Duiding.-- Abductief-mythische

De 'mythe' is, voor Euripides, de stuntelig-suggestieve formulering van dat 'andere', dat, mysterieus blijft, maar zich, wellicht, enigszins prijsgeeft.

Dan, in die abductievorm, is de noodzakelijke en voldoende reden (regressieve reductie) tweeledig:

(i) het genealogisch 'kwaad': op het geslacht zelf van Herakles weegt een aloude bloedschuld (er is ooit, door een voorouder, een moord gepleegd, die hemzelf en zijn afstammelingen 'onrein', 'besmet', 'bevlekt' maakt, na zo een vergrijp tegen de met macht geladen ('heilige') orde - wat 'zonde' is (in Ricoeur's taalspel)); deze vergt - voor de rechterstoel van de 'tijd' (*zie hoger blz. 3* (Anaximandros' rechtsorde)) - een 'tisis' (boete, rechtsherstel);

(ii) Het begaan van de doding van Lukos, de veroveraar, die, ook zijn vrouw en kinderen bedreigde, - en dit eigenmachtig, d.i. zonder machtiging der godheden, die, als bepaalsters van het lot, de eigenlijke gedragsregels voorschrijven.

MHD 132

Weliswaar heeft Lukos zelf zich een lot op de hals gehaald: hij heeft de godheden honend uitgedaagd (gevolg: hij is ‘bevlekt’ (Ricoeur’s eerste type), na die grensoverschrijding tegen een bestaande orde in (zonde; in Ricoeur’s taalspel)). Hij zal dikè, herstel van rechtsorde, moeten ondergaan.

Doch dat maakt Herakles’ rekening niet: tweevoudig zal hij ‘tisis’ (boete) betalen. De godin Iris, die de bode (‘engel’) is zowel van de ene godheid naar de andere als van de godheden naar de mensen (hier: de held Herakles), en ook van de helden naar de godheden, wordt door Hera, die Herakles achterna zit gestuurd: Iris brengt een ‘boze’ (onheilstichtende) daimon (wat bij Euripides lot, doch met die mysterieus-mythische sfeer er rond, betekent) en benadrukt - aldus Flückiger - dat het schrikwekkende, dat zich gaat afspelen, ‘dike’, rechtsordeherstel is. Zij eindigt haar toespraak met de woorden: “De godheden zouden nergens meer staan, indien (Herakles) geen ‘dikè’ moest geven”. (Her. Main. 841).

Opm.-- Men vergisse zich niet:

(i) De fysiek is de ware abductie: de menselijke natuur (met haar immanente daimon der Lussa, in het hart zelf van de held) is het ware toneel;

(ii) de mythe is een soort ‘aura’, die de verborgen rechtsorde betreffende het lot, onder woorden brengt en onthult (doch onderwereld, Olumpos; Hera, Iris e.d.m. zijn gedemythologiseerd).

(3)B2b2. Applicatief model 2.

In *Medeia* stoten wij op een analoge structuur.-- Het drama ‘Mèdeia’ (Medea) dateert van -431.-- Om de ‘tragiek’ van het stuk goed te begrijpen, behoort men een beetje de argonautensage te kennen.

Jason, de leider der Argonauten, slaagt erin het gulden vlies (de vacht van een goddelijke ram), afkomstig uit Thessalië (het land der magie), te verwerven, doch niet zonder de magie van de kolchische Medeia, die op de jeugdige Helleen verliefd geworden was en die Jason, uit denkbareheid, huwt. Mettertijd vestigt het koppel zich te Korinthos, waar de tragedie zich afspeelt.

MHD 133.

In *Medeia* komt, m.a.w., een type (zie hoger blz. 111vv., waar het type biologisch is; hier gaat het over een mythologisch type) te voorschijn: een jonge held vecht tegen een gevaarlijke vijand (hier: Aiètès, koning van Kolchis, aan de oostkust van de Zwarte zee); dankzij de hulp van de dochter van die vijand (hier: Medeia), overwint de held (hier: Jason).

Blijkbaar, zoals in alle mythen, wordt die structuur (grondmodel) in allerlei varianten uitgewerkt (een taal- en cultuurfenomeen dat de structuralisten bestuderen, liefst logisch onderbouwd (nl. met schemata, die de stoicheiosis (zie hoger blz. 2) weergeven; m.b.t. structuralisme, zie ook hoger blz. 90 (binaire bewerkingen, die, overigens, ook in taal- en cultuurfenomenen als de mythen voorkomen).

Gevolg: Euripides had een zekere keuze.

In *Medeia* ontmoeten we nog een ander mythologisch type: “Medeia (...) is de dochter van de oneraardse heerser, Hades (klankverwant met Aietes). Zij helpt Jason (...). Doch de huwelijk tussen de onsterfelijke (Medeia) en de sterveling (Jason) is, zoals vaker, niet door het geluk begeleid (*J. Geffcken, die Griechische Tragödie*, Leipzig/Berlin, 1911-2, 110).

In *Medeia* is het scenario, kort weergegeven, het volgende: te Korinthus verlooft Jason zich met Glaukè, de dochter van Kreon, vorst van de stad die Medeia in ballingschap wil sturen.

Medeia, zeer sluw, vraagt één enkele dag uitstel van vertrek.

(1) Zij stuurt Glaukè een kleed en een gouden kroon. Als deze dat kleed en die kroon draagt, sterft zij. Haar vader, Kreon, vangt haar in de armen op: ook hij sterft.

(2) Zij doodt, eigenhandig, de twee kinderen, die zij bij Jason heeft. Het stuk eindigt met een ‘deus ex mechina’: de zon stuurt haar een wagen, getrokken door gevleugelde draken, waarmee zij naar Athene vlucht, waar zij huwt met Aigeus, de zoon van Pandion.

Op die demonische wijze ontnemt Medeia haar ex-man wat hem het dierbaarst is en vernietigt hem psychologisch.

MHD 134.

Dieptefilosofische hermeneutiek.

cfr. *supra* blz. 32/32.12 (metafysisch en menselijk onbewuste als scenario-duiding).

(A) Waarneming.

Het verhaal (scenario) is het waargenomen feit

(B)1. Het menselijk onbewuste als noodzakelijke en of voldoende reden.

Mèdeia-Exodos (1002/1419) - mediteert: "Bij de wraakgodheden van de Hades! Het zal niet gebeuren dat ik mijn kinderen laat vernederen door mijn vijanden! (...).

Het gebeuren ('scenario') is volkomen geprogrammeerd en niet omkeerbaar. Reeds nu, de kroon op het hoofd, sterft de jonge vorstin (Glaukè). Dat weet ik beslist! Maar, ga ik de weg van het uiterste onheil op, dan zal ik hun (d.i. de twee kinderen) een nog erger onheil verzenden. Ik ga hun dan ook een afscheidswoord toespreken". (Mèdeia geeft teken: de twee kinderen komen tot bij haar).

"Geeft, kinderen, Uw rechterhand aan uw moeder ten groet!" -- (Mèdeia kust, ze omarmend, haar kinderen). - "O allerliefste hand! O allerliefste mond! O edele verschijning en gelaat! Weest gelukkig ... maar aan de overzijde! De dingen - hier, op aarde - heeft uw vader (d.i. Jason) u afgenomen. O aangename omhelzing! O zachte huid en aangenaamste adem van mijn kinderen! Gaat weg! Gaat weg!"--(Mèdeia ontslaat ze).

"Ik kan gewoon mijn kinderen niet meer aankijken, verpletterd als ik ben onder mijn onheilen.-- en, daarbij, begin ik te beseffen ('ma(n)thano') welke boosaardige daden ik aandurven zal. Doch de 'thumos' (de drift) is sterker dan mijn wilsbesluiten. Ja, de drift ('thumos') is de oorzaak van de grootste boze dingen onder de stervelingen". (1059/1080).

Zoals *Flückiger, geschichte des Naturrechts*, I, 45, zegt: de 'daimon' (= lotsmacht, die zowel godheid als in de mens werkende drift ('thumos' -- enigszins met Freud's drift en 'begeerte' identisch) is) - hier de daimon der wraak is de drijfveer, totdat Mèdeia het begint te beseffen (beweegreden).

(B)2. Het metafysisch onbewuste als abductietype 2.

764vv.: Mèdeia zegt: "O, Zeus en Dikè (rechtsverging) van Zeus en licht der zon. Nu zullen we zijn als wie een mooie overwinning behaalt op vijanden. Die weg zijn we op. Nu is er hoop dat mijn vijanden naar recht straf betalen.

MHD 134 (bis?)

Hermeneutische structuur.

Onder 'hermeneutische structuur' zij hier verstaan de wijze waarop Euripides het scenario duidt.

Waarneming.

Het ongeduide feit is in het scenario verhaald.

Abductie. (1)

Een uittreksel zal E Euripides' duiding verduidelijken. Medein in de Exodos (1002/1419), mediteert a.h.w.: "Bij de wraakgeesten van de Hades, het zal niet gebeuren dat ik mijn kinderen laat vernederen door mijn vijanden. (...) Het feit is volkomen afgewerkt en niet te ontvluchten. Reeds nu, met de kroon op het hoofd, sterft de jonge prinses (Glaukè) in haar sluiers. Dat weet ik beslist. Maar, ga ik de weg van het uiterste ongeluk op, dan zal ik hun (de twee kinderen, die in het paleis, in een ander vertrek zijn) een nog erger ongeluk verzenden. Ik ga ze dan ook een afscheidswoord toesturen".

Medeia geeft teken: de twee kinderen komen in haar vertrek.--"Geeft, kinderen, uw rechterhand aan uw moeder ten groet". - Medeia omarmt haar kinderen en kust ze.

"O allerliefste hand, allerliefste mond. O edele verschijning en gelaat. Weest gelukkig, maar aan de overzijde. De dingen hier, op aarde heeft uw vader (Jason) u afgenomen. O aangename omhelzing en zachte huid en zoetste adem van mijn kinderen. Gaat weg! Gaat weg!"

Medeia laat ze van haar weggaan.-- "Ik kan gewoon niet meer mijn kinderen aankijken. Ik word overweldigd door mijn ongelukken. Daarbij begin ik te beseffen ('manthano') welke boze daden ik aandurven zal. Doch de 'thumos', de drift, is sterker dan mijn wilsbesluiten. De 'thumos', de drift, is de oorzaak van de grootste onheilen (boze dingen) bij de stervelingen". (1059/1080).

Zoals Flückiger, *Gesch. d. N.*, I, 45, zegt: de 'daimon' (lotsmacht) der wraak is de drijfveer (onderscheiden van beheerste beweegreden).

Abductie. (2)

Doch Euripides ziet dieptepsychologisch. -- In het derde Epeisdion (663/823), 954vv., zegt Medeia zelf het uit: "O Zeus en 'Dikè' (= rechtsvergeving) van Zeus en licht der zon". Nu zullen we zijn als wie een mooie overwinning behaalt op vijanden. Wij zijn die weg zijn we opgegaan. Nu is er hoop dat mijn vijanden gerechtige straf betalen ('teisein dikèn').

MHD 135.

(...). Al mijn wilsbesluiten ('boulumate') zal ik u (steeds: Zeus, dikè, zonnegodheid) uitzeggen. Vang dus woorden op die niet lustgevoel opwekken.-- Ik zal één van mijn dienaars sturen naar Jason en ik zal hem laten vragen dat hij onder mijn ogen komt. Eens dat hij hier is, zal ik hem lieve woorden toespreken, nl. dat ik akkoord ga, - dat een vorstelijk huwelijk (met de prinses Glaukè) een mooie zaak is, nadat hij ons (Medeia) heeft verraden. (...). Ik zal (...) de kinderen sturen met geschenken in de handen naar de bruid (Glaukè). (...) Een lichte sluier en een kroon van gedreven goud. Indien zij die 'kosmos' (sieraad) aanvaardt en draagt, zal zij ellendig wegsterven, alsook al wie dit jonge meisje zal aanraken. Met dergelijke tovermiddelen ('farmakois') zal ik de geschenken zalven.

Doch nu verander ik mijn gebedswoord: ik ween over het soort werk dat daarna ons te verrichten staat. Want de kinderen zal ik doden, de mijne. Niemand is er die ze daaraan zal onttrekken. Nadat ik het hele huis van Jason te gronde heb gericht, zal ik dit land uittrekken, op vlucht voor de moord op mijn allerliefste kinderen en gedrukt onder de last van een zeer onheilig werk. Want, vriendinnen, uitgelachen te worden door mijn vijanden is niet te dragen. Tot daar toe! Welk gewin zou het voortleven de kinderen bezorgen? Ik heb noch vaderland noch huis noch toevlucht tegen de onheilen”.

Opgemerkt zij dat Medeia, hier, liegt, want zij heeft, zo-even, een toevlucht gevonden bij Aigeus (te Athene): zij maakt zichzelf een drogreden wijs, om haar 'thumos' een rationalisering te bezorgen.-

“Ik heb een zonde begaan de dag dat ik het vaderlijke huis verliet, nadat ik mij heb laten overreden door de woorden van een Griekse man, die met de medewerking van een godheid ('sun theoi'), gerechtige straf zal betalen ('teisei dikèn'). Nooit meer zal hij de kinderen uit mij geboren zien. Uit zijn nieuwe bruid zal hij nooit kinderen verwekken, daar, dankzij tovermiddelen, de 'ananke' (de noodzaak) er is dat deze ongeluksvrouw op een ongelukswijze sterft, een zachtzinnige.

MHD 136

Integendeel, men neme mij voor het tegenovergestelde soort: onuitstaanbaar voor mijn vijanden, voor mijn vrienden welwillend. Het beroemdste leven is zo een mensen eigen". Weerom in de Exodos, 1231/1235, zegt de koorleider: "Blijkbaar slaat 'ho daimon' (de lotsgodheid), met vele onheilen, vandaag, terecht ('endikös'), Jason, o ongelukkige (nl. Glaukà), hoe voelen wij medelijden, dochter van Kreon, naar aanleiding van uw lotgevallen.

Gij die naar de poorten van de onderwereld zijt gegaan ('eis haidou pulas') om reden van het huwelijk met Jason".

"Het koor stemt ermee in dat de daimon der wraak - steller drukt hiermee de twee abducties in eenzelfde titel uit - Jason met recht ('endikos') treft.

Daarenboven geeft het lot Medeia gelijk. Dike laat het haar halen. Helios (de zonnegodheid) redt Meadeia in de drakenwagen uit de greep van haar vervolgers.

Gelaten sluit het koor de tragedie af: 'Van vele (dingen) is Zeus, op de Olumpos, de lotsverdeler ('tamias'). De godheden ('theoi') volvoeren ('krainousi') op onverhoopte wijze ('a.elptos') vele (dingen). De dingen, die men meent, verwezenlijken zich niet. De een of andere Godheid ('theos') vindt een uitweg voor dingen, die men niet meent dat zij zich zullen voordoen. Het feit (dezer tragedie) - 'tode prasma' - had zijn afloop op zo een wijze!

De gerechtigheid eigen aan het lot is niet enkel heilstichtend en ordebrengend, doch ook vernietigend en beangstigend." (F. Flückiger, o.c ., 46).

M.a.w. om met WB. Kristensen te Spreken, het lot is 'harmonie der tegengestelden' (zie hoger blz. 24/ 26).

Opm. -- Zelfs in de *kuklops*, een nog, in hoge mate, saterspelig stuk, is sprake van 'dike': de bijzonder sluwe Odusseus maakt de grof-materialistische kukloos, een fantastisch schepsel dat enkel genot en bloeddorst kent, een dracula avant la lettre -, met wijn dronken, terwijl hij mompelt: "Wel wetend dat wijn hem schade berokkenen zal en gerechte straf hij, snel daarop, zal betalen". (421/422)

(3)B3. De balladeske noodlotsreligie.

(1) Applicatief model van ballade.

J. Van Eichendorff (1798/1857), uit de Heidelberger jongere romantische school, heeft ons een typologisch zuiver (zie hoger blz. 112) model van ballade (afkomstig van het laatlatijnse ‘ballare’ (dansen); ballade is een soort danslied achtergelaten, dat wij, voor wie het Duits niet beheerst, (trachten te) vertalen.

Lorelei (deze titel bergt

(i) ‘die (ook: der) Lei, d.i. rots en

(ii) ‘Die lure’, d.i. de (vrouwelijke) elf of natuurgeest).

a. “Het is al laat. Het is al koud. Wat rijdt gij, eenzaam door het woud? Het woud is lang. Gij zijt alleen, gij, schone bruid. Ik voer u mee naar huis”.

b. “Groot is der mannen bedrag en list. Van smart mijn hart gebroken is. Wel dwaalt de woudhoorn heen en weer. Oh! Vlucht! Gij weet niet wie ik ben!”

c. “Zo rijk gedost is ros en wijf. Zo wonderschoon het jonge lijf!

Nu ken ik u! God sta me bij! Gij zijt de heks, de lorelei.

d. “Gij kent mij wel. Van hoge rots kijkt, stil, mijn slot diep in de Rijn. Het is al lat. Het is al koud. Gij komt nimmermeer uit dit woud”.

Opm. -- Op TF 1, op 25.03.84, werd, onder de titel ‘la plus belle soiree de ma vie’ (een Italiaanse film (1972) van Ettore Scola), een van Friedrich Dürrenmatt, De panne (het verhaal van dottore Rossi, die, met zijn ultradure wagen, ‘in panne’ valt) afgebeelde film gedraaid, die typologisch (zie hoger blz. 112; ook 133 (mythologisch type) modelidentisch is.

Dottore Rossi komt inderdaad, op een soort bevreemdend slot terecht, waar gewezen rechters om de tijd te doden, een soort gerechtelijk spel opvoeren “om niet, in hun pensioentijd, te vervallen”. Rossi laat zich als beschuldigde op een rijkelijk voorzien avondmaal, op die ‘akelige’ wijze, beoordelen en veroordelen .. om het pure spel.

‘s Anderendaags, echter, wordt hem een peperdure rekening voorgelegd, die hij, rijk als hij is, dan toch maar betaalt. Hij wordt met koor en zang en muziek uitgeleid. Doch - en hier komt de ‘lorelei’:

MHD 138.

(i) voordat hij een nachtrustverblijf zoekt, ontmoet Dottore Rossi, in de stad, waar de Zwitsers-precies op tijd sluitende bank hem voor een gesloten deur stelt, een sexy meisje, met lederdracht en wulpse boezem, op een peperdure moto tegen. Meegesleept door zijn drift der rijke mensen voor al wat sexy is, achtervolgt hij, in een snelle rit, de moto, die hem ontglipt. Totdat hij in ‘panne’ valt. Zo komt hij op het gerechtsslot terecht. Echter zonder enig begrip van wat dat slot, schijnbaar een zeer gastvrij restaurant, eigenlijk is.

(ii) De hele typisch jetset- of reizende-schatrijke avond door, dient een even sexy kelnerin op, met wie het - zowel vanwege de gepensioneerde rechters als, vooral, vanwege de hete Italiaanse zakenman ‘Dottore Rossi’, die op de ware herkomst van het vele geld, dat hij op een Zwitserse bankrekening komt zetten, als maar door getoetst wordt, - tot ‘Liebeleie’ komt, zelfs na hevig gedroomd te hebben van een dolle motorrit met de geheimzinnige kelnerin.

‘s Morgens, dringt het nog altijd niet tot Dottore Rossi door dat die kelnerin identisch met het verlokstertje van de vooravond is, wiens moto opzettelijk zo opgesteld was, op de parking, dat hij niet zonder haar weg kon.

(iii) Totdat Dottore Rossi, onderweg naar de bank, doch, ongelukkigerwijze, met zijn veroordelingsperkament waaraan hij, als aan een kostbaar aandenken, met heel zijn ziel, houdt, nevens hem in de wagen, opnieuw op de ‘lolelei’, langs hem wegscherend, stoot: pas dan gaan hem de ogen open. Hij herkent en het motorijdstertje en de Kelnerin. Op ‘jacht’ (in snelheid en naïefheid) achter haar aan, neemt hij, ondertussen één der gewezen ‘rechters’ van het ‘gerecht’ van de vooravond op, in zijn wagen.

Discussie: totdat Dottore Rossi, woedend, haar doet uitstappen omdat deze geheimzinnige ‘rechter’ hem niet juridisch - het menselijk gerecht is, voor gewezen rechters als hij, slechts een komedie - maar ethisch-politisch ‘schuldig’ stelt. Dan pas scheert de moto verleidelijk langs hem voorbij. In wilde achtervolging wil Dottore Rossi de lorelei inhalen, begerig.

MHD 139.

Op dat tragisch komische moment lukt ze hem in een haarspeldbocht, waar hij moet remmen, doch het opgerolde, in een stijve huls opgesloten 'veroordelings-perkamentje', dat hij niet opmerkte, is tussen zijn rempedaal en de carrosserie 'gevallen' - schijnbaar toevallig, allemaal, - en verhindert dat de rem greep heeft op zijn dolle vaart. Met de 'zalig-erotische glimlach' op het gelaat stort Dottore Rossi te pletter 'in de afgrond'.

Opgemerkt zij, dat, in tegenstelling tot de volwaardige ballade, zelfs op het moment van zijn ondergang, nog steeds Dottore Rossi niet beseft wie dat meisje is en wat zij eigenlijk aan hem voltrekt: zijn '(gods)oordeel.

In de ballade van von Eichendorff, daarentegen, zoals in de Euripideïsche tragedie, meestal houdt de typische begripsvertraging op: de tragische held(in) ziet, plots, waar hij (zij) aan toe is, nl. wanneer het te laat is.

(2).- Appl. model van de ballade.

L.Uhland (1787/1862) (Duitse Romantiek) met von Eichendorff. één der topfiguren van de 'gelouterde' romantiek (Schwabische schule), liet ons *Die Rache* (de wraak) na.-
- Ziehier een vertaling -

a. De knecht heeft de edele heer doodgestoken. De knecht was, zelf, graag, een ridder.

b. Hij heeft hem doodgestoken in het donkere bos. En het lijk geworpen in de diepe Rijn.

c. Heeft aangetrokken de uitrusting blank. Op 's heren ros zich geworpen frank.

d. Als hij springen wil over de brug. Plots staat het ros en steigert terug.

e. Als hij de gulden sporen hem gaf, plots slingert het hem, -- wild --, in de stroom beneden.

f. Met de arm, met de voet, hij zwemt en worstelt. Het zware pantser hem nederd wingt.

Tot daar - zo letterlijk mogelijk- om de precieze sfeer enigszins weer te geven - deze weerom typologisch zuivere ballade. *Zie hoger blz. 111.*

(3).-- Het regulatief model (type, idee).

(i) *Holger Olof Nygaard* (Duke university), *Ballad*, in *Enc. Brit.*, Chicago, 1967, 3: 20/22, heet 'ballade' een 'folk song' (volkslied), door naamloze dichters telkens met varianten gedicht, oraal overgeleverd, internationaal verspreid, dat wezenlijk een verhaal van een dramatische handeling is.

MHD 140

Doch het, sinds de XVIII-de e., specifiek-balladeske vermeldt Nygaard praktisch niet. (in *R. Foncke, honderd Duitse Balladen*, Antwerpen, 1944, 10/12, geeft de boeiendste specificaties (type-omschrijvingen).

Steller haalt Börries von Munchhausen (1874), één der naturalistische balladedichters, aan. Het lyrische gedicht is uitspraak van het gemoed. Het epos is het lange verhalende gedicht; de ballade de korte vorm ervan. Von Münchhausen onderscheidt, in de structuur van de ballade, twee lagen.

a/ De onderste laag is empirisch-werkelijk. D.w.z. het verhaal beschrijft een schijnbare doodgewoon, ofschoon desnoods schokkend gebeuren. Methodologisch heten wij dit moment (levend aspect) het moment der waarneming. cf. *supra blz. 10*.

b/ De bovenlaag of het bovenproces, zoals von Munchhausen zegt. “Wezenlijk is dat de handeling - het eigenlijke object van het verhaal is bedoeld - niet enkel ‘Grund’ (d.i. toetsbare empirische werkelijkheid) heeft, doch ook ‘achtergrond’, d.i. dat boven de kamp der helden, op de heide, onzichtbaar in de lucht, de ‘einherier’ (d.i. de gevallen strijders in het walhalla strijd leveren”. (o.c., 11).

Indien wij v. Munchhausen juist duiden, dan omschrijft hij metaforisch de volgende gedachte: de noodzakelijke en/of voldoende ‘Grund’ of regressieve reductie (zei hoger blz. 10v.) van het voorgrondverhaal ligt in het mythisch-sacrale domein.

Men herleze nu - uitgaande van wat v. Munchhausen zegt - *hoger blz. 124 (het hele leven / het andere); 129 (goddelijk bepaald lot (achtergrond) / natuurkrachten (voorgrond: drift, karakter); 130 (natuurproces (voorgrond) / mythologie (achtergrond)) 131 (meth. schema); 132 (opm.-- fysiek / mythe); 134/136 (meth. schema)*.

Opm.-- Als gezagsargument namen we hier *J. Geffeken, Die griechische Tragödie*, Leipzig / Berlin, 1911, 95/101 (de ‘weltanschauung’ van Euripides).

a. Een ‘gesloten rationeel systeem’ hoeft men bij Euripides niet te zoeken. Daarvoor is hij teveel echt dichter.

b. Grondinzichten, - dat wel.

b1. De kritisch-sceptische waarheidsdrang der ‘rationalistisch’ geheten protosofisten (o.c., 95f.) ‘beherrscht Euripides ganz’ (beheerste Euripides gans).

b2. “(...) Deze waarheidsdrang (...) dwingt Euripides er, onophoudelijk, toe beide momenten ten gehore te brengen.

MHD 141.

Hij heeft het voor en het tegen van bijna iedere vraag in eigen overleg heen en weer bewogen. In deze tegenspraken bevangen, komt hij, vaak, niet tot werkelijke besluitvorming”. (o.v., 96).

B2. Euripides een protosofistisch aandoende houding

Euripides heeft, t.a.v. de mythologisch-traditionele religie, die in zijn werken, niettegenstaande alles, een doorslaggevende rol blijft spelen, een protosofistisch aandoende houding.

B2.1. Enerzijds, is het overduidelijk:

De onderwerpen van de dag, zedelijk-politische overwegingen vooral, het nagaan van het gedrag der medemensen, -- allemaal dingen - aldus Geffcken, (o.c., 97) - die “bijna heel en al de oorspronkelijke gedaante van (...) de mythe illusorisch maken”.

Zo b.v. vertoont zelfs de priesteres van Artemis (de zuster van de ‘schitterende’ zonnegod Apollon), Ifigeneia, het meest krasse ongeloof inzake de zgn. ‘Goddelijke’ instelling der mensenoffers: “scherper kon Euripides de sage niet loochenen”. (o.c., 97).

Zo b.v., wanneer, in zijn *Elektra*, de godheid, die de moedermoord beveelt, zeer hard afgekeurd wordt (ibid.);-- waarmee de mythe meteen ‘opgeheven’ (afgeschaft) wordt.

Zo, verder, de polemiek tegen de godhedenlegenden zonder meer. “Indien de godheden boosheid begaan, dan zijn ze geen ‘godheden’.”

Zo luidt Euripides’ oordeel, in een spreuk samengevat,-- oordeel dat in talrijke aanvallen op het slechte voorbeeld van de - alle wetten zelf brekende - godheden, op haar maar al te ‘menselijke’ gedrag, op haar leugenachtige orakels (*zie hoger blz. 45/49* : een appl.mod. van ‘meerdere’ orakel geverifieerd wordt”. (ibid.).

b2.2. Gerechtig en waarheidlievend

Anderzijds, aldus steller, is de dichter veel te gerechtig en waarheidlievend om niet de andere zijde van de ‘godsdienskwestie’ recht in het oog te kijken en met nadruk tot eigen overtuiging te maken.

“Zo b.v. heeft hij (...) in zijn *Bakchen* (een theaterstuk, dat de Dionusoseredienst (*zie hoger blz. 126v.*) ‘verheerlijkt’ (aldus Geffcke letterlijk, o.c.95)), niettegenstaande sterk ‘rationalistische’ ideeën, die ook hier, in de *Bakchen*, naar voren komen, en niettegenstaande

MHD 142.

het feit dat Euripides, in degene die de Dionusos-eredienst vervolgt, geen misdadiger ziet, het overweldigende orgiastische wezen der bakchos-dienaren en -dienaressen in zo meeslepende scènes laten zich op het toneel dat men goed begrijpt hoe de mening van degenen die beweren dat Euripides zich bekeerd heeft op hoge ouderdom, heeft kunnen wortel schieten”. (o.c., 97).

Wij verwijzen, hierbij, naar zijn toonbeeld, Herakleitos (zie hoger blz. 56vv ‘Begrijpende methode’).

Geffcken, o.c., 97/98, vervolgt, samenvattend “Want niets is verder van deze ernstige en over alle raadsels van het bestaan mediterende denker verwijderd dan ongodsdienstigheid : uitgerekend uit ‘religiositeit’ (steller bedoelt: echte religiositeit) belijdt hij geen ‘religie’ (steller bedoelt: een niet-verantwoorde vorm van religie), voor zover een Griek, die door duizend banden met de voorvaderlijke zede verbonden is, dit kan”. (ibid.).

b3. Wat, o.i., nog het meest, wellicht, Euripides’ levensduiding tot een balladeske maakt, is zijn ‘*Historia*’. Doch de historia (‘nauwkeurig onderzoek’; Geffcken, o.c., 98: ‘gnaau betrachtet’) van het (zelf)bedrog en de schijnwerkelijkheid.-- Dit leggen wij nu, eerst, eigentijds, uit.

b3.1. *P. Ricoeur, le conflit des interprétations (Essais d’ herméneutique)*, Paris, 1969,148/151, behandelt kort de drie grote ontmaskerende denkers van deze huidige tijd:

(i) K. Marx (1818/1883), die de schijnrechtvaardigheid van een zgn. Platonisch-idealistische en christelijke cultuur ontmaskert, uitgaande van haar economische basis (infrastructuur);

(ii) F. Nietzsche (1844/1900), die de schijnwaarachtigheid van een al te retorisch denken ontmaskert, uitgaande van de vitale ‘retoriek’ van het ‘leven’, dat zichzelf en de medemens ‘bedriegt’ (uit ‘machtswil’); cf. *S. IJsseling, Retoriek en filosofie (Wat gebeurt er, wanneer er gesproken wordt?)*, Bilthoven, 1975, 130/143 (Nietzsche en de filosofie),-- en dit, alle idealisme en christendom ten spijt;

(iii) S. Freud (1856/1939), die de schijnwerkelijkheid van het zgn. bewustzijn, vooral in de ‘deftige’ middens van onze idealistisch-christelijke cultuur ontmaskert, uitgaande van de onbewuste mechanismen, die het bewuste psychische leven ‘veroorzaken’.

MHD 143

Alle drie - aldus Ricoeur, 149, ontmaskeren het bewustzijn en van zichzelf en van het 'zijn'. Ofschoon ieder van hen van dat 'valse bewustzijn' een ander moment bloot trekt.

(a) Doch dit is slechts de kritisch-dialectische zijde (zie hoger blz. 21vv. (Xenofanes' maatschappij- en religiekritiek; zijn kritiek van de kritiek of meta-theorie); 65 (scepticisme)).

(b) De andere zijde is een hermeneutiek of duidingsleer en praxis (zie hoger blz. 1; 13.1 (Alkmaion); 22vv. (Xenofanes); 26v., 33/36, 45/49 (Herakleitos' hermeneutiek). Zij bestaat erin de producten van ons bewust leven te ontcijferen op hun 'echtheid'.

B3.2.

(i) Euripides ontmaskert duidend de schijnrechtigheid der toevallige maatschappij.

a. "Welke treurige rol speelt toch het geld! Hoe ongehoord is zijn macht!" (Geffcken, 98).

b. "Euripides ziet doorheen het leven: aan zijn klare blik onttrekken zich niet de verloederende gevolgen ook van de armoede, waarvan men, kort na zijn tijd, niet moe wordt ze aan te prijzen als de normale, de ware levenssituatie van de zedelijk hoogstaande mens". (ibid.).

c. "Wat is de adel, die niet over de nodige middelen beschikt! Wat zijn 'koningen'! Hoe miserabel is toch zo vaak hun wezen".

d. *E. De Waele, Medeia*, Antw., 1949, VIII/IX, zegt: "De toestand van individuele en sociale minderwaardigheid, waarin de Atheense vrouw uit de V-de e. nog steeds verkeerde, bracht Euripides' gemoed in opstand. In het leven van afzondering, dat de vrouw leidde - nooit ging zij niet vergezeld uit; zij ging niet op bezoek; zij ontving aan huis slechts vrouwen en verwanten - vond de dichter de oorzaak van menige onbegrijpelijke levenshoudingen, onderdrukte stemmingen en verlangens een opvallend mengsel van goede en slechte karaktereigenschappen."

(ii) Euripides "verwerpt de offers, indien zij niet aan vrome levenshouding ontspringen. Hij bekampt, vooral, de gilde der zieners.(...) zo zijn de waarzeggers, die Euripides ten tonele voert, slechts opdringerige praatjesmakers. (...)

MHD 144

Hij wil de godheid zonder bemiddelaars benaderen; hij scheurt het weefsel van het volksgeloof open; hij doorbreekt de sluitboom, die de priesterlijke eigendunk heeft aangebracht. Daarop gelijkend is, in zijn ogen, dan ook al wat luisterrijk opgeblazen is, dat, waarachter zich 'niets' verbergt. Het is hem een gruwel". (Geffcker o.c., 98).

Men kan dergelijke samenvattingen van Euripides' kritiek van zowel het bedrog als het zelfbedrog, enigszins, met de Nietzscheaanse cultuurkritiek vergelijken.

(iii) De Waele. *ibid.* zegt: "Euripides vatte het als zijn dichterlijke roeping op die psychologische raadsels in concrete gevallen te belichten.

(a) Euripides voelde zich minder aangetrokken tot de typische (*zie hoger blz. 111: van individuen naar types*) en geïdealiseerde mens. Zoals Sofokles van Kolonos (-496/-406) hem ten tonele bracht.

(b) Maar des te meer tot het individuele geval, -- met al het hatelijke, gruwelijke, ziekelijke of pathologische, dat erin schuilde,-- met alles wat buiten de 'norm' lag.

Sofokles heeft het verschil van opvatting tussen hem en zijn jongere tijdgenoot kernachtig uitgedrukt: "Ik beeldde de mensen uit zoals ze moeten zijn. Euripides zoals zij zijn!".

Samengevat: Sofokles: typologisch en geïdealiseerd; Euripides: individueel en ongeïdealiseerd.

a. "Te midden van oorlogsellende levend, schat hij roem en glans van de veldslag gering. Zo intens hij van Athene houdt, zo verbitterd is Euripides op Sparta, waarvan hij de leugenachtigheid, het militarisme en de onzedelijke vrouwenopvoeding heftig gispt. Dermate zijn oorlogslauweren hem niets en is de roem van veldheren vaak maar al te duur gekocht Daarom verlangt hij de vrede". (Geffcken, o.c., 98).

b. "(...) In Euripides' werken komen niet enkel de interessepunten van het ogenblik op de voorgrond. Ook de mensen van zijn tijd. Bijna al het heroïsche is van deze alledaagse mannen afgerukt. Menelaos wordt tot een slecht soldaat voor Troje.

Een Jason (*zie hoger blz. 132vv.*) is een versleten jonker. Orestes is een pathologische figuur.

MHD 145.

Menig opgelapt lompenkoning trok, tot spottend gejubel der komedie, door de orchestra (d.i. de ruimte tussen de scène en het kijkerspubliek, waar het koor zich bevond)". (Geffcken, o.c., 99).

Weerom: niet zonder analogie met Freud's cultuurkritiek. Vooral als men er de rest bijreken (men denke aan de 'Lussa' (zie hoger blz. 129vv. (agressie); 134vv. (drift, daimonisch gezien); *E. von Tunk, kurze Gesch. der altgriechischen Litteratur*, Einsiedeln / Köln, 1942, 23:

"De door Euripides opgevoerde wereld is vol driften en passies. De door zijn collega's (Aischulos, Sofokles) niet of slechts op aanduidende wijze verwerkte eros (minnedrift) beheerst in alle varianten de scène. Op die scène spelen moordlust en bloedroes, lafheid en verraad geen geringer rol".

Waarbij steller wijst op de nawerking op de wereldliteratuur "over de klassieke tijd heen tot in het realisme en naturalisme. De eerste van alle naturalisten is het net zo vergaan als met al zijn navolgers. In het streven naar het vermijden van het verhevende, geïdealiseerde, het onware en onwerkelijke, greep hij naar het hatelijke, het weerzinwekkende, het ziekelijke en het pathologische". (K. Heinemann)".

Tot daar het krasse maar waarheid bevattende oordeel van von Tunk. Wat hem met een zekere psychoanalytische sfeer verwant maakt. Ongetwijfeld.

(iv) Maar één groot verschil, behalve andere, is er tussen de drie grote actuele 'kritisch-materialistische' ontmaskeraars - Marx, Nietzsche, Freud - en Euripides:

Euripides vertrekt van een zeer specifieke godsdienstige abductie (zie hoger blz. 124/126 (inwijding); 126/ 128 (Aitherreligieuze fysiek); 128vv. (noodlotsreligie).

De **a.** economische reductie (Marx), **b.** taalkundig-retorische en vitale (Nietzsche) en **c.** de mechanismen van het onbewuste (Freud) zijn er wel, doch slechts als voorgrond.

De achtergrond is de rechtsorde van de Aitherreligieuze fysiek (zie ook blz. 3 (*Anaximandros' rechtsorde*). Men denke aan de Dike, hierboven meermaals aangehaald. Die archaisch-religieuze en tegelijk fysische rechtsorde met haar balladeske structuur doet Euripides grondig verschillen van de drie genoemde 'ontmaskeraars', al is Euripides zelf, ontegensprekelijk, ontmaskeraar.

MHD 146.

Uitweidingspunten.

1. *Het juridische moment.*

(1) *Cultuurhistorisch aanknopingspunt.*

F. Flückiger, gesch. d. Natur., I, 52, onderscheidt drie rechtstypes en -lagen.

a. Het archaisch-sacrale recht, waarover van Anaximandros (*zie hoger blz. 3/4*) tot Euripides, sprake, in hoof zaak, althans.

b. Het gewoonterecht, dat, natuurlijk, de oudste rechtslaag verwoordt in een soort rechtsspraak, waarbij 'rechters' leren recht' spreken volgens groeiende en gegroeide 'gewoonten' (men denke aan een rechter, die een bijzonder, in de stam, gewaardeerde uitspraak deed, waarmee hij toonbeeldig wordt in volgende gevallen

c. Het 'politische' of stadsstaatsrecht, dat, eens dat de steden als rechtseenheden ontstaan, opkomt,- deels traditievast deels vernieuwend; meteen komt de rechtsspraak los uit de greep der chthonisch-sacrale familie- en stamgebonden rechtsspraak en wordt louter - wat wij nu enigszins kunnen typeren als - burgerlijk recht.

(2) *Etnologisch aanknopingspunt.*

P.Schebesta, Oorsprong van de godsdienst (resultaten van het prehistorisch en volkenkundig onderzoek), Tiel/Den Haag, 1962, 59, geeft een nog heden bestaand overblijfsel. ('superdittio', wat overleeft van vroeger) van archaisch-sacraal recht, met gewoonterecht, natuurlijk, vermengd. Hij heeft het over het magisch- dynamistisch moment: "Een neger, die bestolen of beledigd wordt, eist geen 'schadevergoeding' of 'straf' (steller bedoelt: in onze westerse zin) voor de dader, maar herstel van levenskracht.

Wij verwijzen, hiervoor, naar *supra blz. 3/4 (speculatief-hylische abstr.)*; *12 (Euripides' speculatief-hylisch. abstrionisme, nl. Aither als oer- en zielestof (cfr. ook 12/ 13.1; 67/ 70))*.

De aitherisch-hylische rechtsopvatting van Euripides is een deductie voor door hem - als gewoon commonsense-mens - vastgestelde feiten van bijzonder aangrijpende aard, die, steeds, betwistbaar zijn van louter seculair standpunt, maar "die - om Ricoeur's uitdrukking te gebruiken, wanneer hij over mythe spreekt - te denken geven".

(3) *M. Heidegger, Sein und Zeit, I, Tübingen, 1949-6, 134ff. (Das Dasein als Befindlichkeit)* spreekt over het gemoedsleven.

MHD 147.

(A) *Zijn waarnemingsbasis* is wat hij heet “het bekendste en meest alledaagse: de stemming, het (zo of anders) gesteld zijn”.

(B) *De abducties*, die hij mogelijk acht, o.c., 134, zijn:

(1) de psychologie der stemmingen; - m.a.w. de positieve zielkunde, waarvan hij zegt dat zij, m.b.t. tot het stemmingsleven, ‘noch völlig brach’ (nog volkomen braak) ligt;

(2) de fundamenteel-ontologische of ‘existentiale’ abductie:

“de stemming legt bloot ‘hoe men eraan toe is of wordt!’” Hij geeft een appl. mod.: “De vaak aanhoudende, gelijkmatige en kleurloze afwezigheid van ‘gestemd’ zijn - die niet met ‘ongenoegen’ mag verwisseld worden - is dermate niet niets dat juist daarin het (menselijk bestaan (‘dasein’) als voorwerp van tegenzin overkomt.

Het ‘zijn’ is, als last, blootgetrokken. Waarom ‘weet’ men niet”. (ibid.)-- Het is in die waarnemingsstreek dat Euripides zijn basiswaarnemingen moet gehad hebben.

Het grote verschil met b.v. de fenomenoloog (cf. *infra* vlz. 232vv.) Heidegger ligt in het feit dat Euripides, als zowat alle voorsocratische wijsgeren, niettegenstaande de verlichting (cf. *supra* blz. 21vv. 70 (*sciëntistiek*)), hylisch, d.i. oer- en zielestoffelijk, blijft denken.

Uitleg.-- Wij zagen dat echte filosofie (cf. *supra* blz. 5 (*analogie 9 (zijnsaxiomata)*); 12 (*ontologische ‘horizon’*);-- tot daar de identitieve wijze van filosoferen;-- 2 (*heelalbeginsel*); 3/4 (*oer- en fijnstoffelijk beginsel*); 4 (*wereldziel(estof)*); 12vv. (*mystisch-magische identificering 40 (totaliteitsidee, zowel hylisch (oer- en zielestoffelijk) als logisch 88 (eenheidstheorie als onderscheiden naar haar wezen van filosofie)*), - m.a.w. dat echte filosofie telkens weer daarin bestaat dat men hetzij van een waarneming hetzij van een abductie uitgaat en zich, daarbij, de vraag stelt: “hoe behoort het heelal, het ‘zijn’, de totaliteit (of hoe men het concreet-levende geheel, waarin men, als in zijn leefwereld, ‘thuis’ is, ook heten mag) te zijn zo dat het waargenomene of geabduceerde juist in dat heelal, in dat ‘zijn’, in die totaliteit, mogelijk denkbaar, ‘zinnig’, integendeel wordt?”.

MHD 148

Welnu, dat situeren in het geheel - steeds op grond van deelidentiteit (*cf. supra blz. 5;12*) of, zoals Heidegger pleegt te zeggen 'in-der-welt-sein' (*cf. Sein und Zeit, 52ff.*) (Das in-der-welt-sein überhaupt als grundverfassung des Daseins, d.i. het 'in-de - (leef)wereld-zijn' zonder meer als basisstructuur van het (menselijk) bestaan) kan op meer dan één wijze geschieden.

Aristoteles b.v. drukt zich uit in termen van (identitieve) ontologie (*zie infra blz. 217vv.*); Hegel in termen van (denk- en lots)dialectiek (*zie infra blz. 226vv.*); Heidegger in termen van existentiële ontologie (identitieve' ontologie (*zie hierboven*), Scheler in termen van ideatie (*zie infra 231*).

Doch steevast zal de sensitieve ('ziende') mens al deze louter speculatieve wijzen van situeren in de totaliteit van het 'zijn' echt funderen (d.i. als verantwoordbaar stellen) door zich ijl- of fijnstoffelijk te identificeren met 'het geheel' ('zijn', 'totaliteit', 'welt' enz.). De theosofieën der oudheid, in al haar vormenrijkdom, 'funderen' zich op die oer- en zielestoffelijke wijze (*cf. supra blz. 13 (Ad 4: De mens als 'ziel'* (versta: daimon) is het 'tretpunt' ('ek-sistenz' zou Heidegger zeggen) van al wat oer- en zielstoffelijk is).

Zonder dit - men hete het 'theosofisch' of hoe dan ook - inzicht in de mens als microkosmos, die thuis is, hoe dan ook, in de macrokosmos (*cfr. supra blz. 5*), is enig inzicht zowel in de leef- en denkwereld van heel veel wijsgeren als in die van de meeste echte kunstenaars als b.v. een Euripides, niet mogelijk.

De echte kunstenaar - zo zei Platon reeds - is 'mainomenos', 'buiten zichzelf', d.i. zich situerend in het geheel van het zijn, dankzij zijn (kunstenaars)sensitiviteit.

Men kan hierover spreken in termen van 'befindlichkeit' (bevindingsvermogen), zoals Heidegger doet (die (*zie verder blz. 186*) naar de voorsocratische 'waarheidsdragers' (kunstenaars o.m.) terugkeert) of in termen van 'sensitiviteit', zoals de paranormologen dit doen,-- de kern is echte filosofie, d.i. zich, m.b.t. een waarneming of een abductie, situeren in het hele 'zijn' (heleal, 'welt', totaliteit). In die welomschreven en o.i. onweerlegbare zin was Euripides een echt filosoof, maar die zich van de tragedie bediende om zijn 'eksistenz' (zich in het geheel situeren) uit te zeggen.

MHD 148.1

(4) Toegepast op het begrip 'recht'/'onrecht' komt dit hierop neer. --

(A) Waarneming.

“Zalig al wie de methode van het ‘onderzoek’ (‘historias’) verwierf en zich niet beweegt o.g.v. benadeling van (mede)burgers of ongerechte praktijken (‘praxeis’), maar die onderzoekt (‘kathoron’) de altijd jeugdige ‘kosmos’ (rechtsorde) van de onsterfelijke ‘fysis’, met name de wijze waarop die kosmos ontstond en langs welke ontwikkelingsweg (‘hopèi’)”. (Fr. 902).

‘Onderzoek’ inzake (on)recht, ten tijde van Euripides, begon van langs om meer in de handen van sofisten (rechters, advocaten) te vallen met goed en ... met kwaad (geknoei met het dossier, geknoei met geld, ‘invloed’). Daartegenover stond, net zoals nu, het in de meeste mensen onuitroeibare ‘gevoel’ (‘Befindlichkeit’; cf. supra) dat ergens en ook eens tot ‘echt’ recht zal geschieden.

(B) abductie.

Indien - ergens en ooit (tijd; cf. supra blz. 3/4 - ‘recht’ bestond in de diepere, kosmisch-fluidieke zin, dan is er, zelfs voor de meesten die door ‘het ‘apparaat’ der gesofistikeerde rechtsspraak verontrecht werden, hoop op ‘dike’, rechtsherstel.

Vanuit die abductie deduceert Euripides rechtssituaties - soms balladeske, maar steeds reële -, die de kern van zijn tragediën uitmaakten. In die welomschreven zin hebben wij - *supra blz. 137vv.* - *la plus belle soiree de ma vie* kort overlopen in zijn structuur.

Opm.-- Scheler’s conformiteitssysteem (*zie hoge blz. 64*) leerde ons én onderscheid én gelijkenis te zien tussen religie (verwoord in theologie, en wijsbegeerte. Euripides geeft ons een typisch voorsocratisch model van conformiteit (modelidentiteit) tussen dionysische religie en filosofie.

2. Het Dionysische moment.

Koning Archelaos, de zeer muzische vorst der Macedoniërs, roept, naar het einde van Euripides’ leven toe, hem naar zijn hof. De ‘demonische’ schepping (aldus althans Geffcken, o.c., 94), die de dionusos-eredienst verheerlijkt, de bakchen en de ‘aangrijpende’ tragedie *Ifigenia in Aulis* dateren van die tijd de Kretenzische verering van Zeus en de (Thrakische) eredienst voor Dionysos in zijn recentste vorm funderen Euripides’ filosofie (Kuiper, o.c., 384/390)”. Het lag niet in de bedoeling van Euripides deze volksovertuigingen te verwoesten.

MHD 149

Of, als een tweede Lukoërgos, zich te wagen in een strijd tegen de ‘razende godheid’ (steller bedoelt Dionusos). Zonder onoprechtheid kon, hier, de dichter het hoofd buigen, omdat Dionusos, hoe ook in alomvattende macht en veelzijdige betekenis toegenomen, van meer daimonische dan ‘goddelijke’ (steller bedoelt ‘goddelijk’ in een hetzij rationeel-intellectuele zin (*zie hoger blz. 147*) hetzij Bijbels-christelijke zin) aard was gebleven.

Hij was niet zozeer in persoonlijkheid als een kracht en Euripides behoefde hem dus ook niet voor diezelfde rechtbank der zedelijkheid te dagen, door dewelke de andere olympiërs waren gevonnist.

Vandaar dat Euripides deze godheid niet ontwijkt maar, veeleer, hogelijk vereert:

(i) niet slechts in (...) een koorzang, waarin, wellicht, de betovering der oude sage de dichter beheerste (...);

(ii) neen, in de gang van een gehele tragedie, zocht Euripides de gelegenheid om de diepere betekenis van die kracht te tekenen, die de menigte in Dionusos huldigde”.

Men kan niet beter de hylische abstractie, die Euripides uitgevoerd heeft op de godheden, uitdrukken dan Kuiper het, bijna een eeuw geleden, met Hollandse degelijkheid van grondig onderzoek, deed.

Hij zegt, o.c., 385v.: “Het is niet, in de eerste plaats de gever van de wijn, die we door Griekenland in Dionusos gehuldigd zien, maar een chtonische godheid, wie de fanatische vrouwenschaar (de bakchai) . (...), met wild enthousiasme, placht te smeken om aan de aarde, van winterkoude verstijfd, de lang onthouden vruchtbaarheid weer te geven”.

Niet enkel in het minder verfijnde Macedonië, in het noorden, -- ook in Attica zelf werd, op die wijze, Dionusos, gaandeweg meer en meer, vereerd: “Bij de schijn van heilige fakkels wiegden de Thuiades (d.i. de in bakchisch-Dionysische vervoering meegesleepte vrouwen) de Attische vrouwen, ter aanbidding naar Delfoi opgegaan, het wiegje van de kleine Dionusos Liknites - ‘liknites’, aan wie men de heilige (koren)wan offert - , hem dwingend om zichzelf en de slapende natuur tot nieuw leven te wekken. Tegelijkertijd bracht het college der ‘hosioi’ (de reinen), uit Delfoi’ s eerste burgers samengesteld, bij het graf van de chtonische godheid plechtige offers”. (o.c., 391).

MHD 150

Doch luistaren wij naar de dichter zelf, *bakchai* 272vv.: “Deze is de daimon, de nieuwe daimon, die gij bespot. Ik zou niet kunnen uitzeggen zijn grootheid (‘megethos’) inzake kracht (‘megethos’ is, hier, filologisch, de omvang van de kracht), hoe omvangrijk hij, over Hellas heen zal zijn. Twee (‘krachten’), immers, o jonge vorst, zijn eersterangs bij de mensen:

(1) Demeter, de godin - zij is ‘ge’, de aarde (...). Zij voedt, met droge (voeding) de stervelingen;

(2) degene die evenwaardig werd, de zoon van Semele (= Dionusos); hij vond de vochtige drank uit en bracht hem voort ten gerieve van dezelfde stervelingen. (...)”.

Bakchai, 297v.: “‘Mantis’ (d.i. ziener) is deze ‘daimon’. Immers dat wat eigen is aan de bakchische mysteriën (‘to bakcheusimon’) en wat op waanzin lijkt, bezit veel zienerskracht”.

“Willen wij de waarde van deze uitspraak bepalen, dan (...) beginnen wij met op te merken dat een in het oog vallend onderscheid bestaat tussen de eerbiedige toon van Teiresias’ waarden over Dionusos en Demeter en de bitterheid der verwijten, daar Euripides’ helden aan de andere godheden vaak toegevoegd. Die eerbied is ongeveinsd en verklaarbaar.

Euripides eert, in deze twee godhedentypes, de eeuwige vruchtbaarheid der onsterfelijke natuur, de ‘kracht’ der aarde, die zichzelf telkens herschept, onder de bevruchtende adem (*pneuma*; zie hoger blz. 3) van de ‘aither’. Zij hete dan ‘Demeter’, ‘Ge’, Dionusos”. (Kuiper, o.c. 397v.)

(4) *De voorrang van de vrouw bij Euripides.*

(a) *Getuigenissen.*

1. E. De Waele, *Medeia*, Antwerpen, 1949, viii/ix: “Psychologische studie is Euripides’ drama geworden. Elke tragedie, die hij schrijft, is een streven naar inzicht in het hart van de mens, -- naar inzicht vooral in het hart van de vrouw”.

2. J. Geffcken, *Die griechische Tragodie*, Leipzig/ Berlin, 1911, 99 “Das von Euripides entdeckte weib” (het door E. ontdekte vrouw-zijn), dat Euripides, in telkens weer nieuwe typische - zie hoger blz. 111/112 (biologisch); 133 (mythologisch) - verschijningsvorm ten tonele voerde:

MHD 151.

a. Als daimonisch zich wrekend, wanneer het zich, in zijn diepste vrouweneer gekwetst voelde (*zie hoger blz. 134/136 (hermeneutische of duidingsstructuur)*), zoals Medeia.

b. Als heldhaftig zich opofferend voor haar echtgenoot, zoals Alkestis, of heldhaftig haar echtgenoot in de dood (door verbranding met hem) volgend, als Euadne;

c. Als uit onbeantwoorde drift (bedoeld is minnedrift) in gloed ten ondergaand en, sluw-boosaardig, de ‘geliefde’ ten ondergang voerend, als Faidra;

d. Als kokette verleidingskunst - tot het laatste ogenblik - beoefend, als Helenè.

Meer dan één vrouw, onder voornoemde vrouwen, is geen ‘heldin’, maar elk onder haar is een ‘ware, empirisch waargenomen verschijningsvorm van ‘de vrouw’.

Euripides lijkt hier de ‘harmonie der tegengestelden’ (*zie hoger blz. 24/26 (Kristensen’s geniale tekst); 40/43 (dialectiek); 51 (het dialectisch begrip ‘omslag’); 56/64 (begrijpende methode)*) te hebben aan het werk gezien, veel duidelijker dan in de ziel van de man, die, door zijn intellectueel-rationeel accent (meer dan een nadruk is het niet), die ‘harmonie der tegengestelden’ minder duidelijk vertoont.

Wat Geffcken lijkt te insinueren: “De schrede, die van Medeia naar Alkestis leidt, is groot. In beide drama’s zien wij vrouwen vóór ons, wier lot (*zie hoger blz. 128vv*) de echtgenoot is. Beide vrouwen tonen ons een scène van afscheid als moeder van haar kinderen. Maar, wat aan Alkestis roerend en aangrijpend is, heeft Medeia in het angstaanjagend daimonische vertaald”. (o.c., 116).

Dat Geffcken, hierdoor, juist geduid is, mag blijken uit wat hij zegt ter inleiding op Alkestis: “De Thessalische koning Admètos (cfr. Homeros, ll., 2: 713), die we, in het drama, ontmoeten, voor wie zijn echtgenote in de onderwereld afdaalt, is, oorspronkelijk de godheid van het duistere rijk zelf.

MHD 152

Alkestis was, oorspronkelijk, in archaische- grijze oertijd, de hem gelijkende vrouw, die als Persefonè (d.i. de onderwereldgodin), een andere naam voor de 'echtgenote' van Plouton (d.i. de god van de onderwereld), met haar echtgenoot in de schoot der aarde afdaalt en, opnieuw daaruit opstijgt". (o.c., 101)

3. *ER. Dodds, der Fortschrittsgedanke in der Antike*, Zürich/ München, 1977, 99: "(...) die vrouwenfiguren, die, als Euripides zelf, denkende wezens zijn: (...) Medeia, Faidra, Hekabe (Hecuba), Elektra (want het is een eigenaardigheid van Euripides dat zijn 'denkers' bijna uitsluitend vrouwen zijn)".

Een groter motivering, om bij Euripides grondig te blijven stilstaan kon Dodds, de grote classicus van Oxford, ons niet ter hand doen! We staan, hier, voor een filosofisch sterk geschoold dichter, die ook aan het 'mooie' geslacht denkvermogen toekent, -- en dit, in volle vrouwminachtende maatschappij (*zie hoger. 143*).

Euripides moet een bijzonder noodzakelijke en/ of voldoende, zelfs, reden of grond gehad hebben om zoiets revolterends voor de toenmalige 'mentaliteit' der mannen te riskeren. O.i. ligt die noodzakelijke en/of voldoende grond in zijn religie zelf (en nergens elders). Behalve dat deze een lotsreligie (het woord 'noodlotsreligie' - zie hoger) heb ik aan F. Flückiger ontleend, maar, hoe waar ook, het is eenzijdig) is, is zij ook een vrouwenreligie.

JP. Vernant, mythe et pensée, II, 80: "Le dionysisme est, d'abord et par predilection, affaire de femmes". (Het dionysisme is, allereerst en door voorliefde, een vrouwenaangelegenheid).

4. *K. Kuiper, Wijsbegeerte en Godsdienst in het drama van Euripides* (Bijdrage tot de kennis van het godsdienstig leven der Atheners t.t.v. Perikleës), Haarlem, 1888, 40svv., vraagt de aandacht voor 'vier vrouwengestalten': Alkestis, Poluxenè, Makaria, Ifigeneia.

Zonder de nadruk op het onsterfelijkheidsvraagstuk van Kuiper te volgen, overlopen we deze vier uiterst verscheidene en toch ergens 'gelijke' figuren.

MHD 153

4.1. *Alkestis*.

Homeros, Ilias, 2: 714/715, zegt van haar: “ (...) Eumèlos, die, bij Admètos, Alkèstis, de ‘goddelijke’ (in de zin van ‘als Zeus naar zijswijze’: ‘dia’) onder de vrouwen, baarde, de edelste (‘aristè’) naar schoonheid (‘eidos’) onder de dochters van Pelias”.

Het scenario.

De sage vertelt het volgende.-- Pelias, de vader van het jonge meisje, belooft haar als bruid te ‘schenken’ aan de jongeman, die hem leeuwen en everzwijnen, gespannen voor een wagen, zou aanbrengen. cf. *Supra blz. 133 (mythologisch type)*. Dankzij de god Apollon lukt Admètos in de krachtproef. Hij huwt met Alkestis.

Maar, op de bruiloftsdag, terwijl hij offers brengt aan de godheden, ‘vergeet’ - cf. *supra blz. 128vv.* het noodlot (dat, bij Euripides, namen draagt als ‘Moirà’, de (on)persoonlijke, macht, die alles beschikt, -- ‘Ananke’, de allesbeheersende noodzaak, -- ‘nomos’ de hoogste wet, waaraan alle menselijke wetten haar ontstaan danken (*zie hoger blz. 43*),-- ‘dike’ (*zie hoger blz. 3 (boete); 132 (boete) 134 (gerechtige straf, enz.)*) -- Nemesis’, de ordeherstellende noodzaak, -- enz.)- Dat noodlot, dus, ‘wil’ het zo – Admètos, Artemis, die, wanneer hij in zijn bruidskamer komt, hem een vertrek vol slangen - het voorteken van de niet ontwijkende dood - bezorgt.

Maar Apolon, met de familie zeer bevriend (hij had er nog als slaaf gediend), bekomt van de lotsgoddinnen dat Amètos, die stervende was, aan het lot ontsnapt, indien iemand uit zijn omgeving, zijn familie, dus, op de eerst plaats, zich opoffert ten dode (afdaling in de Hades), in zijn plaats (plaatsvervangend ‘offer van het leven’.

Wij staan zo uitvoerig stil bij dit mythisch thema, omdat het een zeer frequent thema in de noodlotsmythen en ook wel de echte balladen (*zie hoger blz. 137vv.*) is.

Het bewijst dat het typisch onontkoombare in de zgn. noodlotsreligie, eigenlijk, in beginsel, niet bestaat. Indien er maar iemand bereid gevonden wordt om, door het offer van zijn louter aards, overigens, - het ‘hylisch-aitherische’ leven kan men wel niet zomaar ‘offereren’, indien men niet van een allerhoogste niveau van hylisch-aitherische levenskracht is - door het offer van het louter aardse ‘leven’, de ‘kuklos’ (kringloop) van leven en dood, zoals de demonistisch-egoïstische mens dit ooit in het denken heeft ingevoerd, hier, op aarde, te doorbreken.

MHD 154

M.a.w. de noodlotsreligie, zoals zij meestal verstaan wordt, is een misduiding van de archaisch-hylische religie en 'filosofie', -- misduiding die, enkel en alleen, op rekening komt van 'egoïstische' wezens, zowel onder de mensen als onder 'daimonische' en/ of 'goddelijke' wezens.

Juist daardoor is 'daimon' als term, gaan samenvallen met 'duivel' of 'demon' in de Bijbels-christelijke zin.

Ferès, de vader van Admètos, en zijn vrouw, Admètos, moeder, weigeren, ofschoon reeds oud en zonder nog kinderrijkdom te kunnen verwachten; -- kinderen zijn, in de archaisch-hylische culturen, echt 'rijkdom', d.i. aan de onderwereldse welwillendheid te danken leven(skracht). Enkel Alkestis wordt bereid bevonden.

Luisteren we naar haar gebed: "Wanneer zij vernemen dat de 'hèmeran tèn kurion', de koninklijke dag', daar was, heeft zij een bad genomen, in stromend water, met haar mooi lichaam. Zij haalde, meteen, uit een cederhouten kamer, kleren en juwelen en tooide er zich eerbaar mee. Daarna, staande voor de haard, bad zij "Despoina, heerseres (opgemerkt zij dat, waarschijnlijk, Persefonè, de onderwereldgodin, bedoeld is), aangezien ik 'kata chthonos' (onder de aarde) ga, zal ik u, voor de laatste maal, vragen, (voor uw beeld) geknield, voor mijn weeskinderen te zorgen. Breng het ene kind, mettertijd, bij een geliefde bruid en het andere bij een edele bruidegom. Zorg ervoor dat niet - zoals degene die ze baarde, sterft, - mijn kinderen voor hun tijd sterven, maar, integendeel, dat zij, als gelukkige mensen ('au.daimonas', letterlijk: begaafd met een goede daimon), op vaderlandse grond, een aangenaam leven ten einde beleven. (...)". Daarna ging zij de bruidskamer in en wierp zich op het bruidsbed. Daar weende zij en zei wat volgt: "O legerstede, waar ik mijn maagdelijke gordel losmaakte om reden van die man, voor wie ik sterf, vaarwel.

MHD 155.

Want ik haat u niet. Gij hebt enkel mij verloren. Ik sterf als iemand die ervoor terugschrikt u en haar echtgenoot te verraden. U zal een andere vrouw bezitten, die niet zinniger zal zijn, maar wellicht een goed lot machtig. Op de knieën vallend kust zij eerbiedig haar bruidsbed.”

Eerlijk gezegd: deze ‘heidense’ - want zij ‘aanbidt’ b.v. huisgodheden, die onze katholieke missionarissen, zowat overal, heftig, als ‘demonistisch’ bestreden hebben - lijkt toch over huwelijksmoraal te beschikken! We maken deze schampere opmerking om erop te wijzen dat men niet al te gemakkelijk hoeft ‘neer’ te zien op ‘die heidense godsdiensten’. Er zullen christelijke vrouwen zijn, die zullen ‘aarzelen’ bij het aanvaarden van Alkestis offer. Of niet? (cfr. Alk.,158/183).

4.2. Poluxene.

Deze dochter van Priamos, Troie’s vorst, en Hekabe verneemt dat zij als slachtoffer op het graf van Achilles zal moeten vallen. Wanneer zij dit hoort, “beweent zij wel haar moeder, maar haar eigen lot beklagt zij niet”. (Kuiper, o.c., 406).

Zelf verklaart zij “Sterven is mij te beurt gevallen als een beter lot” (Hek., 213). Reden: haar leven was dermate zwaar uitgevallen dat zij zo spreken mocht.

Zij zegt - Hek., 547vv. - dat zij ‘vrijwillig’ sterft en haar hals ter slachtoffering zonder beven biedt en, daarbij, slechts één voorwaarde stelt, nl. ‘in naam van de godheden gedood te worden, maar vrij en ongeboeid: “Als vrije vrouw wil ik sterven. Ziet: een koningskind schaamt er zich voor ‘slavin’ te heten in het dodenrijk”.

4.3. Makaria.

Deze dochter van de zonnegod Hèrakles wordt, in Euripides’ Hèrakteidai (Heraclidae), als wijsgerig en vooruitstrevend ten tonele gevoerd. Doch haar jeugd ‘vol van de gevaren der ballingschap’ (Kuiper, o.c., 408) had ze ‘verbitterd tegen het leven’ gemaakt (ibid. wanneer zij verneemt dat het geslacht der Heraklieden (afstammelingen van Heraklès) pas zal gered worden, indien minstens één onder hen de onderwereld ingaat (d.i. sterft) is zij “terstond bereid haar leven ten offer te brengen”. (Kuiper, o.c. 407).

MHD 156

4.3. a. De achtergrond van Hèrkleidai kan modelidentisch geacht worden met *Mario Puzo, De peetvader* (1969: op A2 (29.03.1984) startte *La saga du parrein*, een negendelig feuilleton naar genoemd roman). cf. ook *M.Puzo, De peetvaderdocumenten* (M. Puzo over zichzelf en zijn mafia-onthullingen), De Haag, s.d.

Dat *The Godfather* ‘iets’ - een echt balladeske structuur - in zich draagt,-- dat ‘voelt’ iedereen. Maar het ‘noemen’!!! –

Dat *The godfather* als gedragsmodel heeft ingeslagen; op pedagogisch terrein, bewijst wat *M. Puzo, De peetvaderdocumenten*, 269v., schrijft: “Er is nu een spel voor kinderen op de ‘markt’ En hoe ze ‘het peetvaderspel’ hebben genoemd en dat verondersteld wordt de kinderen te ‘leren’ hoe ze stelen moeten en hoe ze de ‘mensen’ moeten beroven en uit de weg moeten ruimen”.

Welnu, indien Hèrkleidai onder meer daardoor actueel kan worden, dan een ultraklein woordje over Makaria ‘s plaats in de ‘maffia’ van haar dagen.

Argos is de hoofdstad van Argolis (Peloponnèsos). Eurustheus (in Hom., II., 19: 123, o.m., koning van Mukènè) is ‘turannos’, het niet-democratisch type van lokaal vorst in het antieke Hellas.

Iolaos, de zoon van Ifikleès, is de neef van Hèrklès, met wie hij, in zijn jeugd, samen gestreden heeft. De Hèrekleidei (afstammelingen van Herakles) worden gehaat door Eurustheus en, door deze tiran - want zo schildert Euripides hem af -, in ballingschap gestuurd. (Heraklettos, 164vv. - Athene is de vrije, d.i. democratisch bestuurde, polis (o.c., 198vv.).

Daar hebben de Heraklieden een toevlucht gevonden, na van de ene polis naar de andere te zijn gevlucht. “Overal waar Eurustheus verneemt dat wij oponthoud hebben gevonden, stuurt hij zijn ‘herauten’ en doet ons uit die polis wegjagen”. (o.c., 16vv.).

Zo zijn zij te Marathon, een wijk in Attica (bij Athene de vrije), aangeland. Daar als ‘hiketai ‘smekelingen), d.i. als mensen zonder uitzicht, die op de godheden en de sacrale gastvrijheid van de heiligdommen dezer godheden beroep doen, ‘zitten’ zij bij het altaar der godheden, beschermd door ‘themis’, het oudste sacrale recht.

MHD 157.

W. Schilling, *Religion und Recht*, Urban Bücher, 1957, 139/144 ('*Menschenrechte*' *im lichte der religionsgeschichte*), zegt dat "in het licht der religiegeschiedenis, de rechten van de mens (versta: van het individu als eigen wijze van zijn (als enkel met zichzelf totaal identisch; cf. *supra* blz. 5)) niet allereerst het resultaat van de natuurrechtsleer van de Franse revolutie (1789/1799) zijn, die de godheden onttroonde en, in de plaats daarvan, 'de rede' stelde". M.a.w. de secularisering der maatschappij doorzette.

"Met als gevolg - aldus W. Schilling, o.c., 187, - dat, uitgerekend ten gevolge van deze onttroning, de als 'onvervreemdbaar' en 'onontwijkbaar' geprezen 'rechten', in de loop der verdere ontwikkeling, zeer vervreemdbaar en ontwijkbaar werden". Vgl. hoger blz. 145 (onderaan).

Steller wijst op een innerlijke tegenspraak binnen het systeem der archaische religie, die hij, eenzijdig, overigens, maar op beperkte wijze zeer juist, als 'volksreligie' brandmerkt.

1. Enerzijds, doordat bloed- en aanverwantschap de basis is van 'volk' als volk, is degene, die juist niet bloed- en aanverwant is, 'vreemdeling(e)', ja, 'vijand' en/of 'vijandin'. Het volkse recht beperkt zich tot de volksgenoten. 'In mindere of meerdere mate beantwoordt dit rechtstype overal aan de grondhouding eigen aan de primitieve mentaliteit'".

Voeg daar o.m. bij dat, binnen dat archaisch rechtskader, zeer vaak enkelingen of groepen met bijzondere voorrechten, bestonden.

Resultaat: 'mensenrechten' in de modern-huidige zin van 'absolute rechtsgelijkheid van ieder individu als individu' bestonden, blijkbaar, niet.

2. Anderzijds, zijn er, even duidelijk, voorvormen van echte 'mensenrechten' - en, dus, geldig ook buiten het enge kader van het volksrecht -.

a/ Daar, waar, in de 'moderne', d.i. 'progressistische' en 'verlichte' totale staat, een vervolgde, binnen de grenzen van juist dat type van gemeenschap, volstrekt geen 'toevluchtsoord' vinden kan, daar bestaat, in de archaisch-religieuze maatschappij, wel een dan nog institutioneel toevluchtsoord. De Grieken heetten dat 'hiëron a.sulon', onschendbaar heiligdom (asiel).

MHD 158.

Ieder vervolgde had de mogelijkheid zich daarheen te begeven en was daar onaantastbaar, juist omdat hij - en ook doordat hij - zich onder de bescherming van een godheid had gesteld. (o.c., 142).

Het 'zitten bij het altaar' was de zinnebeeldige uitdrukking van dat beroep. Ook slaven, resp. slavinnen en vreemden hadden dat recht.-- Met het feit dat de Heraklieden 'bij het altaar' - als 'smekelingen' - 'zitten', begint Euripides' tragedie. Iolaos, die, met Heraklès, o.m. één der twaalf 'werken' had uitgevoerd, bij Eurustheus, -- de oude Alkmènè, haar kleindochter Makaria en haar zusters en broers,-- ziedaar de 'smekelingen'.

b/ nog andere vormen lopen op de mensenrechten vooruit. - Zo b.v. geloven de Grieken aan een ingreep der godheden, indien de polis geen rechtshulp verstrekt. Reden: hetzij als themisrecht hetzij als dikèrecht of de twee samen (d.i. het recht, eigen aan hetzij de chthonische hetzij de oeranische godheden), de godheden verschaften rechtshulp.

Als appl. model: zo had Athene een heiligdom, toegewijd aan Thèseus, een Attisch 'held', het Thèseion of asiel der slaven: daardoor hief de slaaf het eigendomsrecht van de eigenaar (*zie hoger blz. 42*) op, doordat hij kon verlangen aan een andere verkocht te worden.

F. Flückiger, gesch. d. N., I, 14, geeft een prachtig voorbeeld: in de 'agora' (legeren/ of volksvergadering) heerste, onder Zeus' bescherming, vrijheid van spreken, zelfs indien men zich b.v. tegen de legerleider verhief. Met de scepter van Zeus in de hand b.v. wendt Diomèdès zich tegen Agamemnon, zeggend: 'Atreuszoon, u eerst behoort ik tegen te spreken, als zonder inzicht, zoals dit themis is (d.i. archaisch of oerrecht)!

Opgemerkt zij dat Euripides overtuigd democraat was.

Dèmfon, Athene's leider, die, niettegenstaande de praktisch zekere oorlogsverklaring vanwege Argos' tiran, de smekelingen, ook met krijgsmacht, desnoods, wil beschermen, zegt (vv. 468vv.): "Vreeswekkend (...) zijn, voor hun vijanden, opgroeiende edele jongelui, die de Harde behandelingen, hun vader aangedaan, indachtig zijn. Dat zijn de dingen, die (Eurustheus) moet voorkomen".

MHD 159

Keren wij nu even terug naar 'la saga du parrain' (de peetvader), dan stellen wij vast dat, uitgerekend met juist dezelfde 'zorg' de maffioso (maffialid en/of -leider) 'begint': m.a.w. de 'intrige' of 'knoop' (dat waardoor de spanning en de dramatiek inzet) is identisch. Met deze van Euripides' drama 'de Heraklieden', -- natuurlijk, op het reddende heiligdom na, aangezien de peetvader zich in een gesecculariseerde maatschappij, meteen, zonder transcendente, o.i. extra-seculaire, uitweg, situeert als in een denk- en leefkader, dat volstrekt 'tragisch' (d.i. uitzichtloos) is. Bij Euripides is er één tragische zijde. De 'negatie' of uitweg daaruit is, behalve het 'asiel', de vrouwelijke zelfopoffering.

4.3.b.

Als een donderslag komt het tweevoudige bericht binnen.

a. Dèmofon meldt dat Eurustheus, met het Argeïsche leger, in aantocht is, doch ook dat Athene onder de wapens is.

b. Hij bericht, echter, ook dat hij alle zieners bijeen heeft gebracht - typisch voor de archaïsche onderlaag der toenmalige maatschappij - en dat, enerzijds, er vele verschillen zijn, onderling, tussen de godsmededelingen, maar dat, anderzijds, op een punt zij alle eenstemmig zijn nl. aan Kore, de dochter van Demèter, behoort een 'maagdelijk meisje, geboren uit een edele vader', geslachtofferd te worden. (vv. 389/409).

Nu is Dèmofon geen vorst 'in het bezit van een tirannie, zoals die over barbaren uitgeoefend wordt' (vv. 423v.)! Gevolg: het slachtoffer kan niet van Atheense zijde komen. Op dat dramatisch hoogtepunt treedt Makaria uit de asieltempel en verneemt de juiste toedracht: "In de ten uitvoerlegging van dat (orakel)woord zullen wij redding verwerven?" Iolaos antwoordt: "Daarin, inderdaad! De rest: dat hebben wij met geluk opgelost". - Makaria: "Vrees nu niet meer de vijandige lans der Argeïers; want, ik, voordat het mij door bevel opgelegd wordt, grijze man, ben bereid tot sterven en tot geslachtofferd worden.

MHD 160

Immers, wat zullen wij zeggen, wanneer wij, indien deze stad (Athene) het de moeite waard acht een groot gevaar te lopen, om onzentwil, zelf de lasten op anderen afkantelen, voor de keus om ons te redden gesteld, het niet aandurven te sterven? Neen! Dit des te meer daar het terecht een spotlach zou uitlokken, enerzijds, te klagen, terwijl wij, als smekelingen der daimones bij hun altaar zitten, en, anderzijds, als afstammelingen van degene die onze vader is, niet van nature ertoe in staat lijken de tegenvallende dingen in de ogen te zien. In welke situatie gaat zoiets samen met mensen, die op hun plaats zijn?” (vv. 498/510).

Wat verder zegt Makaria: “Leidt mij maar daarheen waar mijn lichaam behoort te sterven. (...). De mooiste en beste vondst (‘heurèma kalliston’) heb ik die toch niet meer aan het leven vasthoud, gevonden: ‘eukleos lipein bion’, op roemvolle wijze het leven verlatend”. (vv. 533.)

‘Eukleia’, - met goede faam, imago, beeldindruk, begaafd zijn, wordt, door ons, moderneren en christenen, wel eens al te vaak met minachting bekeken. Doch, indien men de zaak te gronde wil analyseren, dan ontdekt men, wel, enerzijds, een soort eergevoel (te gemakkelijk met freudiaans narcissisme vereenzelvigd), dat én eigenwaarde én zedelijk-maatschappelijke zin ineen voegt, maar, anderzijds, het doorwegen van een objectieve orde, voor wier hoge heiligheid en ‘waarde’ (niet in de nietzscheaanse zin, weerom, van ‘Werteschaetzung’, maar van eerbied voor de waarde) men zich effectief inzet (alle ‘lustprinzip’ ten spijt) en offert.

Wij blijven ervan overtuigd dat onze ‘kritische’ (‘psychoanalytische’, - ‘nihilistische’ en/ of ‘maatschappijkritische’) tijdgenoten wel iets kunnen leren van dat ideaal, die abductie, van ‘eukleia’. Zij zullen dan wellicht met meer ‘roem’ dit leven verlaten! De zelfopoffering voor de anderen is zeker niet de sterkste zijde van de huidige, door Marx, Nietzsche en Freud, ‘kritisch-ontmaskerend’ gemaakte mens. (*cfr. supra blz. 142; 145*). Daarvoor gelooft hij te weinig in een waarde die hem te boven gaat”.

Opm.-- Het is nochtans klaar dat Makaria, na dat offer, voor zichzelf, niet veel meer verwacht.

MHD 161.

(i) wel vraagt zij: “Indien ooit de bevrijding uit uw onheilen en de terugkeer (naar uw vaderland) u te beurt vallen als gunst der godheden, denkt dan aan uw ‘soteira’ (redster) als nood hebbend aan een uitvaartplechtigheid.” (vv. 586v.)

(i)a. Met dit woord, dat Euripides - waarschijnlijk opzettelijk - Makaria in de mond legt, drukt zij een zeer hoge waarde uit. *WB. Kristensen, Verz. Bijdr. tot kennis der ant. gods.*, A’m, 1947, 201/229 (*de antieke opvatting van dienstbaarheid*), legt, schitterend, d.w.z. met begrip voor de archaïsch-sacrale onderbouw, uit wat juist een ‘soter’, een ‘soteira’ is; vooral o.c., 223vv. is revelerend: Herakles - de voorouder van Makaria, per toeval - is de typische heros - aldus Kristensen - d.w.z. “de goddelijke mens of de menselijke god, die, in de dood, vereerd wordt als weldoener en heiland der mensen”“. (o.c., 223)

Dat - hiermee - de stap naar de Bijbelse religie gezet wordt, heeft Kristensen, blijkbaar, ook gevoeld: hij verwijst naar het onsterfelijke hoofdstuk van Jesaja over ‘de dienaar van de Heer’ en, meteen naar Daniëls bladzijde over ‘de mensenzoon’. Zie ook, o.c., 283vv. (de Heiland is de ‘derde’), die over de Balladeske structuur van de redder(inne)schap handelen.

Met nadruk staan wij stil bij Euripides’ ‘soteirai’, redsters, omdat wij, o.i., heden meer dan genoeg ‘kritische’ mensen hebben, maar wel veel te weinig ‘redders’ (redsters) o.g.v. dienstbaarheid. Die abductie (dat ideaal) kan men in de heidense werken van de ‘demonist’ Euripides leren.

(i)b. Doch het geheel van Makaria’s offerbereidheid komt in haar volle balladeske sfeer, als men voort leest: “Dat ik de mooiste en beste (uitvaart) krijg, is ‘gerechtig’ (‘dikaion’; cf. dikè), want ik was u nabij, niet als beneden mijn peil (‘andeès’), doch ik stierf voor mijn ‘genos’, (geslacht). Die schatten zijn mij (voortaan) bezit in plaats van kinderrijkdom en een leven als jong meisje, indien, tenminste er iets te bezitten is, ‘kata chthonos’, onder de aardbodem. Mocht, echter, daar niets ter beschikking zijn! Want, indien de gestorvenen, ook aan die overzijde, zorgen zullen hebben, dan weet ik niet waarheen iemand zich zal wenden. Immers, het ter ziele gaan gaat door als het machtigste tovermiddel tegen onheilen”. (vv. 589/596).

MHD 162.

Inderdaad, zowel voor de meerderheid der archaische Grieken als, inzonderheid, voor Euripides zelf, is het nadoodse bestaan een schimmig-dwalend bestaan, indien niet, door een religieuze ingreep (o.m. een passende uitvaartliturgie, zoals Makaria die vraagt), aan die toestand verandering wordt aangebracht.

(ii) De vraag - heden over de hele werelddol gesteld door de zgn. Revitaliseringsreligies - rijst: waarvandaan halen vrouwen, die zich, met zo een balladesk-uitzichtsloze nadoodse perspectief, offeren, de noodzakelijke en voldoende voorwaarden, d.i. de nodige energie of levenskracht, om dit aan te kunnen?

(ii)a. Wij verwijzen naar *blz. 124 (het andere, een naamloos iets, dat 'licht' geeft); 124/126 (de Kretenzische-Zeusreligie); 148/150 (Dionysische rel.); 126v. (hylisch-aitherische duiding der twee voornoemde religies); 145 (de aan die hylisch-aitherische rel. eigen rechtsorde; zie ook 148)*. M.a.w. ofschoon protosofistisch, ja, Socratisch naar louter begripsdenken gedreven; met de uitmergeling der levensenergie, aan zo'n intellectueel rationalisme eigen, toch overwint Euripides deze devitalisering door een herduiding (hermeneutiek) van de archaisch-mythische grondslag; bij die herduiding speelt de hylische abstractie (bij hem aitherisch) een hoofdrol.

(ii)b. Hedendaags gezien, kan S. Kierkegaard (en het typisch kierkegaardiaans existentialisme) (1813/1855) als die 'denker' gelden, die het probleem der 'Malakia' (Thoekudides, 1:122; 2:40; enz.), energieloosheid, in de context van het moderne 'rationalisme' (in zijn intellectualistisch-speculatieve en zijn empiristisch-sceptische vormen) gesteld heeft.

a. Inderdaad, Thoekudides (-465/-401 (-395)), in zijn lijkrede van Perikleïsch (40), zegt: "Wij filosoferen zonder energieloosheid" ('filosofoumen aneu malakias'). De reden van dit zinnetje ligt daarin dat 'denken' gemakkelijk ontkrachtend werkt en de vitaal-archaische voedingsbodem in het onderbewustzijn wegvreet of aantast.

b. Kierkegaard heeft een analoog (*zie hoger blz. 101vv.*) fenomeen vastgesteld.

MHD 163.

Beluisteren wij zijn teksten.

(1) “Ach! Wat een verschil.

a. De heilige drie koningen gingen slechts op een gerucht af. Maar dat bewoog hen om die lange weg af te reizen.

b. De Schriftgeleerden wisten het heel wat beter. Zij zaten in de schrift te studeren - als professoren. Maar het zette hen niet ‘in beweging’.

a/b. Was er nu meer ‘waarheid’ a. in die drie koningen, die achter een gerucht aanliepen of b. in de Schriftgeleerden, die ondanks hun weten bleven zitten?” (A. Van Munster, *Kierkegaard (een keuze uit zijn dagboeken)*, Utr./Antw., 1957,

(2) “Overal ‘verstand’!

In plaats van ‘onvoorwaardelijke verliefdheid’: verstandshuwelijk. I.p.v. ‘Onvoorwaardelijke gehoorzaamheid’: gehoorzaamheid op grond van redeneringen. I.p.v. ‘geloof’: weten van redenen. I.p.v. ‘vertrouwen’: waarborgen. I.p.v. ‘wagen’ en ‘waarschijnlijkheid’: nuchtere berekening i.p.v. ‘handelingen’: gebeurtenissen. I.p.v. ‘individu’ (hier in de existentiële betekenis van ‘vitaal zich inzetende persoon’): enige exemplaren. I.p.v. ‘persoonlijkheid’: onpersoonlijke objectiviteit. Enzovoort, enzovoort”. (o.c., 143v.)

(3) “Zoals het met Socrates gegaan is, zo gaat het, verhoudingsgewijs, ook met Christus: bewonderaars hebben zij veel gehad (en, tussen deze bewonderaars, ook een paar, die wisten wat bewonderen is). Maar ‘navolgers’! Die hebben zij maar die erg weinig gehad. Het verschil tussen een navolger en een bewonderaar is

(i) dat de navolger ‘ethisch’ is wat

(ii) de bewonderaar ‘esthetisch’ is.

Een bewonderaar ‘is’ zelf een ‘ander wezen’ dan de bewonderde. -- Een navolger ‘is’ de bewonderde. En dat is de enig ware ‘bewondering!’” (o.c., 78).

Met ‘ethisch’ bedoelt Kierkegaard iemand die, met de overtuiging, de daadwerkelijke ten uitvoerlegging bezit; met ‘esthetisch’ bedoelt hij iemand die wel met gevoel en verbeelding opgaat in iets, maar nooit tot praxis, tot daden, komt.

(4) “Men moet, eigenlijk, in de wereld zeer veel geleden hebben (*39 begrijpen (Dilthey), 235 idea (Scheler)*) - zeer ongelukkig geworden zijn -, voordat er sprake kan van zijn dat men zijn naaste gaat liefhebben.

MHD 164.

Pas bij het zelf verloochenend afsterven van aards geluk, vreugde en voorspoed, -- pas dan,-- ontstaat de 'naaste'. -- Daarom kan men het de 'in het onmiddellijke levende' mens, eigenlijk, niet kwalijk nemen dat hij de naaste niet bemint. Want deze 'in het onmiddellijke levende' mens is te gelukkig dan dat er een naaste 'voor hem' kan bestaan. Eenieder, die 'aan het aardse leven vastzit', kan de naaste niet beminnen. Dat wil zeggen: 'voor hem' 'bestaat' de naaste niet". (o.c., 61).

Kierkegaard wil met 'het onmiddellijke' zeggen 'de wereld en het leven, zoals zij voor onnadenkende mensen, die nog in het leven en de wereld onrijp, niet-middellijk (d.i. voor een bewustwording) opgaan, voorkomen: wie in het 'onmiddellijke' (ondoordachte) leeft, is nog als een slapende. Niet ontwaakt.

(5) "Al dat 'wereldhistorische', die 'gronden' en 'bewijzen' voor de waarheid van het christendom moeten overboord! Er is maar één 'bewijs': dat van het geloof. Als ik werkelijk een overtuiging heb, dan is mijn overtuiging altijd 'dieper' dan de gronden.

Het is, eigenlijk, de overtuiging, welke het bewijs verwekt. Het zijn niet de bewijzen, die de overtuiging verwekken". (o.c., 89)

M.a.w. Kierkegaard komt hier tot het inzicht dat de rede (het verstand) een oppervlaktepeil vertegenwoordigt. Maar dat, daaronder, een dieptepeil van leven ligt. Dat is de noodzakelijke en/of voldoende voorwaarden van 'overtuiging', 'ontdekking van de naaste' 'navolging', 'beweging', -- in één woord van 'existeren', althans 'existeren' in de 'authentische' (= ethische) zin.

Daarmee overwint Kierkegaard de impasse van het rationalisme als fenomeen der devitalisering.

In de taal van onze Euripideïsche zichzelf opofferende vrouwen: 'Eukleia' i.p.v. 'Malakia' of, in het moderne taalspel: 'edelmoedigheid' i.p.v. 'kritiek'. -- Dat wij *Kierkegaard* juist duiden, mag blijken uit zijn *Kritik Der Gegenwart* (1846):

"(a)1. 'Zedelijkheid' ('ethisch' leven) is 'karakter', 'charakter' is het 'ingegrifte' ('charasso'). Maar de zee, b.v., heeft geen 'karakter', en het zand heeft er ook geen.

MHD 165.

Maar abstracte verstandelijkheid ('rationaliteit') heeft er ook geen. Reden: het karakter is uitgerekend 'de innerlijkheid' -

Kierkegaards bedoelt met 'innerlijkheid' het gemeend karakter van iemands ideeën of bewustzijnsinhouden -.

(a)2. Onzedelijkheid - Kierkegaard bedoelt het kwaad metterdaad bedreven - is, als energie, ook karakter.

(b) 'dubbelzinnigheid' ('ambigüiteit', vrijblijvendheid), daarentegen, is er wanneer men noch het ene (d.i. zedelijkheid) noch het andere (d.i. onzedelijkheid) bezit. En existentiële dubbelzinnigheid is het, wanneer de kwalitatieve disjunctie (d.i. onderscheid) der kwaliteiten (Kierkegaard bedoelt (het onderscheid tussen 'goed' (zedelijkheid) en 'kwaad' (onzedelijkheid)) afgezwakt wordt door een knagende 'reflectie' (Kierkegaard bedoelt een 'kritische bezinning').

(i) Het oproer der driften is 'elementair' (Kierkegaard bedoelt hiermee 'uit de prerationalistische diepten opstijgend')

(ii) de vervluchtiging door 'dubbelzinnigheid' is een zachte, maar dag en nacht knagende 'sorites' (samengevatte redenering): het onderscheid tussen 'goed' en 'kwaad' wordt ontzenuwd door een lichtvaardige, voorname, theoretische kennis van het kwaad, door een hovaardige sluwheid, die weet dat het goede niet gewaardeerd wordt en geen resultaat bereikt in deze wereld, -- zodat dat 'goede' om te beginnen 'domheid' is. Niemand wordt, door het goede, meegesleept tot een grote daad; niemand, door het kwaad, wordt overrompeld in een bedroevende zonde. In die mate kan niemand de andere iets verwijten. En toch: juist om die reden is er des te meer stof tot 'praten', want de 'dubbelzinnigheid' is een onophoudelijke prikkel en op totaal andere wijze welbespraakt dan de vreugde om het goede en de afschuw voor het kwaad". (*Th. Haecker, Uebers., S. Kierkegaard, Kritik der Gegenwart, Basel, 1946, 20f.*).

Men ziet dat Kierkegaard de Malakia, de devitalisering, gezien en aangeklaagd heeft. Maar zijn oplossing gaat aan de hylisch-fijnstoffelijke, alsook aan de dieptepsychologische (Freud, Jung, Adler), in hoge mate, voorbij. Het is een derde weg. Maar betreffende hetzelfde probleem.

MHD 166.

Opm.-- De romantiek als positief denken.

Joseph Schelling (1775/1854), die, in 1798, op aansturen van JG. Fichte (1762/1814), de filosoof van het creatieve 'ik', en van JW. Goethe (1749/1832), de grote dichter-denker, professor werd te Jena, waar hij, in de kring der romantiekers zowel de romantiek als, concreet-individueel, zijn latere echtgenote K. Schlegel, ontmoette, is de stichter van wat men - met een zeer onaangenaam - 'Duits irrationalisme' heet.

(i) Het is waar dat Schelling het romantische denken de helderste filosofische verwoording bezorgd heeft.

(ii) Doch het even waar dat Schelling, doorheen een lang zoeken, aanhanger werd (en stichter) van de positieve filosofie (die men volstrekt behoort te onderscheiden van A.Comte's (1798/1857) 'positivisme' - ook door hemzelf 'philosophie positive' geheten -). Kort geformuleerd komt 'positief denken' - Schellingiaans verstaan - hierop neer.

Schelling heet, in zijn laatste periode, 'negatieve' filosofie, dat type van denken dat enkel en alleen uitgaat van het begrip (zie verder Socrates),-- althans het louter abstracte, levensvreemde begrip). Hij bestempelt deze mentaliteit als 'filosofie van het 'wat'' (waarbij 'wat' staat voor 'het wezen van iets, abstract-levensvreemd geduid).

Schelling heet, in diezelfde laatste denkfase, 'positieve' filosofie, dat type van denken - 'denken' is steeds 'rationeel' (men vergete dit nooit, zeker, hier, in dit 'irrationeel' verband) -, dat van het werkelijke leven, denk aan Marx' uitdrukking (*zie hoger blz. 145*) 'levensproces' uitgaat. Hij bestempelt deze, hem eigen, door hem gestichte denkwijze als 'filosofie van het 'dat' (waarbij 'dat' staat voor het feit of, in middeleeuws-scholastische taalspel (*zie hoger blz. 33vv.*) -'existentie' door de middeleeuwse denkers gesteld tegenover 'essentie' d.i. het 'wat' (abstract-levensvreemd 'wezen') van iets, waar 'existentie' het feit dat iets bestaat betekent).

Deze 'filosofie van de existentie' vond Schelling het best uitgedrukt in het feit dat 'God' (een werkelijkheid, die Schelling, zijn leven lang niet zo helder heeft kunnen formuleren, overigens) zich openbaart in (a) mythe en (b) openbaring (in de zeer Bijbelse zin).

MHD 167

Hier zij opgemerkt dat, in 1841 Schelling professor wordt aan de Berlijnse universiteit “om er te strijden tegen het als ‘atheïstisch’ geduid systeem van GWF. Hegel (1770/1831)”. (H.Arvon, *La philosophie allemande*. Paris. 1970. 22). Met ‘passie’ - Aldus H. Arvon. o.c ., *ibid.*, worden zijn cursussen gevolgd door

1. De toekomstige anarchistische leider M. Bakoenin (1814/1876) wiens opstandige ideeën, anarchistisch als zij waren, radicaal tegengesteld waren aan die van K. Marx. Maar door de Russische nihilisten, die antiautoritair als zij waren, het absolute gezag van de tsaar wilden met de grond gelijk maken, werden overgenomen en toegepast;

2. Jakob Burkhardt (1818/1879), de kunsthistoricus, die, te Bazel, de collega van Fr. Nietzsche (1844/1900) zou worden en die wereldfaam verworven heeft met zijn *Die Kultur der Renaissance in Italiën* (1860), een werk dat onophoudelijk heruitgegeven wordt en, voor het begin der moderne periode, een fundamenteel werk blijft. Ook al behoort men het op sommige punten bij te sturen; zoals b.v. door *E.Cassirer* (1874/1954), *The individual and the Cosmos in renaissance philosophy* (Dt. tekst in 1927) ;

3. Soeren Kierkegaard (1813/1855). De ‘vader’ van het hedendaags existentialisme, dat, uitgaande van doorleefde situaties, het op zich abstracte denken opnieuw inschakelt in ‘het leven’ (maar, nu, niet in romantisch-esthetiserende wereldvlucht uitmondend), dat Kierkegaard, in tegenstelling tot de links-hegelianen, religieus-christelijk duidt;

4. Friedrich Engels (1820/1895), de vriend en medestrijder van K. Marx.-- Hij is het die, in een dagbladartikel, in 1841, december nl., schrijft: “Indien gij, nu te Berlijn aan iemand, die enigszins bevroedt welke macht de ‘geest’ over de wereld heeft, vraagt naar het slagveld, waar men vecht over de heerschappij over de Duitse publieke opinie inzake politiek en religie, d.w.z. over Duitsland zelf, dan zal men u antwoorden dat dat slagveld zich op de universiteit bevindt, uitgerekend in zaal nr.6 waar Schelling zijn cursussen geeft over de filosofie der openbaring.

MHD 168

4.4. *Ifigeneia*.

Het drama *Ifigeneia* in Aulis is niet geheel bewaard tot ons gekomen. Het draagt de sporen van Euripides' evolutie. De intrige is de volgende: Agamemnon, die tegen Troje wil oprukken, verneemt dat zijn onderneming - een panhelleense onderneming, overigens - slechts zal lukken, indien hij zijn dochter *Ifigeneia* slachtoffert. Zo eist het orakel het. - *Zie hoger blz. 159*.

De harmonie der tegengestelden (*zie hoger blz. 151*) in de ziel der vrouw aan het werk, komt in *Ifigeneia* duidelijk naar voren.

(i) enerzijds, lachte de toekomst haar toe, - haar, die een blijde herinnering bewaart aan de kinderjaren in het paleis van haar vader. Geen wonder dat de eis van de godsspraak haar afschuw voor de dood en het 'niets' na de dood (*zie hoger blz. 161/162*) oproept: "Ach! Dwingt mij niet tot het aanschouwen van wat de Hades bergt." Of: "Niets wacht ons onder de aarde. Zinloos de mens die wenst te sterven. Ja, een leven vol ellende acht ik nog eindeloos beter dan de schoonste dood!" *Ifigenia I. Aul., 1211/1253*).

(ii) Anderzijds, is daar, - i.p.v. de duisternis van de onderwereld - in haar ideeën; - die erg protosofistisch aandoen (vgl. haar spot met het 'naïeve' geloof van koning Thoas, vv. 1176vv.), althans onder één oogpunt, "het edelste van haar gemoed" (Kuiper, o.c.408).

In een klaagzang spreekt zij haar frustraties uit, maar zij komt, tegelijkertijd, tot het volle bewustzijn van haar roeping (Kuiper, o.c. *ibid.*). In dat nieuwe, offerbereide zelfbewustzijn "neemt ook de dood een andere gedaante voor haar aan" (*ibid.*). "Eigen begeerten vergetend, spreekt zij de woorden uit, die haar verheffen tot een ideaal van Attische vaderlandsliefde:

"Niet voor u, slechts, -- voor gans Hellas hebt gij, o moeder, mij gebaad. Haar dood zal Ilios (de archaïsche naam voor Troje) tuchtigen, Hellas wreken, de vrede herstellen. Eeuwige dankbaarheid zal het loon voor haar vroegtijdig sterven zijn". -- Aldus, steeds, Kuiper, o.c., 408v..

Men ziet het: weerom de eukleia (*cf. supra blz.160*).

MHD 169

B.4. Demiokriteïsche atomistiek. (169/180)

1. Zoals voor Empedokles (cfr: *supra blz. 67/70*), Anaxagorps (cfr. *supra blz. 70/123*), behoort men uit te gaan van de probleemstand, zoals die in de mechanistisch-atomistische abstractie tot uiting komt (cfr. *supra blz. 66*).

2.1. Leukippos van Miletos (-500/-400),

Ioniër, verhuist naar Elea, waar hij leerling wordt van Zenon (zie *hoger blz. 15/20*). Rond -450 sticht hij, in Abdera (Thrakië) zijn eigen wijsgerige school. Hij gaat, echter, mettertijd, helemaal op in zijn leerling.

2.2.a. Demokritos van Abdera (-460/-370).

Deze veelzijdige denker, van wie wij, jammer, niet veel meer te lezen hebben (er ging te veel verloren), hield zich op met kosmologie en algemene fysiek (atomisme), waar hij laatste, echt ondeelbare deeltjes (die, dus niet infinitesimaal deelbaar waren), 'a.toma', 'atomen' (in de toenmalige, antieke betekenis, natuurlijk), in en achter de empirisch waarneembare fenomenen van wording en vergaan, van evenwicht en standvastigheid, enz., abduceerde (hypothetisch statuut van de Demokriteïsche atomiek), die slechts, onderling, onderscheidbaar waren onder oogpunt van:

(i)a geometrische vorm (zoals de letters n en b b.v.),

(i)b omvang (grootte) (zoals b.v. de letters z en Z),

(ii)a draaibeweging (zoals b.v. de letter n een gewentelde z lijkt),

(ii)b schikking (stoicheiosis; cf. *supra blz. 2*; zo az en za); waarbij behoort gevoegd dat op zich, in zijn kleinheid, een atomon noch kwaliteit noch zelfbeweging bezit (het is dus louter kwantitatief en 'inert' of 'traag' (d.i. het wordt slechts van buiten uit bewogen); -- Wat rein mechanisme impliceert,-- het eerste reine mechanisme op microscopisch terrein, althans, in het Griekse denken.

2.2.b. Daar de mens - en, meteen, al wat leeft - slechts louter fysicaal is (zie hoger blz. 77v. (*secularisering*); 80v. (*eenheidsleer*)), - in tegenstelling tot b.v. de theosofie van Empedokles, die al wat leeft (en vooral dan de mens) verheft boven de anorganisch-seculaire materie.

MHD 170.

Daardoor is Demokritos verplicht het leven en, vooral, de mens fysicaal te duiden. -- Wij zeggen wel 'duiden', want, zoals bij W. Röd, *Gesch. d. Phil.*, I, 188, zegt, "In de eigenlijke zin van 'wetenschappelijk' hebben noch Leukippos noch Demokritos gedacht". Daarin verschillen zij dan ook grondig van Anaxagoras.

2.2.b1. De Mechani(cicisti)sche psychologie.

(i) Nevens de atoma, die hetzij nog eens benadrukt, niet die van onze huidige experimentele natuurkunde zijn, - de zichtbare dingen 'samenstellen' ('uitmaken') - ,

(ii) zijn daar 'gladde' en 'licht beweeglijke' atoma, oerdeeltjes, die de ziel samenstellen. De zielestof bestaat uit ronde - en, juist daardoor, zeer beweeglijke oerdeeltjes. Doordat zij bestendig bewegen, verwekken zij warmte.

(ii)1. Die ziele-oerdeeltjes zijn identisch met al wat 'vuur' is (vgl. *hoger blz. 27vv. (Heraklkideïsch model); 57vv. (archaisch-religieus model); 126vv. (Euripideïsch model)*).-- Men ziet hoe sterk de archaisch-religieuze mentaliteit, - ook hier, bij de stichting van het westerse materialisme - nawerkt.

(ii)2. De zielestof is de abductie (noodzakelijke en/of voldoende reden) voor

a. de lichaams-beweging,

b. het leven,

c. het denken.

Zij wordt door het ademen gevoed: de ademlucht bevat, immers, de gladde en beweeglijke 'atoma', die het 'vuur' uitmaken. Daardoor wordt het verlies aan vuuratoma steeds weer aangevuld.

Wanneer, echter, bij het stilvallen van de levensadem, de toevoer van vuuratoma ophoudt, 'sterft' de mens. Voorgoed. Want hij is slechts atoma en de ineenvoeging daarvan. Meer niet.

(iii) De waarneming als proces.

Demokritos' waarnemingsfilosofie is een rein applicatief model van mediatisme. Dit betekent dat, althans wat de ons omringende dingen betreft, wij de dingen niet direct (dat zou immediatisme of intuïtionisme zijn) waarnemen. Ziehier hoe Demokritos dit opvat.

(a) Van de dingen gaan 'aporrdai' (uitwasemingen) uit. Deze zijn afbeeldingen, 'eidola', van die dingen.

MHD 171

(b) Deze ‘afbeeldingen’, die, onophoudelijk en in alle richtingen, zich bewegen, dringen onder meer in de ‘poriën’ van onze zintuiglijke organen (zij zijn, immers, fijnstoffelijk of subtiel): daar veroorzaken zij een waarnemingsbeeld, dat tot in onze hersenen reikt.

(b).1. Demokritos heeft een opwerping beantwoordt: “Hoe kunnen zeer grote dingen - b.v. een berg - in onze zintuigen dringen?”. -- Demokritos antwoordt: “Er gaan van onze zintuiglijke organen aporrhai, uitwasemingen, uit (dit is dan een subjectieve inbreng); pas het samentreffen van uitwendige en inwendige uitwasemingen ‘constitueert’ de waarneming - en haar ‘beeld’.

Uitweiding. -- Deze mediastische waarnemingsleer is overgenomen door Epikouros van Samos (-341/-271), de stichter van het Epikoureïsme (-400/+400), een achthonderd jaren lange filosofie. Via Lucretius Carus van Rome (-99/ -55), in zijn *De rerum natura* (over de ‘natuur’ der dingen), werd dit atomistisch materialisme in de hele Latijnse wereld bekend.

Opm.-- JJ Poortman, Vehicles of Consciousness, Utrecht, 1978, II, 31, zegt, n.a.v. de opvatting van de zielestof volgens Demokritos, dat “dit, onbetwifelbaar, materialisme is, maar, omzeggens, het prototype van dualistisch materialisme”. Er zijn, immers, wel niets anders dan materiële dingen - de menselijke ziel, inbegrepen -, maar er zijn verschillende types van materie. Wat, uitgerekend, onze huidige grofstoffelijke materialisten, veelal, niet aannemen.

Opm.--. Dat Poortman gelijk heeft, blijkt uit wat volgt.-- Niet enkel van grofstoffelijke, doch ook van fijnstoffelijke wezens gaan voortdurend eidola, ‘beelden’, uit: zo b.v. van daimones.

Sextos Empirikes van Mutilènè (+/- +150), de grote sceptieker, Adv. Math., 9:19, zegt: “D. Beweert dat zekere ‘beelden’ de mensen (be)naderen, deels weldadig, deels kwaadaardig. Daarom wenste hij ook gelukbrengende ‘beelden’ te ontmoeten”.

Op die wijze abduceert Demokritos telepatische waarneming (in dromen en ‘gezichten’ (visioenen)).-- Ook het kwade oog (‘baskania’, door afgunst vooral, op iemand gerichte kwade ‘uitstraling’ of aporroia).

Opm.-- Ook dichterlijke ‘genius’ (begaafdheid) abduceerde hij analoog.

MHD 172.

Röd, o.c., 194, zegt: “Het kan niet uitgesloten worden dat Demokritos de aidola toeschreef aan werkelijke, d.i. uit atoma (in dit geval, wel, van het fijnste soort) bestaande wezens en, meteen, iets goddelijks heeft aangenomen”.

Men kan, gerust, dit ‘goddelijke iets’ met b.v. Euripides’ ‘naamloos iets’ (zie *hoger blz. 124*) vergelijken.

M.a.w. de intellectuelen van die dagen -- zelfs een Anaxagoras (zie *hoger blz. 119vv., heealverstand*) -- geloofden niet meer als het volk, maar namen toch ‘iets’ aan dat meer was dan deze aarde en haar seculaire werkelijkheid.

JJ. Poortman, o.c., 31, zegt: “Het is evident dat Demokritos duidelijk oog had voor wat, later, zou gekend geraken als occulte of parapsychologische fenomenen”.-- In alle geval: ‘zieners en ziensters’ - ook nog heden - voelen het (tweede) zien aan als ‘beelden’, die, desnoods, naar schaal verkleind of vergroot (subjectieve inbreng), in hen (haar) dringen en die, zoals Sextos opmerkt, goed- of kwaadaardig kunnen inwerken. Dit getuigenis van hedendaagse aard ‘verifieert’ enigermate de abductie der ‘eidola’ (zie *hoger blz. 13: oerstoffelijke toetsing*).

(b)2. Demokritos heeft duidelijk - en op dualistische wijze (cf. *Cl. Ramnoux, Héraclite, 341/ 385 (Naissance de l' âme)*, waar zij op het psychosomatisch dualisme wijst, o.m. en vrl. bij Demokritos) - op het onderscheid tussen ‘aisthesis’ (waarneming) en ‘noësis’ (verstand, begrip) gewezen. Doch hoe juist Demokritos rationeel-intellectuele ‘werkelijkheden’ aflijnt, is, in zijn materialistisch systeem, moeilijk: de ‘fijnstoffelijker’ denkbeelden lijken de enige uitweg. Hij werkt b.v. met het begrip ‘atomon’, ‘kenon’ (vacuüm, het ledige), enz., die niet waargenomen en, dus, verstandelijk geconstrueerde, geabduceerde ‘werkelijkheden’ zijn.

Hier zou Demokritos, indien hij consequent is, behalve het objectieve mediatisme (de eidola zijn iets dat noch subject noch object, meer iets ‘tussenin’ is), ook het subjectieve mediatisme moeten huldigen: de verstandsbegrippen immers, zijn iets in het subject zelf zonder eidolon; zodat het subject hier in zichzelf opgesloten zit.

MHD 173.

Deze mediastistische knelvraag is des te dringender, naarmate Demokritos zelf (Fr. 119) zegt: “De mensen hebben zich een ‘tuches eidolon’ (een beeld van het toeval) gevormd (‘eplasanto’) als voorwendsel waarachter zij hun eigen radeloosheid (‘idiès abouliès’) verbergen”.

M.a.w. de mens kan een ‘beeld’ ook zelf scheppen! -- Het is het woord ‘eidolon’ in die fictieve zin dat o.m. Bacon (zie *hoger blz. 92vv.*) van ‘idolen’ (louter ‘denkbeeldige’ denkbeelden deed spreken: Het begin van ideologiekritiek was er meteen.

De leer omtrent de ‘secundaire’ waarnemingskwaliteiten formuleert Demokritos als volgt: “Op grond van afspraak (‘nomoi’) is er kleur; o.g.v. afspraak is er zoetheid; o.g.v. afspraak is er bitterheid.-- Maar op grond van werkelijkheid (‘etei’) zijn er atoma en leegte”.

Galenos van Pergamon - (+131/+200), de grote geneesheer, haalt deze tekst aan en voegt eraan toe: “Demokritos deed de zintuigen tegen het verstand zeggen: “Armzalig verstand (‘dianoia’), van ons (zintuiglijke waarnemingen) haalt gij de bewijzen (‘pisteis’) - geloofsbrieven - om er ons mee te overtreffen?-- Uw ondergang wordt u dit overtreffen!”

Dit lijkt een sceptische uitspraak te impliceren zowel t.o.v. de zintuigen (slechts de kwantitatieve gegevens der atoma en het lege ruimte waarin deze bewogen worden, zijn echt) als t.o.v. het verstand. -- En toch, hoe schijnbaar incoherent ook, Demokritos schat de intellectueel-rationele kennis hoog. Hij valt niet in het individualisme van Protagoras van Abdera (-480/-410), zijn tijdgenoot, de grote protosofist: volgens Demokritos is het ware - en ook het goede - ergens identisch voor allen, op individuele momenten na.

2.2.b2. De mechani(c)stische ethiek en politiek.

Aangezien de mens slechts een onderdeel van het fysicale geheel is, is Demokritos aanhanger van een naturalistische ethiek/ politiek.

(1) De norm is de ziel zo dat de constellatie (*stoicheiosis*; cf. *supra blz. 2*) van haar zielestof onverstoord blijft of wordt. Het zich goed bevinden (‘auesta’), de ‘euthumia’, het welbehaaglijke gevoel van ‘alles in evenwicht’ is ‘telos’.

MHD 174.

Dat 'doel' staat centraal.-- Daarbij is het zo dat, net als de pythagoreeërs, de filosofie een agogische zin heeft: "De geneeskunst ('iatrikè') heelt de ziekten van het lichaam. De filosofie ('sofia') neemt de ziel haar driften ('pathon') af". De ziel blijft, dus, in dit materialisme centraal, nl. als samenstel van atoma in evenwicht.

(2) De middelen (infrastructuur) der ethiek/politiek zijn, minstens, tweevoudig.

a. Er is het onmiddellijk aangename (hedonisme): de mensen heten, onnadenkend, 'goed' wat 'aangenaam', 'slecht' wat 'onaangenaam' is.

b. Doch, voor Demokritos, die rationeel-intellectueel handelt, zijn die 'waarde-ervaringen' slechts of hoogstens 'symptomen' van het ware goed of kwaad, d.w.z. tot het telos of doel bijdragend of het afbrekend. 'Hedonist' is Demokritos zeer zeker niet zonder meer. Rationeel-intellectuele beredenering pas legt het middel tot het doel bloot. Luisteren wij naar deze eerste materialist.

"Voor de mensen is het meer aangewezen ('harmodion') zich gedachten te vormen omtrent de ziel dan omtrent het lichaam. Want de volkomenheid der ziel zet de zwakheid van het lichaam recht. Lichaamssterkte, echter, zonder redeneervermogen ('logismou'), maakt de ziel niets beter". (*Fr. 187*).

"Indien gij uw binnenste ('sauton endothen') ooit openlegt, dan zult gij een voorraadkamer en schatkamer, die gevarieerd en op vele wijzen onderhevig aan kwade dingen is, aantreffen". (*Fr. 149*).

M.a.w., is - *Fr. 187* - het lichaam niet zonder meer norm, ook het innerlijke of zieleleven is, evenmin, zonder meer norm. Men vergelijk de ontmaskering der ziel met die der Pythagoreeërs, wanneer zij, op de bodem van de ziel, de daimon (met zijn waanzin, mania) onthullen.

Besluit: Demokritos spreekt, blijkbaar, minstens twee taalspelen (*zie hoger blz. 33vv.*):

(i) het traditioneel-Helleense (evenwicht, beredenering, nadruk op de ziel, ontmaskering van het on(der)bewuste zieleleven; ook aangenaam, onaangenaam, e.d.m.);

(ii) het fysisch-automatische taalspel, dat, moeilijk, de vorige taalelementen kan weergeven.

MHD 175.

De peirastische reductie (toetsing) van de ethisch-politische abducties hierboven situeren zich in het lot.

(i) Negatief.

“De onaangepasten (dwazen, ‘axunetoi’; zie *hoger blz. 32*) komen tot inzicht op grond van onheilvol lot (‘dus.tuheontes’). (*Fr. 54*).

“Velen, die de schandelijkste dingen doen, zijn voortdurend bezig met de schoonste en beste woorden”. (*Fr. 532*). -- “Het is nodig zich in te zetten voor werken en daden van ‘deugd’, niet voor woorden”. (*Fr. 55*)

M.a.w. de mislukking van het telos is toetsbaar o.g.v.

a. afwezigheid van werken, daden en

b. o.g.v. mislukt lot.

Deze zijn falsificaties van een blijkbaar - achteraf - vals abductief uitgangspunt.

(ii) positief.

“Velen, die het verstandelijke niet geleerd hebben, leven, desalniettemin, ‘verstandelijk’ (‘zosi kata logon’) (*Fr. 53*).

M.a.w. Demokritos heeft een zekere scepsis t.o.v. het leesproces. Het zinnige doen zit, blijkbaar, niet in het leerproces, maar dieper.

Wie met ‘euthumia’ (gemoedsevenwicht) leven wil, - moet niet vele dingen verrichten - noch privaat noch publiek (politisch) -; hij moet niet dingen verkiezen die zijn ‘dunamis’ (kracht) en ‘fysis’ (natuur) - zie *hoger blz. 11 (de ‘fysis’ van ‘molu’)* - twee termen uit het (‘archaïsch-religieus taalspel, ofschoon reeds ‘fysisch’ aangepast - te boven gaan.

Doch, integendeel, op de hoede zijn zo dat, wanneer de (goede) ‘tuchè’ (lot) hem overkomt, en hem lijkt naar ‘meer nog’ te voeren, hij dit verdringt en niet meer aangaat dan zijn mogelijkheden. Begrensde overvloed is, immers, beter dan overdreven overvloed”. (*Fr. 3*).

M.a.w. de maat - ooit de norm der godheden, nu norm, van rationele aard, van de euthumia - is, zoals traditioneel-Helleens, bijdrage tot het telos. (Weerom: meer dan één taalspel).

Zie ook *Fr. 191* (“De mensen verwerven euthumia dankzij maat (‘metrioteti’) inzake lust en ‘symmetrie’ (evenwichtigheid) inzake leven”).

Besluit: hier is gezocht naar verificatie, resp. falsificatie van normatieve (ethisch-politische) abducties (zie *hoger blz. 13* (onderaan)).

5.7.3. *Inleiding tot het Modern en Huidig denken. Deel III, p. 201 tot 289*

MHD 176.

Opm. -- Wij onderbreken, enigszins, de uiteenzetting over Demokritos' moraal en politiek met een tekst van Fr. Engels, Marx' medewerker: "De bekrompene ('der Philister') verstaat onder 'materialisme' vreten, zuipen, gluurderij, wellust en hovaardij, geldzucht, gierigheid, hebzucht, profijtjagerij, oplichterij,- kortom, al de smerige ondeugden, waaraan hij zich overgeeft, zelf, in alle stilte. Onder 'idealisme' verstaat de bekrompene het geloof aan deugd, algemene mensenliefde en, zonder meer, een 'betere wereld!' (*Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie*, II, in fine).

Waarom halen zij dit protest van de dialectisch-materialist Engels aan? Omdat idealistische en Bijbelse denkers o.m. de ethiek en politiek van Demokritos a.h.w. systematisch misduiden in hedonistische zin. Ook al zijn er min of meer 'hedonistische' (lustfilosofische) momenten in Demokritos' normatieve filosofie, toch is het gewoon oneerlijk deze 'af te maken' als 'materialistisch' in de pejoratieve zin van hierboven. Of zelfs in een nog minder grof-materialistisch-naturalistische zin. --

Deze zgn. onderbreking begaan wij nu van de andere kant.

"Demokritos' wereldbeschouwing verklaarde Platon van Athene (-427/-347) uit een ethisch-politisch gebrek. Hij spreekt over "diegenen, die alles, uit de hemel en het onzichtbare, naar de aarde toe neerhalen. Dergelijke, alles in het lichaam neerhalenden zou men (...) eerst moeten beter maken, voordat men hun iets tracht "aan te leren" (*Plat., sof.*).

Demokritos vernoemt hij nergens met zijn naam,-- iets dat, reeds in de oudheid, opviel. Volgens Aëstoxenos van Taranton (+/- -370/...), een aristotelieker, bekend als musicoloog, (...) wou Platon alle hem bereikbare teksten van Demokritos laten verbranden. Doch de Puthagoreeërs Amuklas en Kleinias hebben Platon daarvan weerhouden: het zou toch doelloos geweest zijn, aangezien deze teksten reeds in te veel handen waren (*Diogenes Laërtos, ix, 40*)". (*O. Willmann, gesch. d. Id., I, 349f.*). --

Deze mededeling van een aartsidealist als D. Willmann spreekt boekdelen.

MHD 177.

H.J. Blackham, Humanism, Harmondsworth/ Baltimore (USA), Ringwood, 1968, 10ff., zegt: “Platon en Aristoteles zijn de grootste namen in de Griekse filosofie. Hun eigen uitmuntende verdienste is, misschien, een voldoende reden. Maar tijd en ‘chance’ (geluk hebben) speelden hun rollen. De werken van de meeste andere filosofen van een formaat, dat kan revitaliseren met dat van Platon en Aristoteles, nl. Demokritos, overleven enkel in fragmenten. In het geval van Protagoras van Abdera (zie *hoger blz. 173*) schiet, ternauwernood, iets over. Het denken van Platon en Aristoteles bleek congeniaal (d.i. met dezelfde genius of daimon begaafd), met het gebeurlijk triomferend christendom en diens theologen, gevestigd door de Romeinse staat. De overlevering, gesticht door Demokritos en Protagoras, was ‘anathema’ (vervloekt) voor de christenen.

Platon en Aristoteles waren - ongetwijfeld - schitterende lichten aan het firmament van de cultuur. En toch: onder de meeste oogpunten van een humanistisch standpunt, is Platon de ‘vijand’ (sic: the enemy (cfr. *infra 199*) en Demokritos - van wie, zoals enigszins blijkt, Platon wanhopig afgunstig was - is de ‘kampioen’ (sic: ‘the champion’).”

Totdaar deze godsdienstvijandig gezinde humanist Blackham, wier ideeën, ook bij ons, met name, door het humanistisch verbond, op lokaal-individuele momenten na, niet enkel verdedigd, maar ook en vooral heftig verkondigd worden.

Men ziet het: niet de rationeel-intellectuele, maar de daimonisch geniale basis beslist, veeleer, inzake ‘voorkeur’, ook in de geest en de ziel van de ‘vrijzinnigen’, d.i. degenen, die

a/ niet eigenzinnig te werk gaan (zie *hoger blz. 31/32*); die ook niet

b/ rechtzinnig te werk gaan (zie *hoger blz. 33*), maar, zoals *CSS. Peirce, The fixation of belief*, in: *Popular Science Monthly*, xii, 1877, 1/15, zegt: “De invloed van ‘natuurlijke’ voorliefden toegelaten achten, -- echter zo, dat onder de invloed van die voorkeuren, de mensen

1/ met mekaar spreken en

2/ de dingen, onder verschillende belichtingen, bekijken, om, zo, geleidelijk, met natuurlijke oorzaken overeenstemmende opinies te ontwikkelen.

MHD 178.

CSS. Peirce, a.c., gaat verder: “Deze methode lijkt, enigszins, op die welke kunstvoorstellingen tot rijpheid bracht.

Het volmaaktste voorbeeld ervan, echter, vindt men in de geschiedenis der metafysiek. (Peirce bedoelt de systemen, gewoonlijk van zware aard, die, vanaf Aristoteles, vooral, de denkerenergie der ‘denkers’ opslochten). Systemen van dat type (zie hoger blz. 111vv.) gaan, gewoonlijk, uit:

-- niet van waarnemingsfeiten (*zie hoger blz. 10vv.*), -- althans niet in grote mate.

-- Zij zijn vooral gekozen geworden, omdat hun axiomata (abducties) er de schijn van hadden ‘met de rede overeen te stemmen’.

Dit is een technische term: hij betekent:

- (1) Niet wat met de waarneming overeenstemt;
- (2) maar dat waaraan wij geneigd zijn te geloven”.

CSS. Peirce, a.c., geeft dan een applicatief model : “Platon b.v. vindt het ‘met de rede overeenstemmend’ dat de afstanden der hemellichamelijke banen, onderling, evenredig zijn met de verscheidene snaarlengten, die, bij een muziekinstrument, harmonische klanken verwekken.

Vele filosofen zijn, wat hun belangrijkste conclusies betreft, door beschouwingen van dat type, geleid geworden.”.

Hij vervolgt: “Want het is duidelijk dat een ander mens (dan b.v. Platon) Keplers’ theorie (*zie hoger blz. 81*) dat de hemellichamelijke banen evenredig zijn met de (...) banen der verscheidene regelmatige lichamen, ‘met zijn rede meer overeenstemmend vindt”.

CSS. Peirce, a.c., geeft een tweede, meer algemeen applicatief model. “(Deze vrijzinnige methode) - hij heet ze ‘apriori-methode’ - werd, meestal, slechts als mislukt bevonden. Zij maakt van ‘onderzoek’ iets, dat analoog is aan de ontwikkelingsgang van de ‘smaak’, smaak, echter, is, jammer genoeg, min of meer een modekwestie. Gevolg: de metafysiekers zijn nooit tot vaste overeenstemming geraakt. Integendeel: van de aanvang af tot heden (1877) slingerde de pendel tussen een meer materiële en een meer spirituele filosofie heen en weer”.

MHD 179.

O. Willmann, o.c., 350, bevestigt, schitterend overigens, wat CSS. Peirce zegt: “De verderfelijke invloeden van het atomisme, die Platon vreesde, bleven tamelijk beperkt. De ideële trek van het Griekse wezen, die ook t.o.v. de (proto)sofistiek (-450/-350) standhield, liet zoiets niet tot een ‘macht’ worden.

Ook, wanneer Epikouros (-341/-271) deze schijnfilosofie herstichtte (het Epikoureïsme (-400/+400)), om zijn lustfilosofie daarop te construeren, woog de ‘edelere’, op de fysische theologie (d.i., die archaïsche godhedenleer, die de ‘fysische’ filosofie de weg baant) teruggaande stoïsche leer (-400/+200) - een filosofie, die, eerder, althans, Herakliteïsch (zie hoger blz. 24vv.) gericht was - tegen het Epikoureïsme op”.

Merkwaardig is dat - hier van spiritualistisch-idealistische zijde - over denken e.d.m. in termen van voorkeur of niet-voorkeur, alsook in termen van machtsverhoudingen gesproken wordt, net zoals wij, zo-even, de humanistisch-materialistische ‘denkers’ ditzelfde zagen doen, maar uitgaande van ‘de overkant’.

Opm.-- Dit verwijst naar wat S. Kierkegaard (zie hoger blz. 162vv.;167) schreef: “De meeste mensen zijn ‘subjectief’ tegenover zichzelf en ‘objectief’ tegenover anderen, ontzettend ‘objectief’, soms.-- Ach! De opgave is juist: objectief t.o.v. zichzelf te zijn en subjectief t.o.v. alle anderen”. (A. Van Munster, *Kierkegaard (een keuze uit zijn dagboeken)*, 59).

Of nog: “Het mensdom maakt, bijna, nooit gebruik van de vrijheden, die het heeft,- - zoals b.v. de vrijheid van denken. I.p.v. die vrijheid eist men - als ‘vergoeding’ - vrijheid van meningsuiting”. (o.c., 15).

Opm. -- K. Marx en de Demokriteïsch atomistisch mechanicisme.

(1) “Het Franse en Engelse materialisme bleef, altijd, in innige verhouding tot Demokritos en Epikouros”. (Aldus Marx zelf, letterlijk, in zijn doktoratsthesis, *Differenz der demokritischen und Epikureischen naturphilosophie*, Berlin, 1841).

(2) Verder ziet Marx in Demokritos een verlicht (zie hoger blz. 21/24) denker van de democratie.-- Wat Röd, o.c., 19a(Fr. 251), bevestigt.

MHD 180.

(3) Marx bekritiseert, terecht, overigens, het mechanicisme (zie hoger *blz. 68; 169*): in Demokritos' natuur heerst de absolute dwang. Epikouros, echter, abduceert zowel vrijheid als noodzaak.-- In de Marxistisch-revolutionaire filosofie is vrijheid een noodzakelijke en/of voldoende voorwaarde tot revolutie tegen de gevestigde orde; zoniet, is zelfs de meest gerevolteerde proletariër niet in staat tot omzetting van revolte in echte revolutionering der maatschappij.

(4) Marx verwijt, ook aan Epikouros, de afwezigheid van echte 'dialectiek' (zie hoger *blz. 40vv.; 51* (omslag als regulatief model van revolte, die in revolutie omslaat).- - Immers, het marxisme is geen mechanistisch-materialisme, doch een dialectisch materialisme. Hegels'' invloed werkt na.

2B -- De protosofistisch - humanistische idee. (180/187)

Inleiding

Zoals voor alle voorgaande denkers, staan wij stil bij de eerste sofistiek (te onderscheiden van de deuteriosofistiek (onder de Keizers van Rome)) vanuit modern-hedendaags oogpunt.

Bibl. Steekproef.

-- S. IJsseling, *retoriek en filosofie (Wat gebeurt er wanneer er gesproken wordt?)*, Bilthoven, 1975, 13/76 (*oudheid, Middeneeuwen*); 77/168 (*modern-hedendaags tijdvak*);

-- P. Foulquié, *la dialectique*, Paris, 1949 (7/40: de oude; logisch-retorische dialectiek; cf. *supra blz. 6vv. (bewijs uit het ongerijmde)*; 15vv. (*eristiek*); 21vv. (*metatheorie*); 140vv. (*Euripideische sofistiek en retoriek*); 162vv. (*malakia*), 41/125 (*de nieuwe, hegeliaans-marxistische dialectiek*; cf. *supra blz. 24vv. (Kristensen)*); 40vv. (*reg. mod*); 94vv. (*kwantiteit/kwaliteit*); 142vv. (*kritiek*))

-- Ch. Perelman, *Retorica en argumentatie*. Baarn, 1979 (*de redeneringstypes van de (oude, retorische 'dialectiek')*);

-- G. Fauconnier, *Algemene communicatietheorie (een overzicht van de wetenschappelijke theorieën)*, Utr./ Anw., 1981, 19vv. (*retoriek en communicatietheorie*). De humanistisch-retorische hermeneutiek der protosofisten. (180/183) Theoretisch relativisme - Protagoras van Abdera (-480/-410), de eerste 'Humanist', d.i. dat type van denker, dat, als grondslag van het denkwerk van de mens - vakwetenschappelijk, retorisch en, uiteindelijk, wijsgerig - de mens neemt.

MHD 181.

Inderdaad, Sextos Empeirikos, de systematisch-scepticist, zegt van hem: “Protagoras beweert dat de mens het ‘metron’ (mensura, maat, d.i. norm is van alle zijnden, d.i.

(i) van het feitelijk bestaan van die zijnden die bestaan, en

(ii) van het niet-feitelijk bestaan van de niet-bestaande. ‘Maat’ betekent het ‘kritèrion’, criterium, d.i. middel om te onderscheiden (discrimineren), en ‘zijnden’ betekent de werkelijke dingen. De mens is dus het criterium van alle dingen. Sextos voegt eraan toe: “Ook Protagoras stelt, voor de mens, enkel het probleem van het bestaan van de ‘fainomena’ nl. de ‘zichtbare’, onmiddellijk evidente of gegeven dingen en processen bestaan met zekerheid; wat achter, onder, boven, in die onmiddellijke gegevens schuilgaat, is onzeker. Het subject, de mens, staat centraal.

Opm. -- Protagoras inspireerde zich vooral aan Herakleitos’ mobilisme.

Gorgias van Leontinoi (-480/ -375),

die zich inspireerde aan Parmenides’ immobilisme en eenheidsfilosofie, alsook aan Zenon’s eristiek (weerlegingstechniek), stelt, evenals Protagoras,- aldus Sextos Empeirikos’- een einde aan het bestaan van het criterium van de waarheid (d.i. de gegevens, zoals zij op zich, onafhankelijk van het menselijke subject zijn), doch anders dan Protagoras: in zijn *‘Over het niet-zijnde of over de natuur’* (de titel van het boek is zuiver Parmenideïsch) ‘bewijst’ hij drie (‘nihilistisch’ geheten) stellingen.

(i) Er is niets, noch ‘zijnde’ noch niet-zijnde;

(ii) indien het zijnde bestond, dan was het ondenkbaar;

(iii) indien het zijnde bestond èn, bij hypothese, toch denkbaar was, dan was het niet uitspreekbaar en onmededeelbaar.

M.b.t. dit laatste zegt Gorgias: “Zelfs indien het gekend en gedacht wordt, is het zijnde onmededeelbaar aan een andere. Want, indien er zijnden bestaan, die buiten ons bestaan en voorwerp zijn van het gezichtsvermogen, het gehoor, van de samenvattende zin, hoe zullen de zijnden, die gevat kunnen worden door het zien of gehoord kunnen worden door het gehoor - en niet omgekeerd -, aan iemand anders onthuld kunnen worden? Door middel van het woord duiden wij de zijnden aan, doch dat woord is noch de dingen op zich, noch de zijnden. Gevolg: wij delen aan de gesprekspartner niet de zijnden mee, maar een verwoording, die van de op zich zijnde dingen verschilt”. (*GP. Dumont, les sophists (fragments et témoignages)*, Paris, 1969, 75).

Uitweiding. -- De Protosofistische epistemologie (kennisleer).

Deze is van uitzonderlijk belang voor het moderne en huidige denken.

(i) **Negatieve dialectiek inzake kennis:**

a/ de zintuiglijke kennis is onbetrouwbaar; reden:

MHD 182.

(1) het gebeurt dat wij ons vergissen (iets niet goed waarnemen; een woord niet goed verstaan b.v.);

(2) de protosofisten - in de lijn van Parmenides en Herakleitos - veralgemenen deze particuliere en singuliere vergissingen: alle zintuiglijke ervaringen zijn feilbaar;

b/ de verstandelijk-redelijke kennis is onbetrouwbaar;

reden: zij is, wezenlijk, algemeen geldige kennis, waardoor zij het singuliere der dingen en processen verdoezelt; zij is kennis van het onveranderlijke, waardoor het onophoudelijk veranderen der dingen en processen verdoezeld wordt.

Besluit: Protagoras heeft, op zijn naam, twee boeken, getiteld ‘*Antilogiai*’, d.i. tegengestelde betogen; het werk van een naamloze ‘*dissoi logoi*’, d.i. dubbele betogen, geeft ons toepassingen van dergelijke zakstraatsituatie: het goede en het kwade, het prijzenswaardige en het laakbare, het rechtvaardige en het onrechtvaardige, het ware en het valse, het zijnde en het niet-zijnde, de onderwijsbaarheid van de wijsheid en de deugd, de bevoegdheid en de onbevoegdheid, enz., worden telkens met betogen voor en tegen behandeld zo dat men tot geen besluit komt (oordeelsopschorting, kern van het scepticisme).

(ii) **Fenomenisme.** Het ‘fainomenon’ is de kern van deze mentaliteit, d.i. de voorstelling, die ontstaat uit de ontmoeting van het waarnemend subject en het waargenomen object. Meer kent en denkt de mens niet.

Gevolg: (1) Zeker zijn wij enkel van onze subjectieve indrukken (gedachten, denkbeelden, inbeeldingen, waarnemingen); (cfr. *supra blz. 65; 170v.*);

(2) Onzeker is de ‘objectieve’ buitenwereld, die, misschien, in de grond, een begoocheling, een illusie, is.

(iii) **Materialisme.** Voor Protagoras e.a. is het ‘fenomeen’

(1) een lichamelijk en stoffelijk gegeven; gevolg: (2) de mens zit gevangen in de materiële wereld der subjectieve indrukken, waarvan hijzelf de maat is.

Empirisme.

1. Het woord ‘*theoria*’, (speculatio, speculatief denken) wordt Puthagoras (-580/-500) toegeschreven: hij zag zich als ‘*theatès*’, beschouwer (speculator) der waarheid, d.i. de werkelijkheid zoals zij op zich is.

2. Het woord ‘*noèsis*’ (denken) stamt van Parmenides (-540/...): het zijnde, d.i. dat wat iets is ‘*kath’ heauto*’ (secundum seipsum, op zich, onafhankelijk van onze indrukken), wordt gevat door dat ‘*noein*’, denken. -- Beide denkers liggen aan de oorsprong van het speculatieve denken, dat, achter de ‘*fanerà*’ (de zichtbare dingen) of ‘*fainomena*’, de fenomenen, de ‘*adèla*’, de onzichtbare gegevens, het onzichtbare, bloottrekt, analoog aan de (door de godheden geleide) mantiek (‘helderziendheid’), doch met ‘*logismos*’, verstandelijk redeneren (cf. *supra blz. 83/85* (de systechnie: ‘zichtbaar / onzichtbaar’))

MHD 183.

Het woord ‘fronesis’ (beinning) komt van Herakleitos van Efesos (-535/-465): werkelijkheidsgetrouwe aanschouwing, juist denken, maar beide afgestemd op het praktische gedrag. Ook dit type van speculatief denken overschrijdt de empirie: het ‘ziet’, ontcijferend, de onzichtbare code der natuur: vuur, veelvormig en met vele namen,- de logos, de heealordening, die ‘harmonie der tegengestelden’ is. Welnu, theoria, noësis, fronesis, als speculatieve methoden, worden door de protosofistiek afgewezen. In de plaats komt ‘empeiria’, zintuiglijke, aan lichamelijk-stoffelijke verschijnselen of ‘fenomenen’ gebonden, subjectief te werk gaande ervaring. Dat is de kern van alle empirisme.

Praktisch-normatief relativisme. (183/184)

De negatieve of, met een huidig modewoord, ‘kritische’ dialectiek of redeneerkunst der sofisten leidt tot ethisch-politische consequenties. De godheden, de algemene begrippen, de zintuiglijke evidenties, - dat alles was ontluisterd. Welke gedragsnorm rijst uit die grote leegte’ op? De verlichting, met Xenofanes van Kolofon (-580/-490), de religiekritiker en culturoloog, begonnen, zette zich in de mechanicistische vakwetenschap en de protosofistiek door: het archaische denken werd met minachting of, althans met twijfel, bekeken en de natuurfilosofie, voor zover speculatief, werd problematisch.

Met die axiomata werd het ethisch-sociale leven herduid:

(1) ***Hippias van Ellis*** (+/- -400) beweert dat de ‘nomos’ (wet, gewoonterecht, desnoods conventie), die, tot dan toe, de Griekse ‘eleutheria’ (libertas, vrijheid), met klem verdedigd tegenover de Perzische absolute vorsten, grenzen zette, de ‘turannos’, de onderdrukker en verdringer was van de (nu anders begrepen, nl. lustgevoelige) vrijheid;

(2) ***Polos en Trasumachos*** beweerden dat “voor de sterke mens ‘recht’ datgene is dat hem (ligt’ (voordelig uitvalt);

(3) ***Kallikiles*** zei dat “ieder mens het ‘recht’ (versta: de principiële toelating, afhankelijk van macht, in haar uitvoering) bezit, zijn begeerten, naar wens en willekeur, uit te leven”. Men kan niet schaamtelozer de grondslagencrisis - nu niet van de speculatieve en/of religieuze denkmethode, doch - van de samenleving uitdrukken.

Voeg hierbij

a/ de Atheense democratie, met haar Perikleïsch losse levenswijze,

b/ de overwoekering van de retoriek of redekunst,

c/ de Peloponnesische oorlog (-431/-404),

d/ de welvaart na de Perzische oorlogen,

en men begrijpt dat het tijdsgewricht in zijn geheel een crisis vertoonde.

Cfr. E. Will, Le monde grec et l'orient, Paris; 1972, 473s.

MHD 184.

W. Peremans, *De Griekse vrijheid* (boodschap en waarschuwing), Hasselt, 1978, haalt *Platon, de staat*, VIII 562/563, aan, waar hij de antiautoritaire vrijheidsopvatting, toen heersend, beschrijft: “Ik kan mij best voorstellen dat een democratische staat, dorstend naar vrijheid, geen maat zal weten te houden. (...). Leaders die niets, en onderdanen die alles te zeggen hebben, - dat is de formule’ (...).-- De vader went eraan, zich op gelijke voet te plaatsen met zijn zoon en bang te zijn voor zijn kinderen; de zoon acht zich even goed als de vader en ontziet noch vreest zijn ouders, want, ja, hij wil vrij zijn (...). In zo een polis is het de meester die zijn leerlingen vreest en vleit, terwijl de heren studerende, vanuit de hoogte, op hun lesgevers neerzien. Met de huisleraars is het al niet beter gesteld. Jonge snuiters plaatsen zich helemaal op gelijke voet met bejaarden en nemen het tegen hen op in woord en daad. Meteen passen deze zich aan bij de jeugd en putten zich uit in grapjes en scherts: om toch maar niet de indruk van kniezerigheid en bazigheid te wekken, apen zij de jeugd na.”

Platon moet, blijkbaar, de werkelijke toestanden met eigen - kritische - ogen gezien hebben, om zo iets te schrijven. - Zij zijn niet zonder gelijkenis met heden.

Uitweiding. (184/187)

De retoriek (welsprekendheidsleer).

(a) *De paideia van de protosofisten omvatte*

(i) Grammatica (het woord en de taal),

(ii) De dialectiek (het redeneren en redetwisten en

(iii) de retoriek (het overtuigen, resp. overreden van de medemens).

W. Jaeger, *Paideia*, I, 397ff., zegt dat deze drie grondvakken - later het trivium geheten - de grondslag van de formele vorming van het westen vormen. Met de inbreng van de Pythagoreeërs - quadrivium (arithmetiek, geometrie, muziek, astronomie; zie *hogere blz. 4*) - maken zij het systeem der zeven vrije kunsten uit. “Het Griekse systeem der hogere vorming, zoals de protosofisten ze opgebouwd hebben, beheerst heden de ganse beschaafde wereld”. (o.c. 400).

(b) **De retoriek beheerst dat vormingssysteem.** -- Behalve voorlopers, in Soemerië en Egypte, die onmiskenbaar zijn, zijn de Grieken toch de stichters van de welsprekendheid. En van de theorie ervan.

(b)1 **Koraks van Surakousai** (Syrakuse, Sicilië) (tss -500 en -400) gespecialiseerd in gerechtelijke retoriek (om reden van de vele processen), onderscheidde, in een rede drie delen: **a.** prooimion (inleiding, voorrede), **b.** agones (debatten,- een typisch agressieve naam), **c.** epilogos (slot); -- als grondslag zag hij ‘eikos’ (probabile, hetgeen wel niet waar maar toch waarschijnlijk is).

MHD 185.

M.a.w. de (noodzakelijke en/of voldoende) reden of grond, waarop een forensisch redenaar (bijstand, advocaat) zich kan steunen, in de debatten (woordenstrijd), is, meestal, niet streng logisch-wetenschappelijk, maar dan toch redelijk.

Hier gaat de retoriek uiteen t.o.v. Anaxagoras' experimenteel-analytische fysiek (zie *hoger blz. 70vv.*) en/ of de stoicheia (elementa, d.i. fundamentele basisinzichten) van meetkunde van Hippokrates van Chios (-470/-400), die axiomatisch-deductieve structuur hadden, d.i. die axiomata en/ of postulaten vooropstelden en er, volgens streng logische deductie, stellingen uit afleidden.-- M.a.w. de (gerechtelijke) welsprekendheid krijgt een intellectueel statuut.

(b)1.bis Teisias van Surakousai.

Leerling van Korax begint de classificatie: **(i)** forensische redekunst en **(ii)** beradende redekunst zijn specifiek onderscheiden types. Inderdaad, het gerecht is iets anders dan de 'ekklesia', de volksvergadering, die b.v. wetten moet stemmen. Welnu, Teisias is de leraar van Gorgias van Leontinoi, Isokrates van Athene (-436/ -338), de retor bij uitstek, Lusias van Athene (-440/-380), de redenaar (forensisch vooral) en logograaf (die redenen schreef voor anderen). Doch, daarmee, bevinden wij ons te Athene (Attika).

Opm. -- Gorgias voert een derde type rede in, nl. de epideiktische of pronkrede (nevens de gerechtelijke en de politieke). -

***Opm.* -- Applicatief model:**

Korax leerde Teisias steeds gelijk te halen in de 'agon,' - op voorwaarde dat deze hem zijn ereloon gaf, indien zijn eerste pleidooi bewees dat Korax' leersysteem efficiënt was. -- Doch Teisias pleit niet maar wordt zelf retor (redkunstleraar), schitterender dan Korax; betaalt niet. -- Korax daagt Teisias voor het gerecht.

(1) Teisias: "Ik bewijs dat uw eis tot betaling zonder (voldoende) reden of grond is: ofwel overtuig ik u dat ik u niets schuldig ben (dan ziet gij af van uw eis natuurlijk) ofwel overtuig ik u niet (dan moet gij van uw eis afzien, want mijn eerste pleidooi is niet 'efficiënt').

(2) Korax: "Ofwel overtuigt gij mij niet, maar dan moet gij mij betalen, ofwel overtuigt gij mij wel, waardoor gij bewijst dat mijn leersysteem efficiënt is en moet gij mij eveneens betalen".

(b)2 Isokrates van Athene.

De grote opvoeder - retor der oudheid. -- De structuur der rede: **(1)** 'Proöimion' (inl.); **(2)a.** 'diègèsis (narratio, verhaal, - om het thema te situeren); **(2)b1.** 'Pistosis' (overreding, aan de hand van 'peithö', d.i. niet 'harde', streng logische argumenten); **(2)b2** 'agon' (overtuigend bewijs, aan de hand van logisch strenge argumenten, nl. 'apodeixis', 'harde' bewijsvoering); **(3)a.** 'anakefalaiosis' (recapitulatio, afsluitend overzicht en samenvatting); **(3)b.** 'pathètikon meros', (pathetisch slot).

MHD 186.

De retorische filosofie: volgens Isokrates is rede en redekunst en -kunde geen

1. levensvreemde bespiegeling (speculatieve filosofie).
2. eristiek (louter ‘kritische’ of weerleggende techniek (zie hoger blz. 5/6 (Zenon)),
3. Belletrie (louter om de esthetische waarde beoefende woordkunst),
4. forensische redekunst (meer dan ‘advocatenwerk’);

Zij bevat, desnoods, alle vier als ingrediënten, maar zij is wezenlijk iets anders. Daardoor zette Isokrates zich duidelijk af tegen de protosofistische retoriek, doch ook tegen de Platonische rede(kunst)theorie. cf. *S. IJsseling, Retoriek en filosofie (wat gebeurt er, als er gesproken wordt?)*, Bilthoven, 1975, 26/35 (Isokrates en de macht van het woord), 38/39;

“De filosofie is levensvreemd en wereldvreemd; zij heeft weinig praktische betekenis. Natuurlijk, moet men wel serieus kennis nemen van de filosofische problematiek: dat behoort nu eenmaal tot de algemene cultuur. (...) Filosofie is (...) duidelijk ondergeschikt aan het ideaal van welsprekend en wellevend zijn. Het belangrijkste is dat men zich, in het leven - zowel individueel als gemeenschappelijk- weet te redden”. (o.c., 39).

Opm.-- Volgens E.Curtius is Homeros (+/- VIII-ste e.) de grondlegger van de retoriek: de Ilias is de helft en de Odusseia de twee derden redevoeringen.-- Doch daarmee zitten wij in de archaïsche redekunst.

(1) *WB/ Kristensen, Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, A'm; 1947, 125/148 (*de goddelijke heraut*), zet deskundig uiteen hoe de ‘klassieke’ (d.i. de ‘verlichte’, verstandelijk-redelijk te werk gaande) mens het juiste begrip van de sacrale welsprekendheid heeft verloren: het ‘antieke’ (versta: archaïsche) woord is in de waarzegger, de dichter zelfs en de redenaar aanwezig: het sticht lot (goed lot of noodlot) vanwege de godheden - de chthonische of aardgodheden en de ouranische of hemelgodheden - overgezonden;

(2)a. *Cl. Ramnoux (Etudes présocratiques)* spreekt in een analoge zin;

(2)b. M Heidegger (1889/1976), de grote Duitse existentiëdenker (grondslagenonderzoek der ontologie), knoopt aan de voorsocratische opvatting van (i) waarheid, (ii) taal en spreken aan: in archaïserende zin heet hij dan ook die drie werkelijkheden ‘zijns-stichtend’, cf. *S.IJsseling*, o.c., 32vv.-- Toch is Heidegger nog duidelijk ver verwijderd van de echte archaïsche woordopvatting (hij is en blijft te filosofisch, hoewel voorsocratisch).

(3) Dit alles bewijst welke enorme desacraliserende werking de retoriek, in al haar varianten, heeft uitgeoefend. Zij toont de secularisering van het woord overduidelijk.

MHD 187.

Opm. -- *Platon* van Athene (-427/-347), -in z'n dialoog *Gorgias*, een polemisch-eristische dialoog tegen de protosofistische retoriek, merkt op dat het retorische betoog geen werkelijk inzicht ('epistèmè', sciëntia, 'wetenschap') kan bijbrengen, aangezien het slechts 'doxa' (schijn; schijnweten, loutere mening) wil opdringen.-- waarop Gorgias repliceert dat men, louter retorisch, toch de toehoorder(s) kan 'doen denken', zoals zulks gewenst is en gerechtigt geacht wordt. Ook hun handelen wordt erdoor in een zinvolle en rechtvaardige baan gedreven.

Daarop antwoordt *Platon* (steeds bij monde van Socrates) dat rein en werkelijkheidsgetrouw weten, van wat 'gerechtigt' en/of 'gewenst', 'zinvol' en/of rechtvaardig' is aan de aanvang van het retorisch ageren (macht uitoefenen) noodzakelijke voorwaarde is van echte retoriek

In de *Faidros* preciseert *Platon*, duidelijk minder agressief, dat er goede en slechte retoriek bestaat. Doch daarover hebben wij het verder.

IA(2) *De klassieke filosofie en haar gronslagencrisis* (-450/-200). (187/241)

Socrates van Athene (-469/-399) hersticht de wijsbegeerte. Hij doet dit met dubbele nadruk:

(i) i.p.v. natuurgericht (fysicistisch, 'kosmologisch') is hij mensgericht humanistisch antropocentrisch antropologisch;

(ii) i.p.v. vaag-begrijpelijk is hij begrijpelijk ingesteld (logisch). -- Deze twee kentrekken zullen blijvend erfgoed worden van het westen.

Deze filosofie ontwikkelt zich, van Socrates uitgaande, in twee tijden:

***Stichting van de Attische filosofie* (-450/-320);**

***Neergang van de klassieke filosofie (hellenistisch-Romeins)* (-320/ +200).**

De 'epistemologische snede' wordt gevormd door Alexandros III van Macedonië, 'de grote' bijgenaamd (-356/-323), die, vanaf -335, zijn veroveringen begint.

IA(2)a. *De opgang der Attische filosofieën* (-450/-320).

Attika is de streek rond Athene, dat, na Ionië (Miletos allereerst) en Groot-Griekenland (z.- Italië en Sicilië), centrum wordt, tot aan de veroveringen van Alexandros de Grote, van retorisch, vakwetenschappelijk en ook van wijsgerig leven.

Samenvatting van de Socraticiek.

(a)1. Het centrale object: de mens, maar dan als klassiek wezen, d.i. losgekomen uit (i) de archaisch - mythologische en (ii) de natuurfilosofische denkwereeld.

(a)2 Het doel: agogie (welzijnsbevordering, lotsverbetering), hoofdzakelijk via het intellectueel-rationeel 'aanleren' van de 'deugd' (deugdelijkheid).

(b) de methode: daarover handelen wij bij de bespreking van *Platon*.

MHD 188.

Socratische maieutiek.

Socrates' moeder was 'maia', vroedvrouw; haar beroep 'techne maieutikè', maieutiek. -- Socrates gebruikt het woord metaforisch (overdrachtelijk) om zijn communicatie- en interactiemethode - beter uitgedrukt: zijn significa of verstandhoudingsmethode - te karakteriseren.

Ironie ('eironeia', schertsend onwetendheid veinzen); eristiek (overtuigend bewijzen dat de tegenstander even onwetend is); positief: inductieve begripsvorming en wezensbepaling.-- Ziedaar Socrates' maieutische methode, die zich wezenlijk van het gesprek, eventueel twistgesprek bedient. Gedaan, dus, met het 'innerlijke woord', waarin vele wijzgeren, vakwetenschappers en retoren de heuristiek of vindingsproces van inzichten, oordelen en redeneringen hadden gezien. Socraticiek is groepsdynamica.

(1) ***Gorgias van Leontini*** (zie hoger blz.181) had de mogelijkheid van significante daden met gunstig resultaat radicaal in twijfel getrokken.

(2) ***Socrates, Platon, Aristoteles***, alle grootsocraticiekers in één woord, zagen in de redelijke verstandhouding op theoretisch en praktisch gebied de grondslag van iedere humanistische samenleving. Significa, concreet gezien, is dialoog, eventueel in de vorm van wetenschappelijk gesprek. De socratische maieutiek is en blijft tot op heden de stevigste methode van onderzoek, ook op vakwetenschappelijk gebied. Reden: de ene gesprekspartner werkt cybernetisch (verbeterend) in op de andere; pas de groep - en niet de enkeling, met zijn 'innerlijk woord', - is echte wetenschappelijke macht.

De kleinsocraticiekers. (188/193)

(a)1. *De eristisch-dialectische school van Megara.*

Eukleides v. Megara (+/- -400, Euboulides van Miletos (ll. v. Eukl), Parmenideïsch-zenonisch (zie hoger blz. 15 (eleatisme)), ontwikkelen de eristiek, door Zenon gesticht: weerleggend overtuigen hetzij d.m.v. streng logisch bewijs hetzij d.m.v. retorisch betoog (argumentatie) van de medemens als tegenstander.-- Ziedaar de hoofdtoon van de eristiek.

Applicatief model. de 'pseudomenos' (leugenaar).

Men vraagt iemand: Indien gij zegt dat gij liegt, liegt gij dan werkelijk of niet?

(i) Antwoordt hij: 'ik lieg; dan repliceert de vraagsteller: 'indien gij beweert dat gij liegt èn gij liegt werkelijk, dan liegt gij niet:

(ii) indien hij antwoordt: 'ik lieg niet', dan repliceert men: 'Indien gij zegt dat gij liegt èn gij zegt de waarheid, dan liegt gij.

(i) Structuur: uitgangspunt, de waarheidsdefinities, toen gangbaar,

(ii) men past ze toe (applicatief model)

(iii) met de bedoeling deze definitie af te breken (kritisch-negatief) en ze te weerleggen, deduceert men uit dit applicatief model een ongerijmdheid (contradictie, tegenspraak).

MHD 189.

(iv) tweemaal, hier in ‘de leugenaar’, past men ‘antistrofè’ toe (Demokritos, Platon kenden reeds deze methode: men weerlegt door deductie van de ontkenning uit de te bestrijden stelling).

De ‘leugenaar’ van Euboulides heeft vele Griekse denkers (redeneerders) geboeid. Hij boeide zelfs de logistiekers van onze eeuw. cf. *Ew. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde*, Antw./Nijmegen, 1944, 78vv. (de ‘paradox’ van de ‘leugenaar’). Reden: de structuur van de redenering is boeiend. De kritiek op ‘de leugenaar’ is daarin gelegen dat men in de uitspraak ‘ik lieg’ geeft echt oordeel heeft (geen zinvolle bewering); men kan, immers, - wat Platon, Aristoteles e.a. onderstellen - geen onderzoek uitvoeren omtrent de al dan niet waarachtigheid van die uitspraak. Zolang de denkinhoud van die bewering niet met de feiten zelf geconfronteerd is, weet men niet wat men eraan heeft.

(a)2. De dialectische elisch-ereetrise school.

Faidon van Elis (+/- -375), Menedemos van Eretria (-319/-265) vereenzijdigen eveneens eristisch. -- Menedemos beweerde dat zeggen: ‘de mens is wit’ onwaar is; reden: de denkinhouden ‘mens’ en ‘wit’ zijn niet totaal identisch. ‘Zijn’ was, voor hem, slechts geldig begrepen, indien men het als volle identiteit verstond. Gevolg: zeggen: ‘wat (zo) is, is (zo), is geldig; applicatief: ‘wat wit is, is wit’ of ‘de mens is mens; omdat, in die gevallen, volle identiteit en geen deelidentiteit is.

Nu is het duidelijk dat, behalve in ‘tautologieën’ (identiteitsoordelen), ook in analogische oordelen ‘zijn’ geldig gebruikt wordt: indien ik zeg: “De mens is sterfelijk”; beweer ik niet: “De mens is niets dan sterfelijk”, ik bedoel alleen: ‘onder zeker oogpunt (perspectief) ‘is’ de mens sterfelijk’; ik bedoel nooit dat het ganse ‘zijn’ van de mens totaal lidentisch is met ‘sterfelijk-zijn’! (cf. *supra blz. 5; 14v. (Elea); 74v. Eksk.*)).

Besluit: de ‘dialectiek’ van Socrates, gecombineerd met eleatische ontologie en met protosofistiek, geeft gemakkelijk eristisch. Duiden is, zoals gezegd, tevens combineren (ont- en verbinden).

(b)1 De Paleokunische (Paleocynische) ethiekers, politiekers.

Antisthenes van Athene (-440/-365), Diogenes van Sinope (-400/-325). -- Antisthenes combineert Socratiek, retoriek (Gorgias van Leontinoi) en zelfs mythologie.-- Hij gaf onderwijs in het kunosarges (een gymnasium) wat wellicht de naam ‘kunikos’ (honds, ‘cynisch’) deed ontstaan.

Uitweiding.-- Nominalisme.

Inzake dialectiek, was Antisthenes, als de Megariëkers: alleen volidentische oordelen zijn (eleatisch) waar; de andere oordelen (‘de mens is goed’, ‘Socrates is mens’ b.v.) zijn vals.

MHD 190.

Doch oordelen als ‘het goede is goed’, ‘de mens is mens’, zijn geldig (als tautologieën). -- Weerom die Parmenideïsch-Eleatische denkstructuur (taalstructuur): slechts de systeche ‘zijn’ (volidentisch) / ‘niet zijn’ (absoluut niet identisch)” geldt; er is geen tussenterm ‘deels identisch/ deels niet-identisch’ (analoog). Een Aantal denkers en redeneerders geraken maar niet los uit de greep van Parmenides’ systeche (tegenstellingspaar).

Nominalistische deductie uit eleatische axiomata.

De vlijmscherp gedachte systeche krijgt nu een logische consequentie van formaat:

(i) de systeche ‘enkelvoudig (één: ondeelbaar en onherleidbaar tot iets anders/ samengesteld’, ineen met de elatische systeche (zijnde/ niet-zijnde), leidt tot de bewering:

a. enkelvoudige werkelijkheden zijn niet ‘definieerbaar’ (d.w.z. men kan er geen wezensbepaling van geven in de taalvorm van: ‘De mens is een wezen dat denkt’ b.v.)

b. Samengestelde werkelijkheden zijn wel definieerbaar, maar dan slechts door opsomming van de constitutieve bestanddelen;

(ii) de systeche ‘enkeling (individueel zijnde)/ begrip (algemeen of universeel zijnde)’ is eveneens radicaal: het identische in Charikleia, Penelopeia en Brisèis is dat zij, alle drie, mens en vrouw zijn; doch, voor Antisthenes, is er geen analoge, doch slechts een volle of absolute identiteit; gevolg: “Charikleia, Penelopeia en Brisèis ‘zijn’ mensen, vrouwen” betekent: “(Zij) ‘zijn’ niets dan (mens, vrouw)”.

De enkeling wordt enkel en alleen volidentisch verstaan en dus: de enkeling kan niet onder een algemeen (universeel) begrip samengevat worden. Nominalisme is precies de stelling dat de enkeling (het individuele zijnde) volstrekt of absoluut individueel is en dus voor geen wezenheid (uitgedrukt in een (universeel) begrip) vatbaar is. Antisthenes heeft dan ook de platonische ideeënleer scherp aangevallen, alsook het socratische en aristotelische (algemene) begrip.

(iii) De systeche ‘waar/ onwaar’ en de systeche ‘oordeel/ tegenspraak’ worden eveneens in diezelfde parmenideïsch-eleatische absolute tegenstelling opgenomen: aangezien men ofwel iets (‘zijnde’, volidentisch begrepen) ofwel niets (‘niet-zijnde’) zegt, is er enkel ware uitspraak zonder dwaling) en uitspraak (stelling) zonder tegenspraak bevattende uitspraak! Van een denk- en taalstructuur gesproken.

Uitweiding.-- Ponos- of wilsinspanningsethiek, -politiek.

Antisthenes gaat uit van de mythologie: de held Herakles bereikt, als ‘sotèr’ (heiland, redder) het hoogste ‘goed’, dankzij twaalf moeilijke ‘werken’ (‘ponoi’).

MHD 191.

Antisthenes neemt het heroïsche gedrag van Herakles - in de lijn, overigens, van Socrates' soberheidsethiek en -politiek - als definitie van 'deugd', doch het speculatief - intellectualistische aspect van Socrates wordt weggelaten: verstand, geleerdheid zijn geen deugd! De heroïsche inspanning van de wil, 'ponos', 'is' de deugd. (cf. *supra blz. 162vv.*).

Deze heroïek wordt, eveneens, gevat binnen een absolute systechnie: 'lust/ lustversterving'; de 'sofos', sapiens, de wijze, alleen bezorgd om zijn 'ziel' en haar 'deugd', haar 'hoogste goed', doodt iedere lustbeleving in zich als de vijand zonder meer van de mens als 'heros', heldhaftig wezen. In de mythologische zin van dat woord.

De norm, het criterium, van de heroïek is de sobere, naar de oorspronkelijke 'fusus', 'natuur', terugkerende zelfgenoegzaamheid ('autarkeia'). Al wat, door louter menselijke tussenkomst, sedert de opkomst van de cultuur, bij die oorspronkelijke (cultuurvrije) 'natuur' is gevoegd, is louter afgesproken, 'conventioneel; vrije en vrijblijvende etikettering:

- (1) zich zogenaamd 'fatsoenlijk' gedragen, inzonderheid de mode;
- (2) het onderscheid tussen 'vrijen' en 'slaven' en het leven in de 'polis', verstaan als de lokale stadsstaat (t.o.v. vreemden);
- (3) De traditionele religie (het verlichte, ontvoogdingsaspect; zie hoger) dat alles wordt verworpen. Als 'niet-zijnde' wordt het als 'niets' verstaan. Net als de protosofisten ('nomos' (conventie)/ fusis (echte natuur o.m.), doch niet in hedonistische zin, zoals zij, - men ziet het combineren van elementen en opnieuw combineren ervan - wordt de systechnie 'natuur/ cultuur' absoluut genomen en als applicatief model van 'zijn/ niets' geduid.

Men weet hoe Diogenes van Sinope deze marginalenethiek en -politiek extreem heeft geduid:

- (1) gemeenschapsleven ('commune') van kinderen en vrouwen;
- (2) Schaamteloosheid ('cynisch' betekent, heden, nog 'schaamtevrij') in kleding en gedrag werden door hem voorgestaan.

Men weet ook hoe, onder de Romeinse keizers, het cunisme duidelijk bijval kende, verkondigd door rondreizende conventievrije, sobere, marginale 'predikanten', kosmopolitisch van mentaliteit.

(b)2 De kurenaische ethiekers, resp. politiekers.

Vierde herduiding en de omduiding van de socratiek geschiedt door Aristippos van Kurènè (-435/ -350), leerling van Socrates, door Theodoros 'atheos' (de godloze) en, +/- -300, door Hegesias van Kurènè. Aristippos werd, na de dood van Socrates, wijsheidsleraar in de stijl van de protosofisten (rondreizen, zich laten betalen voor onderricht). Aan het hof van Dionusios van Surakousai (Syrakuse) b.v. treft hij zijn tegenvoeter, Platon, aan.

MHD 192.

Uitweiding.-- Sens(ual)isme en fenomenisme.

(1) Uitgangspunt: het individuele is absoluut individueel. Zie hoger (eleatisch axioma).

(2)a Niet 'de' (algemene) mens bestaat, doch de individuele (individualistisch humanisme der protosofisten); deze individuele mens verschilt dan nog van (individueel) ogenblik tot (individueel) ogenblik; (syn- en diachronische) verschillen zijn absoluut; er is niet zoiets als een gemeenschappelijke eigenschap die ze onderling, naar wezen, verbindt. -- Zoiets had reeds Protagoras, de sofist, verkondigd. cf. *supra blz. 173; 180/181.*

(2)b1 *Fenomenisme als deductie.*

"Wij zijn als een belegerde burcht: afgezonderd van de buitenwereld". Aldus Aristippos. De mens, dermate individueel, afgezonderd naar buiten en opgesloten in zich naar binnen, neemt slechts de 'fainomena', de 'fenomenen', d.i. dat wat verschijnt (van de dingen), de fenomenen waar, meer niet. Wij zien, horen, tasten, voelen wat zich onmiddellijk toont aan ons. Meer niet. Fenomenisme dus. cf. *supra blz. 65 (scepticisme).*

(2)b2 *Sens(ual)isme als deductie.*

Zoals Protagoras, beweert Aristippos dat wij geen intellectuele inzichten (begrippen, ideeën) bezitten, doch enkel zintuiglijke indrukken (sensus = zintuig).

(2)c. *Sensistisch fenomenisme als samenvatting:*

wat Protagoras niet aannam, neemt Aristippos aan, nl. wij voelen de systechie 'warm/ koud', wij smaken de systechie 'zoet/ zuur; wij zien de systechie 'wit/ zwart; doch, wat de zijnden, doorheen die indrukken 'zijn' op zich (zoals Parmenides voorstond), dat is ons onbekend; wij hebben enkel en alleen onze 'pathè' (passiones, dat wat wij ondergaan, in de zintuiglijke waarneming).-- Dit sensistisch fenomenisme is de wezenskern van de scepsis (scepticisme).

Uitweiding. Hedonisme (ethisch-politisch materialisme).

Uitgangspunt: het sensistisch fenomenisme (ik, gij, iedereen zit opgesloten in zijn intro- en retrospectieve innerlijke 'wereld' als absoluut individu, enkel en alleen volidentisch, zonder enige deelidentiteit met wat anders ook). cf. *Supra blz. 172v. (mediatisme).*

(i) Het objectief-universeel goede, van zijn leermeester Socrates, heeft geen zin in zo een 'immanentiefilosofie' ('immanentie' = 'innerlijkheid'). Als enige norm, criterium, van 'goed' is er de louter zintuiglijke, louter fenomenale waarneming van het subject. De subjectieve beleving is 'hedone' (lustbeginsel), zoals Demokritos, de atomeker, en de protosofisten geleerd hadden.

(ii) deze subjectieve lustbeleving is dan nog actualistisch: niet het ogenblik dat voorbij is (retrospectief); ook niet het ogenblik, dat ik verwacht (prospectief), doch het huidige, actuele ogenblik is, ten volle, lustogenblik, als volidentisch met zichzelf.

MHD 193

(iii) Het ogenblik, hier-en-nu, met uitsluiting van al wat dat actuele, individuele ogenblik (absoluut) niet is, is het lustogenblik van het lichaam niet dat de 'geest' - men vraagt zich af wat 'geest', voor Aristippos zou kunnen betekenen; zeker niet dat wat zijn leraar Socrates eronder verstond - en de lustogenblikken van de 'geest' niets betekenen; zij 'zijn' werkelijk, doch het lustkarakter ontleen zij aan het lichaam.

Het omgangstalige woord 'materialist' betekent, tot grote ergernis van vele filosofisch geschoolde materialisten, 'genieter' en wel met de nadruk op lichaamsgenieting. 'Hedonist' is bedoeld. cf. *supra blz. 176vv. (materialisme / hedonisme)*.

(iv) De 'felicific calculus' of geluks-, genotsberekening van Aristippos. Socrates' 'verstand' werkt toch nog na, bij zijn leerling: de 'fronèsis' (verstandelijk overleg), immers, is een integrerend element van de lustbeleving: de 'geest'

(i) kiest, in het kader van een differentiaal, voor de gladde, zachte beweging van de lust,- gaat aan een lustloze toestand, als b.v. de slaap, onverschillig voorbij en weert de 'ponos', de last, als te mijden;

(ii) kiest voor het maximum aan lust en het minimum aan last (tweede differentiaal der lustbelevingen).

(v) De socratische voorrang van het innerlijke werkt enigszins na bij Aristippos: "Ik wil bezitten, niet bezeten worden", aldus Aristippos. Wat op zelfbeheersing wijst. Reeds Socrates had erop gesteund dat het 'goede', zoals hij het verstond, doordat het welzijnsbevorderend (agogisch) is, met het aangename samengaat. Aristippos verstaat dit als volgt: wie zich niet beheerst, verderft zijn genot. Zodat, onder dit oogpunt, de kurenaieker en de kunieker niet zo ver uiteengaan.

De grootsocratikers.

a. De academische (platonische) filosofieën.

Platon van Athene (-427/-347), de stichter van het transcendent idealisme (de ideeën zijn 'transcendent' (overstijgen) de zijnden der 'fysis' (natuur)). -- Speusippos (-347/-338: leiderschap der acadèmeia), Xenokrates (-338/-314), Polemon (-314/-269), Hèrakleides Pontikos e.a.

Uitweiding: Het begrip 'idea', idee.

Vertrekpunt: Socrates' algemeen begrip, taalkundig weergegeven in een soortnaam ('onoma', nomen). Indien de meisjes Kirkè, Brisèis en Charikleia 'eigennamen' dragen, dan is de term 'meisje(s)' een soortnaam. De eigennaam, uitdrukking van de volle identiteit van Kirkè, enz., duidt slechts één enkel zijnde aan. De soortnaam, daarentegen, duidt meer dan één zijnde aan, nl. alle mogelijke en werkelijk bestaande (hier:) 'meisjes', waaronder de drie aangeduide eigennamen, die maar een particuliere verzameling uitmaken.

MHD 194.

(i) De vraag rijst: “Waarop steunt de soortnaam?” M.a.w. waarom juist hebben Kirkè, Brisèis en Charikleia als soortnaam ‘meisje’? De (noodzakelijke en voldoende) reden is: zij hebben gemeenschappelijke eigenschappen; ontologisch uitgedrukt: zij zijn deelidentisch onderling, juist om reden van die gemeenschappelijke eigenheden. Deze gemeenschappelijke eigenschap is aanwezig in haar ‘zijn; haar ‘wezen’ (‘ousia’, ‘essentia’, zijns-wijze).

Dit aspect, duidelijk voor Socrates, Platon, Aristoteles, wordt, bijzonder sterk uitgezegd door de middeleeuwse scholastiekers. Men zegt dan ook dat zij, heel bijzonder, essentialisten zijn. cf. *supra blz. 5 (vol- en deelidentisch)*.

(ii) De vraag rijst: aangezien de soortnaam

a/ meer is dan een loutere naam - wat de nominalisten beweren (zie hoger blz.189v), die er slechts een ‘nomen’, ‘naam’ in zien - en

b/ iets denkbars, iets gedachts, een gedachte, is, een denkinhoud, een keninhoud, aanwezig in onze geest, die het deelidentische in de (hier:) vele meisjes ziet, ‘schouwt’, -- wat iets, dat én gedacht en toch ‘werkelijk’ is, betekent -, hoe komt het dat, minstens sommige, ken- en denkinhouden - b.v. “twee plus twee is vier”, “het geheel is groter dan het deel” e.d. - blijkbaar ook waar zijn, zelfs indien er nooit in de natuur rondom ons, ook maar een toepassing van bestond?

Volgens Platon wijst dit feit op een ‘idea’ (‘eidos’), d.i. iets louter gedachts èn toch werkelijks, dat, onafhankelijk van concreet-individuele realisaties (privatieve modellen), van alle eeuwigheid en tot in alle eeuwigheid, ‘waar’ is en - wat meer is - basis, axioma, van de wijsheid en, vooral van de filosofische wijsheid.

Dit feit wijst op het overschrijden (transcenderen) van zowel de concreet-individuele realisaties als onze subjectieve denkbewegingen, die het algemene begrip vormen.

Dat wat tegelijk boven de stoffelijke realisaties en boven onze subjectieve denkakten uitreikt is idee.

Meer nog: volgens Platon is dat eeuwige, transcendente model werkelijker dan de ‘beelden’ (afbeeldingen, realisaties) ervan; reden: lang vóór die realisaties, bestonden, in de ‘kosmos noètos’ (mundus intelligibilis, de ken- en denkinhoudelijke wereld), die regulatieve modellen, die, bestonden zij niet, gewoon het bestaan van de realisaties zouden onmogelijk maken. Zij zijn én bron (‘archè’, beginsel, principium) én model, toonbeeld, van de verwezenlijkingen ervan, die, zoals de hele fisis, ontstaan en vergaan.

Wat die ideeën nu juist niet doen. Deze ideeën zijn waarlijk het ‘zijn’ van Parmenides, dat, buiten en boven de fisis en haar ontstaan en vergaan, ‘eeuwig’ daar zijn.

MHD 195.

Uitweiding. Het begrip 'methexis' (participatio, deelname). (195/197)

Wij Stelden, sedert Parmenides en het Eleatisch zijnsbegrip, dat slechts volle identiteit kent, zonder enige partiële identiteit (d.i. zonder analogie), vast dat de denkers, gegrepen door die 'dialectiek' van 'absoluut' identisch 'zijnde' en even 'absoluut' niets' (zonder middenterm, die er, i.p.v. een contradictorische systechnie, een differentiaal zou van maken), geen plaats over hadden voor

(i) algemene begrip of, platonisch, idee, alsook voor

(ii) de band, die de individuen onderling verbindt (sociale dimensie, indien het mensen betreft).

Deze leemte, reeds duidelijk gemaakt in onze uiteenzetting over de kleinsocratiekers (zo b.v. *blz. 189 supra (tautologieën, nominalisme), 190 (absolute heroïek), 191 (fenomenistisch sensisme, hedonisme)*), is, natuurlijk, mensen als Socrates, Platon, Aristoteles niet ontsnapt; wel integendeel: heel hun aanvullingsdrift t.o.v. het lacunaire socratische denken is erop gericht 'plaats' te scheppen voor deelidentiteit en de daaraan gepaard gaande ontologie.

Platon, vooral, heeft een term geschapen, die wezenlijk deelidentiteit uitzegt: 'methexis' (participatio), deelname. Men zou ook het moderne woord (i) communicatie en (ii) interactie kunnen nemen om 'methexis' weer te geven.

Meteen blijkt overduidelijk het verpletterende belang van de term in kwestie: hij is meer dan louter 'gedachte' of louter 'redenering' in parmenideïsch-zenonische, 'eristische' zin.

A. Lalande, vocabulaire technique et critique de la philosophie, Paris, 1968-10, 742, definieert 'methexis' als volgt:

a. de verhouding van de zintuiglijk gegeven zijnden t.o.v. de ideeën;

b. de verhouding van die ideeën, die elkaar niet uitsluiten (contradictorische ideeën zijn dus uitgesloten), onderling. -Tot daar Lalande.

M. Müller/A. Halder, Herders kleines philosophisches wörterbuch, Basel/ Freiburg/ Wien, 1959-2, preciseert:

ad a. De verhouding van het individuele zijnde (cfr. Lalande's zintuiglijk gegeven zijnde) t.o.v. de ideeën;

c. de verhouding, van het 'beeld' (in platonisch Grieks: 'to eikos', imago, afbeelding;) tot het oerbeeld ('paradeigma', exemplaar, toonbeeld, dat tegelijk oorsprong is);

Müller / Halder geven, als applicatief model van deze betekenis 'c', de verhouding van de mens tot het goddelijk zijnde (vooral in de scholastische filosofie); -- men kan er zeer gerust bijvoegen: 'vooral in de patristiek, niet het minst de Griekse patristiek' (waarop wij in deel II terugkomen).

MHD 196.

I.v.m. de verhouding ‘schepsel/schepper’ merkt *P. Foulquié/ P. Saint-Jean, dictionnaire de la langue philosophique*, Paris, 1969-2, 514s., op dat de term ‘deelname’ - die wij, voortaan, gebruiken als vernederlandsing - in het platonisme en in de platonisch geïnspireerde filosofieën, betekent:

ad a. De wijze, waarop de zijnden van de ervaring ‘deelnemen’ aan een hogere wereld (bij Platon de ‘kosmos noëtos’, de ken- en denkinhoudelijke wereld; zie *hoger blz. 13*);

ad c. (de wijze, waarop diezelfde zijnden der ervaring ‘deelnemen’ in laatste instantie, aan het opperwezen, de oorsprong van al wat zij ‘zijn’; -- m.a.w. - mogen wij er, ter verduidelijking, aan toevoegen de hogere wereld convergeert, tenslotte, in het opperwezen.

Vermeld woordenboek voegt hieraan onmiddellijk toe: “(deelname) omvat het onderscheid van wat deelneemt (het deelnemende aspect) en dat waaraan het deelneemt (het ‘deelgenomen’ aspect), vooral (het onderscheid) van het schepsel en de Schepper; meteen ontsnapt de participatiefilosofie aan:

1/ het monisme (waarover verder) of

2/ het pantheïsme (eveneens waarover verder),

zoals beide geïmpliceerd zijn in het ‘emanatisme’ (waarover later)”.

Opm. -- De eerste denker, die als heidens platonieker, het verband tussen ideeën- (wereld en de godheid (als opperwezen, blijkbaar zag, is Albinos, een neo-platoniserend denker (+/- +125/+190), die beweert dat de “ideeën (ideai), modellen van de individuele dingen en, tevens, van hun concrete vormen (eidè), niets anders zijn dan de gedachten van God”. (*E. De strycker, S.J., beknopte geschiedenis van de antieke filosofie*, Antwerpen, 1967, 184).

Opm. -- Hiëro-analytisch (godsdienstwetenschappelijk) gezien is het Platonisch deelnamebegrip oeroud. Lalande, o.c., 743, verwijst, daarvoor, naar de godsdienstwetenschapper *L. Lévy-Bruhl (les fonctions mentales dans les sociétés inférieures)*.

L.-Br. zegt: de ‘deelname’ is een denkwijze, die overheerst bij de volkeren van ‘lagere’ (?) beschaving - men ziet de ‘verlichte’ mentaliteit bij de etnoloog L. Br. In de minachtende term ‘lager’ aan het werk. Volgens deze ‘mentaliteit’ maken, in de grond, alle wezens, zelfs de meest onderling verschillende, “éénzelfde ‘wezen’” uit - men moet de uitdrukking van de sociologistische etnoloog ‘éénzelfde wezen’ met een dikke korrel zout nemen -.

“De voorwerpen, de wezens, de fenomenen kunnen, op een voor ons onbegrijpelijke wijze, tegelijk zichzelf en iets anders zijn”. Men ziet de deelidentitieve structuur in ‘tegelijk zichzelf (volidentisch) en iets anders(deelidentisch)! L.-Br. vervolgt: “Op een even voor ons onbegrijpelijke wijze, stralen zij uit en vangen zij op krachten, ‘des vertus’ (het Frans voor ‘mysterieuze kracht’), eigenschappen, ‘mystische’ inwerkingen, die zich laten voelen buiten hen, zonder op te houden te zijn waar zij zich bevinden”.

MHD 197

-- 'Mystisch' betekent hier zoiets als 'voor onze, westerse, rede en verstand niet te grijpen en niet te begrijpen'.

L.-Br. besluit: "M.a.w., voor deze mentaliteit, is er tegenstelling tussen 'enkelvoud' en 'meervoud', tussen 'hetzelfde' en het 'andere', zonder dat dit ertoe dwingt één van de (twee) termen te bevestigen, indien men de andere ontkent of omgekeerd. Dit heeft slechts tweederangsbelang". (L. Lévy-bruhl (1857/1939) is bekend om zijn nadruk op de tegenstelling tussen 'cartesiaanse' (d.i. Modern-rationalistische) en 'primitieve' mentaliteit). cf. *supra blz. 164 (dieptepeil)*.

M. Eliade, de mythe van de eeuwige terugkeer (archetypen en hun herhaling), Hilversum, 1964, 37v., zegt: "In ieder van de voorbeelden (...), komt dezelfde 'primitieve 'zijnsopvatting' tot uitdrukking: een voorwerp, een handeling krijgen slechts werkelijkheid, in zover zij een archetype nabootsen of herhalen. Uitsluitend door herhaling of participatie verkrijgt iets werkelijkheid; al wat geen exemplarisch. model bezit, is 'van zin ontbloot', d.w.z. mist werkelijkheid.

De mensen zullen er dan ook naar streven archetypisch en paradigmatisch te worden. Dit streven kan paradoxaal lijken, in die zin dat de mens der oude culturen zichzelf slechts als werkelijk erkent, in zover hij ophoudt zichzelf te zijn (althans in de ogen van de moderne mens) en er zich toe beperkt de handelingen van een ander na te doen of te herhalen. M.a.w., juist in zover hij ophoudt - steller bedoelt: in de moderne zin - zichzelf te zijn, ziet hij zichzelf als werkelijk, d.w.z. waarachtig zichzelf.

Men zou dus kunnen zeggen dat deze 'primitieve' ontologie een platonische structuur bezit. Platon zou, in dat geval, kunnen beschouwd worden als de wijsgeer bij uitstek van de 'primitieve geesteshouding', d.w.z. als de denker, die erin geslaagd is de bestaanswijzen en gedragswijzen van de archaïsche mensheid wijsgerig te verantwoorden.

Uiteraard doet dit niets af van de 'oorspronkelijkheid' van zijn wijsgerig genie; want de grote verdienste van Platon blijft bestaan in zijn poging deze visie van de archaïsche mensheid theoretisch te rechtvaardigen en dit met behulp van de dialectische middelen, welke de spiritualiteit - steller bedoelt hiermee: het begripsarsenaal - van zijn tijd hem ter beschikking stelde".

Tot daar Mircéa Eliade, de befaamde religiewetenschapper

Toch moet, bij Lévy-Bruhl en Eliade, opgemerkt worden dat beiden al te weinig de nadruk leggen op het fluïdieke aspect, dat de onderbouw vormt van de deelname-idee; dit is echter, in het 'apeiron' van Anaximandros van Miletos (-588/-524) uitgesproken. cf. *ook blz. 27v.; 126; 133; -- 64 ('conformiteitssysteem' van Scheler)*.

MHD 198.

Uitweiding.-- Dialectiek.

P. Foulquié, la dialectique, Paris, 1949, een uitstekend werk, dat de systematische semasiologie (betekenisonderzoek) m.b.t. het woord ‘dialectiek’ geeft, onderscheidt twee grote types van ‘dialectiek’ (198/200)

(a) *De eristische dialectiek*, (195/200)

die aanvangt met de parmenidiaan Zenon van Elea (zie *hoger blz. 15vv (i.v.m. de grondslagen crisis der wiskunde)*); -- de kentrekken vat Foulquié als volgt samen.

a/ Het doel van Zenon (en alle eristiekers) is negatief, d.i. zij willen niet een stelling bewijzen en/of een eigen systeem van stellingen bewijzen; zij hebben als doel de stellingen en/of het systeem van stellingen van de tegenstander af te breken. “Het is een negatieve dialectiek (of redeneer- en redetwistkunst of -kunde)”. (o.c., 14). Men zou ook kunnen zeggen: ‘kritische dialectiek’.

b/ De uitwerking van dat kritisch-negatieve doel is:

(1) Men vertrekt niet van ware premissen (axiomata),

(2) doch van vooropstellingen, eigen aan de tegenstander, die ze ofwel voorlopig ofwel definitief aanneemt; in de middeleeuws-scholastische logische middens heette men zulks ‘argumentum ad hominem’ (betoog tegen de mens-tegenstander).

Besluit: hier, in de eristische dialectiek, is de medemens, wezenlijk, ‘tegenstander’ (redeneer- en redetwistvijand).

(a) bis de protosofistische dialectiek is een variante van de eristische: ook daar is de medemens ‘vijand’ (zacht uit gedrukt: ‘rivaal’, vooral op politisch gebied); hij moet - met ‘alle’ middelen van redenering en redetwist .. be-‘streden’ (steeds die ‘strijd’) worden; m.a.w. de (proto)sofist gebruikt - pragmatisch, d.i. met het oog op een te bereiken (hier: politisch, althans in hoofdzaak) doel - de eristiek als middel van welsprekendheid, d.i.

(i) overtuiging met logisch geldige middelen en/of

(ii) overreding met logisch twijfelachtige of zelfs ‘sofismatische’ (d.i. welbewust logisch ongeldige) middelen. cfr *supra blz. 185 (de relativistisch-sceptische wereld- en levensbeschouwing)*.

(b) *De lotsanalytische dialectiek*, die Foulquié o.c., 41ss., laat aanvangen met Herakleitos van Efesos (cfr *supra blz. 40vv. (mobilistische abstractie)*), is, wezenlijk gecentreerd rond ‘strijd’, doch, voor de Heraklitiaan, is die strijd slechts onder meer woorden- en gedachtenstrijd; hij omvat alle mogelijke vormen van ‘strijd’ (zie de harmonie der tegenstellingen, weergegeven, blz. 41vv..supra, in de korte aanhalingen).

Opm. -- De lotsanalytische dialectiekers gebruiken - zo b.v. Hegel, Marx e.a. - graag het woord ‘tegenspraak’ (contradictie) om de gewone, niet-logisch contradictorische tegenstelling te benoemen.

MHD 199.

In het Latijn drukt dat verschil zich uit door ‘aut’ (gewone tegenstelling) en ‘vel’ (volstreekte tegenstelling, tegenspraak).

Appl. mod.

(1) ofwel zingen ofwel dansen (wat de beginnende logistiek ‘logische som’ van ‘zingen’ en/ of ‘dansen’ heette); ‘aut’;

(2) ofwel zingen ofwel niet zingen (wat ‘contradictie’ in de strenge zin van het contradictiebeginsel uitdrukt: “Ofwel ‘is’ iets, (zo: hier zingen) ofwel ‘is’ het niet (zo: hier niet zingen); ‘vel’”. In beide ‘ofwel - ofwel’ - vormen is er alternatie (afwisseling van het ene door het andere). Toch is het logische verschil grondig, hoewel verborgen onder de talige klankverwarring, die handig, in de ‘retoriek’ van de moderne dialectiekers misbruikt wordt. cf. Foulquié, o.c., 41/42.

Opm. -- Dieptepsychologisch gezien, is, in de twee-drie hierboven geschetste dialectieken, aan het werk wat de oude Grieken heetten ‘agono.logia’, d.i. het gevecht d.m.v. woordkunst of woordkunde

(a) Agonistes betekent ‘ieder mens, die vecht hetzij met het spreken, hetzij met het handelen tegen een tegenstander en voor een publiek’; men denke aan de ‘prot.agonist’, ‘deuter.agonist’ in de Griekse theaterspelen b.v. (cfr. *supra blz. 185: agon*).

(b) ‘Agonistès’ betekent ook steeds ‘gevecht’ als ‘spel’ opgevat, d.i. ‘vechten’ met een voorop onzekere afloop zo dat de spanning van het ‘spel’ erin blijft, samen met de schakering, dat dit alles toch, in de grond, niet (zo) ernstig is.

(c) ‘Agonologia’ is, dan ook, steeds verbonden met wat de Romeinen heetten ‘(h)arena’, d.i. (letterlijk) het zand, de zandbodem van een amfitheater voor hetzij spelen hetzij gevechten - de ‘associatieve’ waarde van deze afwisseling is typisch. Wie ervan uitgaat, dat ‘dialectiek’ steeds agonologia, spel- en/of gevecht is, verstaat Platon’s reactie tegen de drie voornoemde soorten dialectiek, die hij wou vervangen door een waarheidsdialectiek. Hetgeen (1) iets geheel anders is en (2) eigenlijk wijsbegeerte is. Cfr *supra blz. 176/179 ‘the enemy’/ ‘the champion’*

Psychoanalytisch (Freudiaans) gezien: de drie voornoemde dialectieken dekken een ternauwernood verholen agressieve grondhouding t.o.v. de medemens als medemens, ook al heette men dit, in het antieke milieu ‘spel’ (steekspel met woorden) of ‘gevecht’ (woordgevecht; in het Frans zoveel duidelijker uitgedrukt: ‘joute d’ esprit (oratoire)’ (voor twistgesprek, debat)).

Uiterekend daaraan,- aan het verwarren tussen ‘het halen in een debat’ en ‘objectieve waarheid in de vorm van een gesprek, desnoods een dosis twistgesprek bevattend, gezamenlijk vinden’ - precies daaraan wilde Platon ontsnappen!

Nu kunnen wij inzien welke schaamteloze graad van miskennis van de diepe tendens van Platon’s afwijzing van voornoemde drie dialectieken Nietzsche (1844/1900), de grote kritisch-materialist-ontmaskeraar begaan heeft:

MHD 200.

Nietzsche zag, in de radicale afwijzing van de machts- en afbraak-dialectieken, “een uiting van Platon’s verborgen machtswil en van zijn afgunst op het aanzien, dat de redenaars, in de oudheid, genoten en de macht, die zij bezaten”. (*S. IJsseling, retoriek en filosofie*, Bilthoven, 1975, 16). Steller voegt eraan toe: “Dit is, natuurlijk, een typisch Nietzscheaans standpunt”. Nietzsche’s ‘psychologie’, voorloopster van de freudiaanse psychoanalyse, ziet a-priori niets dan ‘verborgen’ - (cfr. *supra blz. 142; 145 (hermeneutiek)*) - machts- en geslachtstendensen. Doch zo een duidingsmanie heeft slechts waarde,

(i) voor zover, inderdaad, de werkelijke mens, ‘verborgen’ voor zichzelf, geleid wordt door niet-bewuste tendensen (‘driften’) en

(ii) voor zover zij de ‘verborgen’ tendensen van Nietzsche zelf onthult.

Wij huilen dan ook niet mee met de ontmaskeringswolven, die Platon a-priori, d.i. louter gesteund op eigen, onbewezen axiomata, belasteren.

***De Socratisch-Platonische dialectiek.* (200)**

Men kan Platon niet van zijn leermeester, Socrates, losmaken. Daarom integreren wij Socrates’ dialectiek in die van Platon.

(1) *De socratische dialectiek.* (200/205)

Foulquié, o.c., 15ss., zegt, terecht, dat Socrates, tegen de sofisten, - let goed op tegen wie - de eristische herleiding tot het ongerijmde, zo vaak beoefend door de eigentijdse wiskundigen, retoren, e.d., toepaste, om hun bewustwordingsproces op gang te krijgen; hij confronteert ze met hun eigen duivelskring, door ze, met de neus, in eigen inconsequenties te duwen.

Foulquié, *ibid.*, thematiseert, dan, de opbouwende dialectiek van Socrates, die zich uit in de themata; zo b.v. vroomheid, gerechtigheid, wijsheid,-- het schone,-- de moed. Daarvan - dankzij inductie bouwt Socrates, in gespreksvorm, al of niet gekruid met twistgesprek, - een wezensbepaling definitie op.

Applicatief model: in de *Theaitetos* (een dialoog van Platon) geeft Theaitetos, ertoe door Socrates geprikkeld, achtereenvolgens als wezensbepaling van ‘wetenschap’

1/ zintuiglijke ervaring, 2/ ware mening (doxa), 3/ waar oordeel, voorzien van zijn verantwoordingding (noodz. en/of volde reden of grond). Men ziet de herstelling van de filosofie doch niet op louter natuurfilosofische basis, maar op algemeen-filosofische grondslag. M.a.w. de filosofie, in haar volle omvang, komt pas van de grond met Socrates.

Applicatief model: i.p.v. te vertrekken van de algemene (universele) wezensbepaling, kan ook vertrokken worden van het particuliere of zelfs het singuliere model: in de *Menon*, zegt Menon dat de ‘deugd’ (versta : deugdelijkheid)

(1) voor de man, erin bestaat, de polis degelijk te besturen;

(2) voor de vrouw, in degelijke huishouding;

MHD 201.

(3) voor het kind, de derde-leeftijdsmens, een menigte anderen, in nog wat anders. M.a.w. ofschoon zij allen in één en dezelfde wereld leven en allen met hetzelfde deugdelijkheidsprobleem geconfronteerd worden, toch nemen zij, elk afzonderlijk, een eigen, nl. singuliere, resp. particuliere gezichtshoek ('bril', perspectief) in. Dit biedt twee voordelen:

(i) de socratische maieutiek voert, door haar inductief optreden, een rijke ervaringsstof in (empirisch aspect) en

(ii) zij is niet-autoritair, waardoor zij aan een dogmatistisch indoctrineren ontsnapt.

Wat men heet 'de kringloop van de empirische wetenschap' is hier duidelijk aan het werk.

(1) Waarneming (verzameling van feitmateriaal): Socrates trekt de aandacht hetzij (informatief onderwerp) op wetenschap hetzij (normatief onderwerp) op deugdelijkheid; hij confronteert de partners met beide fenomenen in de hun eigen leefkring;

(2)a. abductie (hypothesevorming): plots 'ziet' de ene: "Het is zintuiglijke waarneming; indien 'wetenschap' dat is, dan begrijp ik 'wetenschap' als feit en onder die naam". De andere: "Indien 'deugd(elijkheid), degelijk bestuur van de polis is, in de ecclesia (volksvergadering), dan versta ik dat woord en de werkelijkheid 'erdoor aangeduid".

M.a.w. 'zintuiglijke ervaring; resp. 'degelijk polisbestuur' zijn de noodzakelijke en voldoende voorwaarde om Socrates' woord en de erdoor aangeduide realiteit te 'begrijpen'. De verklaring is gevonden.

(2)b. deductie (afleiding van toetsbare voorspellingen):

(i) "Indien 'wetenschap' 'zintuiglijke ervaring' is, wat dan indien men met 'ware mening' te doen heeft? Laat ons nagaan".

(ii) "Indien 'deugdelijkheid' 'degelijk polisbestuur' is, wat indien de vrouw, die, in beginsel niet aan de ecclesia deelneemt, met 'deugd' geconfronteerd wordt? Laat ons zien".

(2)c Inductie (confrontatie van de hypothese met nieuw feitenmateriaal):

(i) niet alle gevallen van 'ware mening' zijn tegelijk 'zintuiglijke ervaringen' (men denke aan iemand, die met getallen rekt b.v.); dus de definitie is slechts particulier (gedeeltelijke falsificatie, gedeeltelijke verificatie);

(ii) 'deugd' is, voor de toenmalige vrouw, 'degelijke huishouding' en heeft niets te zien, althans zo te zien, met 'degelijk polisbestuur', tenzij de 'deugelijkheid' ('degelijk' blijkt, inductief, juist (verificatie)); 'polisbestuur' blijkt, wel als bestuur, doch niet van de polis, doch van de huiskring geldig (gedeeltelijke verificatie (bestuur), gedeeltelijke falsificatie (polis)).

MHD 202.

(2)d. Waarde - oordeel (evaluatie): gezien het partiële verificatieresultaat, behoort verder gezocht naar een betere definitie. -- cf. *Supra blz: 10/13*.

Samengevat: Socrates redt het Helleense denken uit de grondslagen-crisis (wiskunde, natuurfilosofie, retoriek)

(i) door de stichting van het wetenschappelijk gesprek; -- alle wetenschap, alle retoriek en alle filosofie omvat spreken met elkaar over het thema, desnoods met discussie en/of eristiek (weerlegging); welnu, door definities systematisch in dat gesprek in te voeren en ze inductief te verantwoorden, leerde Socrates zijn tijdgenoten niet enkel spreken of discussiëren, doch een wetenschappelijk spreken en redetwisten,-- en dit met de nodige 'Akribeia' d.i. wetenschappelijk-logisch strenge nauwkeurigheid. Waren alle gesprekken, heden, maar van dat niveau!-- Nevens de axiomatisch deductieve methode der meetkundigen (*Hippokrates van Chios* (-470/-400, *stoicheia*, elementen) en de experimentele methode van Anaxagoras van klazomenai(-499/-428), is de maieutische methode van Socrates de derde definitieve verworvenheid van het wetenschappelijke denken.

(ii) Door de verbinding (synthese) van empirie en speculatief denken beroofde Socrates de (zintuiglijke) waarneming van haar blindheid (gebrek aan denkmodellen) en de 'speculatie' van haar leegheid (gebrek aan feitenmateriaal). Zie *hoger blz. 182 (empirisme der protosofistiek); 186 (Isokrates' empirisme)*. Ook deze synthese blijft tot op heden geldig. Immers, zoals Foulquié zegt, Socratisch gesprek is een heen-en-weer tussen singulier resp. particuliere modellen en regulatieve (universele) modellen.

De Socratische maieutiek is een stichting van dieptepsychologisch--paranormologische dimensie van het denken.

A. Lalande, *Vocabulaire*, 1968, 589, merkt op dat 'maieutiek', in verscheidene dialogen van Platon, o.m. de *Menon*, door Socrates beoefend, de bewustmaking is van reeds onbewust in de gesprekspartners aanwezige denkinhouden.

(i) G. Rager, *Hypnose, sophrologie et médecine*, Paris, 1973, 180/181, merkt op dat reeds de sofist Antifon van Athene (-480/-411),- te Korinthos, op zeker moment, in een lokaal op de agora, mensen trachtte te genezen door de taal en, in dat kader, aan droomduiding deed.

(ii) Socrates heette de kunst der bewustmaking 'maieutikè': in de *Theaitetos* (150/151c) laat Platon hem zeggen: "Mijn maieutiek heeft dezelfde algemene eigenschappen als die van de vroedvrouwen, op dit verschil na dat de mijne de mannen helpt baren, en niet de vrouwen, én op de zielen in haar baringsarbeid let, en niet op de lichamen. (...). Vertrouw u dus aan mij toe die de zoon van een 'maia' (vroedvrouw) ben en zelf vroedkundige (verloskundige). Tracht zo nauwkeurig - akribeia - mogelijk op mijn vragen te antwoorden". M.a.w. Socrates dacht de gesprekspartner autonoom en, in zijn autonomie, toch ergens benaderbaar, zo dat bewustmaking van zijnentwege mogelijk was.

MHD 203.

(iii) We weten dat Socrates en Paton reageerden op Gorgias van Leontinoi, waar deze de signifikante (communicatieproces) in twijfel trok (zie *hoger blz. 181; 188 (maieutiek)*).

Ew. Beth, De wijsb. d. Wisk., 31v., zegt: “Het is (...) opmerkelijk dat Platon - dit blijkt reeds overduidelijk uit de (...) *Menon* (een dialoog van *Platon*) - de derde stelling van Gorgias, althans in zoverre overneemt dat ook hij ‘mededeling’ - in de zin van overhevelen - van ‘kennis’ van het ene hoofd in het andere - onmogelijk acht. (...) De ‘mededeling’ kan, volgens Platon, nimmer dienen om iemand ‘kennis’ bij te brengen, die hij/zij, voorheen, niet bezat. Zij brengt hem/haar slechts datgene wat hij/zij - onbewust - tevoren reeds ‘wist’, volledig tot bewustzijn. Daarin bestaat de obstetrische kunst, die Plato Socrates, telkens weer, laat demonstreren”. (o.c., 31).

M.a.w. in het voor- of onbewuste is ‘kennis’ hoe dan ook aanwezig (cfr. *supra blz. 164 (Kierkegaard)*). Dat is ergens echte ‘dieptepsychologie’.

(iv) Er is, echter, meer.

(1) volgens *Xenofon van Athene* (-427/-355), een leerling van Socrates, - in zijn *Herinneringen aan Socrates*, 1:2,

a. Offerde Socrates aan de godheden (vaak bij hem thuis, vaak op de publieke altaren);

b. stak niet weg dat hij zich met mantiek (wichelen, het duiden van tekens) ophield: hij placht te beweren dat ‘to daimonion’ (zijn persoonlijke daimon) hem tekens gaf (‘sèmainein’); daarbij stelde Socrates deze soort mantiek tegenover die, die erin bestaat gehoor te geven aan de duiding van godsspraken (zie *hoger blz. 45/49*), - van b.v. vogelvluchtduiding, zinnebeelduiding, offerduiding.

Reden: de duiders zelf weten dat het de godheden zijn, die, doorheen die uitwendige tekens, richtlijnen geven.

Zo b.v. zegt Xenofon (o.c., 4:8,5) dat Socrates ondervond dat zijn daimonion ertegen was dat hij, eens dat hij beschuldigd was voor het gerecht, zijn verdediging overdacht.

MHD 204

(2) *Platon, Apologie*, 31d, laat Socrates aan het woord: “Iets kan vreemd overkomen. Hier en daar geef ik aan iedereen raad en hou mij met zowat van alles bezig. Hoe komt het dat (abductie) ik, toch niet publiek durf te handelen, tot het volk te spreken of aan de polis raad te geven? Dat komt - zoals gij mij, reeds vaak en op vele plaatsen, hebt horen verklaren - doordat mij iets goddelijks, zoiets als een daimanon, ten deel valt. Het is iets dat mij, sinds mijn kinderjaren, begeleidt,-- een stem, die, wanneer het zover is, mij altijd belet te doen wat ik zou willen doen, maar mij nooit tot iets aanzet.

Besluit: een waarzeggende stem vernam Socrates - ‘dankzij een hemelse gunst’ -, die, volgens Platon enkel belettende richtlijnen gaf,-- volgens Xenofon, ook aanmoedigende.

Blijkbaar is, vergeleken met de Puthia te Delfoi, Socrates niet in vervoering, maar volkomen bij zichzelf.

(3)a. Reeds *Ploutarchos van Chaironeia* (+45/+125) schreef een werkje ‘*Peri tou Sokratous daimoniou*’ (de genio Socratis). Ploutarchos is Platonisch wijsgeer en, tevens, priester te Delfoi.

(3)b. Het fenomeen van een innerlijke stem is, in godsdienstfenomenologie, frequent. cf. *Pinard de la Bullaye, S.J., Les analogies psychologiques*, in: *settimana internazianale di etnologia religiosa*, Paris, 1926, 77, onderscheidt

a. grondige, b. gewone en c. opvallende fenomenen. Onder deze laatste situeert hij ‘de innerlijke woorden’ (indien onderscheiden van de gewone ‘stem van het geweten’). En *A. Poulain, des grâces d’ oraison (traité de théologie mystique)*, Paris, 1901-4, 291ss. (*paroles interieures*), zegt dat b.v. de H. Theresia van Avila (*leven, xxv/xxvii; kasteel, 6: iii/ix*) daarvan getuigt:

“De innerlijke woorden zijn volkomen duidelijk (...); de ziel hoort ze op veel klaarder wijze dan indien zij langs de zintuigen om verneembaar waren”.

M.a.w. het fenomeen als dusdanig (als waarneming) is onbetwifelbaar en, wat meer is, bij volkomen normale personen aanwezig (de psychologisch gestoorden kunnen ook zulke woorden horen, natuurlijk). De eigenlijke vraag zit in de abductie (zie *hoger blz. 10; 201*): Hoe is zo een stem te verklaren (regressieve reductie); hoe is zij toetsbaar? Socrates blijkt, o.g.v. het resultaat, geverifieerd te hebben (cf. 13 supra).

MHD 205.

In ieder geval: de ‘daimonische’ innerlijke stem van Socrates

(1) bewijst, onmiskenbaar, een theosofisch moment in de ‘klassieke’ (versta: begrippelijk-rationele) Socrates (cfr. *supra blz. 11 (mythisch-theosofisch); 12 (orfisch-theosofisch); 67 (Empedokl. Appl. mod.)*)

(2) insinueert dat, voor Socrates, in zijn dialectiek, d.i. zijn gesprekstechniek, voor zover deze echt maieutisch is, een dieptepsychisch-paranormologisch moment abduceert, echt in overeenstemming met zijn eigen waarneming: m.a.w., zoals Socrates, in zichzelf, een daimon(ion) ervaart, zo ook abduceert hij er een in het binnenste van zijn gesprekspartners. Indien dit - historisch niet zo is geweest, dan is er iets onbegrijpelijks gebeurd (cfr. *supra blz. 102vv.*) van hermeneutisch-medemenselijk standpunt (cfr. *supra blz. 56* (‘begrijpende’, versta: medemenselijk-hermeneutische methode); - *142 (euripideïsch appl. mod.)*): zou, dan, Socrates nooit, maar dan ook nooit eens eraan gedacht hebben dat dialectiekpartners -- een daimonische macht, gebeurlijk in de vorm van een innerlijke stem, zoals hij, sinds zijn jeugd, zelf ondervond, aan het werk was? De elementairste wezensgelijkheid - het typisch hermeneutische moment (in de medemenselijke zin, althans) lag duidelijk voor de hand! Dit schijnbaar evidente komt zelden, in onze rationalistische geschiedenisboeken van filosofie, waar zij over Socrates spreken, ter sprake. Zoals wij zagen - *hoger blz. 177vv.* - heet CSS. Peirce dit voorkeurdenken.

2. De Platonische dialectiek.

Socrates was niet Platon, ook al was Platon de geniale - of, liever, enigszins, althans, - congeniale leerling (cfr. *supra blz. ‘congeniaal’*). Congenialiteit sluit niet grondig ‘geniaal’ verschil uit. En zulks is hier het geval. Gaan wij na.

(2).1. “Men vereenzelvig, veelal, (de dialectiek) met de ideeënleer. Dit geschiedt m.i. geheel en al ten onrechte. Wat, reeds, hieruit kan blijken dat Platon van de ‘dialektike techne’ (zie *blz. 114 supra*), vertaald: de dialectische zowel vaardigheid als wetenschap, de kunst (en de wetenschap) van het discuten, pleegt te spreken”. (*EW. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde, 32*).

MHD 206.

Volgens Beth's duiding komt Platonische dialectiek neer op "de kunst van het gesprek" ("vragen stellen en beantwoorden, zichzelf en anderen rekenschap weten te geven, scherpe definities weten te formuleren, tegenwerpingen overwinnen, enz.). M.a.w. Het Socratische gesprek. Zie hoger.

(2).2. "De ideeën zijn de eeuwige toonbeelden (voor Platon) (...), dankzij wier nabootsing (zie *hoger blz. 193/197*)

a/ de materiële wereld der ons omringende lichamen het zijn deelachtig wordt en

b/ de denkende geest van de mensen de waarheid en wijsheid deelachtig wordt ('methexis'). (...).

De (goddelijke) onthulling ('fēmè') heeft ons overgeleverd dat wat wij 'werkelijkheid' heten

a/ niet enkel aan het ene en het vele ontspringt (zie *hoger blz. 5*),

b/ doch ook iets dat wezensbepalend ('peras') is en onbepaaldheid ('apeiria') (cfr *supra blz. 4 (oerstof)*) als twee ineen vergroeide momenten ('xumfuton') in zich draagt.

Dit impliceert dat - gezien de dingen er zo voorstaan - wij, voor ieder van die dingen, een model (toonbeeld: 'idea') behoren op te sporen en - gezien zoiets in hem aanwezig is - ook zullen vinden. (...) de godheden (...) hebben ons deze wijze van 'historia' (zie *hoger blz. 2 (onderzoek)*), van zelf van anderen leren en van aan anderen doorgaveend leren overgeleverd". (*O. Willmann, gesch.d. Id., I, 1/3*).

Niemand beter dat de door en door Platonisch denkende Willmann wist dat de gesprekstechniek, waarover Beth het heeft, in wezen, niettegenstaande Beth's eerder naïef-wiskundige duiding, ideeënvorsing - en niet, zoals Beth verkeerdelijk insinueert, - ideeënleer - wat al te dogmatisch-wiskundig zou zijn, in parmenideïsche stijl, overigens - als inhoud (van heen-en-weer van vraag en antwoord in groepsverband en inductief - socratisch op definiëren gericht gesprek) had.

(2).3. Waarin Beth wel gelijk haalt, is in zijn bewering dat, op zeker ogenblik, Platon de 'stoicheiosis' (zie *hoger blz. 2*), d.i. het aaneenrijgen van 'elementen' tot een ideeënsamenhang (zie hoger blz. 1955vv. (de drie types van 'deelname'), als één der mogelijke ondergeschikte taken van de ideeën-vorsing zag (cfr. *Beth, De wijsbeg. d. wiskunde, 36vv.*).

MHD 207.

(2).4. Waarin Beth, natuurlijk, ook gelijk haalt, is de ‘anamnesis’ (herinnering).-- reeds Socrates had gewezen hetzij op wat in het onbewuste aanwezig was (aan begrippen; zie *hoger blz. 202vv.*) hetzij, wellicht, op het daimonische in dat onbewuste (zie *hoger blz. 203vv.*).

Beth - en o.i. zeer terecht - beschouwt de herinneringstheorie (eigenlijk: anamnèsis-abductie, meer niet; geen echt en vol reïncarnatiegeloof) als (wat hij heet) ‘een hypothese ad hoc’ (d.i. iets dat als abductie past in het kraam van Platon). Deze ‘herinnering’ uit een vooraf bestaan in de ideeënwereld (die Platon steevast ‘kosmos noètos’, d.i. (louter) denkinhoudelijke wereld, heet) ‘legt uit’ (een der mogelijke noodz. en/of vold. redenen) waardoor het komt dat de ene ‘begrijpt’ (begrip vormt) en de andere niet ‘begrijpt’ (niet tot ‘begrip’ komt).

Als appl. mod. zij de aanleerbaarheid van zedelijk-maatschappelijk goed gedrag (eth.-pol.) aangehaald. “De deug (d.i. eth.-pol. goed gedrag en ‘deugdelijkheid’) is, in iemand, niet dankzij zijn natuur (‘fysei’), -- ook niet dankzij leerproces (‘didakton’), maar degene, die er aandeel aan krijgt (zie hoger ‘methexis’; *blz. 195*) hem/haar wordt zij tot ‘aandeel’ door ‘goddelijke ‘moira’ (verdelingswerk; cf. *supra, maar als natuurkracht, blz. 153*), ‘Aneu nou’, zonder ‘nous’ (zie *hoger blz. 119vv.*;-- *verstandelijke inspanning*)”. Aldus Platon zelf in zijn dialoog ‘Menon’.

Als tweede appl. mod. wijst Beth er zelf op dat, in de ‘Staat’ (een dialoog), Platon de mening bestrijdt dat men “kennis” kan doen in een ziel binnentreden, zoals men, aan een blinde, het gezicht geeft”. Iedereen heeft, volgens Platon in zijn ziel, een vermogen en een orgaan om te leren. Het komt erop aan dit orgaan met de gehele ziel af te keren van de zichtbare en vergankelijke dingen naar de onzichtbare en onvergankelijke ideeën, die Platon het ware ‘zijnde’ heet en die samengevat wordt in de ene, unieke idee van het alom aanwezige ‘goede’. (o.c 32). Zoals Beth erop wijst: daar gewaagt Platon zelf niet meer van herinnering.

Laatste appl. mod.: in dezelfde ‘Staat’ ziet Platon in de wiskunde als theorie van het onafhankelijke kwantitatieve ‘vormen’ (structuren) juist het ‘ideale’ middel om de ascese (afsterven) van de ‘nous’ (geest) erin te oefenen. Meer, in de grond van zijn dialectiek, niet. (Beth, o.c., 32v.).

MHD 208.

Uitw. -- Platonische duiding van de Eurudikè-figuur.

G. Schwab, *Griekse mythen en sagen*, Utr./Antw., 1959, 57/62, verhaalt, iewat geromanceerd uitgesponnen, Eurudikè 's lotgevallen.

(1) Eurudikè is de bekoorlijkste der Naiades, stroomnimfen.

(a) Zij wordt door de mythische zanger Orfeus, die een Appolondienaar is (en dus ouranisch, waar Eurudikè chthonisch is), gehuwd.

(b) haar huwelijksgeluk was zeer zeer kort: met haar speelgenoten ging, op zekere dag, Eurudikè ten dans, op een groene weide of in het groene veld. Doch zij wordt achternagezeten door de landbouwgodheid Aristaios, die zowel over de akkerbouw als de veeteelt waakt. Onder het dansen werd zij door een adder, aan de hiel, dodelijk gebeten waardoor zij, onder de aarde' (zie *hoger blz. 161; 168*) gaat. Orfeus als een ontroostbare achterlatend.

(2) Met Platonisch oog bekeken, d.i. geabduceerd, gaat dit de volgende richting uit.

(a) Het concreet-individuele (zie *hoger blz. 5 (volidentische werkelijkheid)*) wordt weggedacht. Schiet over het abstractum: de vrouw, de waterstroomnimf, het dansen op het groene veld, het huwelijk met de man of echtgenoot, enz., enz..

(b) indien mogelijk, wordt het mathematische moment geabduceerd: hier b.v. één nimf t.o.v. vele nimfen (zie *hoger blz. 206*).

(c) diachronisch wordt de geschiedenis (mythisch proces) herleid tot een tweede abstractum: de ouranische man gehuwd met de chthonische vrouw verliest ze na zeer korte tijd (wat een typische mythologische structuur is: zie *hoger blz. 112; 133; 137*;

Terloops: de huidige structuralisten (zie *hoger blz. 2 (stoicheiosis); 48 (onderaan); 90 (binair bewerking); 91v. (systemenleer); 101vv. (analogieredenering)*) vinden in deze zeer platoniserende reductie (herleiding) tot abstractata zo goed als het einddoel van hun analyses).

(d) tenslotte situeert Platon al het voorgaande in 'het' goede, d.i. de samenvattende idee - zonder meer, desnoods via een opstijgende rangordening (hogere wezens, ideeën, omvatten meer, onder zich, dan lagere, d.i. particuliere ideeën).

Slotopmerking.

(1) *de Duitse romantici* (zie *hoger blz. 166v.*) hebben ons een spreuk achtergelaten, die, volkomen, op de typisch-Platonische zijde van de hierboven besproken dialectiek toepasselijk is: “Grau, mein freund, ist alle theorie. Grün des lebens goldner Baum”. “Grauw, mijn vriend, is alle theorie. Groen des levens gouden boom”.

Men hoeft maar b.v. de structuralistische ‘analyses’ door te maken om de devitalisering opnieuw te ontmoeten (zie *hoger blz. 162vv.*). De socratisch-platonische ‘wetenschap’ met haar inductiemethode, haar ‘abstracta’ (louter begrippelijke entiteiten) heeft het parmenideïsch-zenonisch ‘geredeneer’ (zie *hoger blz. 14vv.*) en ook het protosofistisch ‘geredeneer’ (zie *hoger blz. 180vv.*) wel hersticht en, meteen, gesaneerd, maar, tevens, het devitaliseringsproces nog steviger gevestigd.

(2) De ‘duivelskring’ der dialectiek.

P. Foulquié, La dialectique, Paris, 1949, 21, stemt ons met Platon’s eigen middelen tot nadenken: “Gij hebt moeten vaststellen - denk ik - dat de jongelui, eens dat zij van de dialectiek geproefd hebben, (a) er misbruik van maken, (b) er een spel van maken. Dat zij (c) er zich van bedienen om, onophoudelijk, tegen te spreken. Dat zij (d) in het spoor van degenen, die hen weerleggen (zie *hoger blz. 9; 15 (eristiek)*; enz.), ze, op hun beurt, weerleggen (zie *hoger blz. 185*). Als jonge honden vinden zij er genot in, door geredeneer, degenen, die hen benaderen, heen en weer te trekken en te verscheuren” (*Platon, de staat*, 7, 539b).

(3) Dit alles belet niet dat er, in de dialectiek, zoals Platon (Socrates) ze ooit lanceerden als ‘nieuwe filosofie’, een kern aanwezig is, die bruikbaar is. Maar dan is het door M. Eliade (zie *hoger blz. 196v.*) benadrukte archaische grondbegrip ‘methexis’ (deelname). Wij zullen er later gebruik kunnen van maken.

Ook de ‘idee’ als begrip, dat voor en in de dingen en processen actief is (idee-force). cf. A. Fouillée (1838/1912), die alle bewustzijnsinhouden tegelijk als causale (cf. *supra blz. 92v.*) en activerende energieën opvat.

MHD 210

(4) Nawerking.

De 'acadèmeis' (academie), Platons' school, maakt een reeds fasen door:

1. de oudere academie, die de Platon van zijn laatste jaren verder uitwerkt, nl. het pythagoreïserend platonisme (de ideeën zijn bovenzinnelijke getalvormen (zie *hoger blz. 4vv.*)

2. De sceptiserende academie (cfr. *supra blz. 65*),

2a. De tweede academie (Arkesilaos (-314/-240)),

2b. De derde academie (Karneades (-214/-129));

2c. De vierde academie (Filon, de leraar van de Romeinse eclecticiker (zie *hoger blz. 65*) MT. Cicero (1-106/-43));

2d. vijfde academie (Antiochos; T.Varro (-116/-27; eclecticiker); -- beide laatste fasen zijn een loskomen uit de methodische scepsis en een herdogmatisering (eclectisch).

3. Het neoplatonisme (+205/+600) is een pythagoreïserend Platonisme dat volop theosofisch (zie *hoger blz. 12 (orfisme); 67vv. (Empedokles); 202/205 (Socrates)*) wordt, in de geest van de late oudheid, met haar oosterse invloeden.

Besluit: Platons' nawerking is gewoon reusachtig. De rede is, blijkbaar, de radicale openheid van geest van de dialectiek als gesprekstechniek, waardoor de variërende tijdsgeest en -problematieken konden opgevangen worden.

b. De peripatetische (Aristotelische) filosofieën. (210/238)

Aristoteles van Stageira (-384/-322), de stichter van het immanente idealisme, dat beweert dat de 'ideeën' in (immanent) de dingen en hun processen zijn;

Aristoteles was twintig jaar leerling van Platon; de opvoeding van Alexandros de Grote (zie *hoger blz. 187*) werd hem toevertrouwd; in -335 sticht hij de peripatos (zijn school te Athene). De oudere peripatetiekers: Theofrastos van Eresos (Iesbos) (-371/-288) schoolleider (-322/-288); Aristoxenos van Taranton (-370/); Eudèmos; Dikaiarchos; Dèmètrios v. Faleron, e.a.

1. Aristotelisme als verwekkingsreligieus fenomeen. (210/216)

a. W. Jaeger *Paideia*, I, 208, zegt dat wij oerrechte mythologie aantreffen in de kern zelf van Aristoteles' denken; als appl. mod. geeft hij de 'liefde' (minnedrift) van de zijnden tot de onbewogen 'beweger', die, a.h.w. een soort alom aanwezige godheid, het heeal 'beweegt', d.i. het proces van ontstaan- en vergaan doet doormaken.

MHD 211.

b. *P. van Schilfgaarde, Aristoteles*, Den Haag, 1965, 11, zegt: “In Aristoteles’ wijsbegeerte treden vruchtbaarheid, voortplanting, schepping, naar de voorgrond. Ongetwijfeld hielden hij en Aleksandros de grote gesprekken over de Samothrakische goden”.

Een Woord uitleg.

(a) in -334 steekt Aleksandros, met veertigduizend soldaten, de hellespont over. Zoveel tijd later staat hij, succesrijk aan de oevers van de Hufasis, een zijrivier van de Indus (heden de Shindu, de Indus). Daar, aan de oostgrens van zijn reusachtig rijk, richt hij een altaarsteen als grenspaal op, waarin gebeiteld: “Aan Herakles en de Samothrakische kabeiroi”.

Heraklès is een typische held (zie *hoger blz. 155/165: Euripides’ Herakleidai; 190v.: heroïsche ethiek/politiek der Kuniokers*). -- De kabelroi, cabiri, de kabieren, heetten de Hellenen ‘de grote godheden’ (‘megaloi theoi’ (‘megaloi daimones’ ook)). Deze samothrakische godheden - Aksiokerses en zijn zoon Kadmilos, de godinnen Aksiokersa en Aksiëros - werden op het eiland Samothrakè (Samo.thraikè) vereerd, sinds de archaïsche tijden. Fallische ritën (zie *hoger blz. 56/64 (vooral 61): het altijd levend en – levenwekkend ‘vuur’, 124/128 (Euripides’ zeus-idaiosreligie, aitherisch geduid); 148/150 (het Dionysisch moment)*).

Verder asielrecht (zie *hoger blz. 156/159*) en zeevaartbescherming waren verbonden aan de Samothrakische ‘mysteriën’ (zie *hoger blz. 124/126 (inwijdingsbegrip)*).

De Kabeiroi werden ook in Macedonië Aleksandros’ vaderland vereerd. Volgens Aristofanes van Athene (-450/-385), de vrede (een toneelstuk), waren, reeds sinds lang, te Athene ingewijden in de Samothrakische mysteriën. Ook de grote redenaar Dèmostenès van Athene (-384/-322) maakt er toespelingen op.

Deze mysteriën waren, overigens, verwant met die van Dèmètèr, de aardgodin, en van Dionusos.

Volgens Plutarchos van Chaironeia (+45/+125), voorloper van de neoplatonische theosofie, werden koning Filippus II (-382/-336), de vader van Aleksandros de grote, en de latere koningin Olumpias, zijn moeder, als kinderen, ingewijd in de Samothraïsche mysteriën.

Besluit: het is zeer waarschijnlijk dat Aristoteles deze mysteriën goed gekend heeft.

MHD 212.

(b) FWJ. Schelling (zie *hoger blz. 166*) schreef, in 1816, een essay over de godheden van Samothrakè, -- een bewijs dat het thema de oudheid overleefd heeft.

Van Schilfgaarde, o.c., 75v., past het generatief grondschema als volgt toe.

(a) De sluitrede of syllogisme laat zich als volgt schematiseren: B is A (ieder mens is sterfelijk); welnu: C is B (Socrates is een mens); dus C is A (Socrates is sterfelijk). Of, o.c. 73, anders gezegd: de middensterm B (mens) verbindt de maior (sterfelijk) met de minor (Socrates),-- waarbij A maior heet, omdat hij een groter omvang (denotatie) heeft dan de middenterm (er zijn meer wezens sterfelijk dan enkel maar mensen); C heet minor, omdat de omvang kleiner is dan die van de middenterm (Socrates is één exemplaar van mens).

(b) “De middenterm - B (het idee ‘mens’ als tegelijk behorend tot ‘sterfelijk’ en ‘Socrates’) - noemt Aristoteles de ‘grond’ (‘aition’). - Met de ‘grond’ of de ‘oorzaak’ begint de wetenschap. De oorzaak, immers, brengt voort, evenals, in de paring, het manlijke zaad.

In het syllogisme is werkzaam het levend en telende: men kan het met een levende, scheppende stamboom vergelijken (...).” (o.c., 75)

(c) “Men kan het syllogisme verstaan als een strenge, bewijzende vorm van Socrates’ gesprek (cfr. *supra blz. 200/205* (Socrates’ dialectiek)).-- Ook het gesprek is een levende, bevruchten de werkzaamheid.

(a) Het begint met een vraag. Deze heeft betrekking op de terminus minor, de term van de slotsom (C = Socrates): “Hoe is het met deze bijzonderheid (met dit ‘tode ti’, ‘dit-hier-en-nu’, in aristotelisch taalspel, het concreet-individuele aanduidend) gesteld?”

M.a.w. hoe is het mogelijk dat ‘dit-hier-en-nu’ (C = Socrates) in een wetenschappelijk bouwstuk (over dit ‘W’ zie straks meer) in te lijven?

(b) De ‘architect’ van dit bouwstuk is de middenterm (B = mens als omvattender dan C (Socrates als exemplaar) en zelf omvat door A (sterfelijk)):

(a) De sluitrede is niet een afleiding uit twee stellingen: zulk een afleiding zou nooit iets nieuws, nooit iets anders kunnen bevatten dan wat, reeds, in de voorafgaande stellingen werd gezegd.

MHD 213.

Zij zou steeds een ‘petitio principii’ (‘n vicieuze kring of cirkelredenering) zijn.

(b) De sluitrede redeneert niet naar de slotsom toe. Zij gaat van de slotsom uit, wil haar verantwoorden: zij schikt (cfr. *supra* blz. 2 (*stoicheiosis*)) bijzonderheden (C = Socrates, d.i. S (singulier), of, ook, P (particulier) en algemeenheden (B = mens; A = sterfelijk; d.i. U (universeel)) in de toekomstige ordening (‘stoicheiosis’). Hierdoor ontstaat een wetenschappelijk verantwoord geheel”.

(c) “Het syllogisme wordt slechts zelden expliciet gebruikt maar het staat immers zwijgend op de achtergrond van elk wetenschappelijk betoog.

(1) Zijn (...) ‘waarheid’ berust op een zakelijke of ‘stoffelijke’ inhoud.

(2) zijn dwingend karakter, zijn ‘juistheid’ (d.i. logische consequentie of strengheid) volgt uit zijn ‘vorm’. -- Deze twee-zakelijke inhoud en dwingende geldigheid, stof en vorm(kracht) - kenmerken Aristoteles’ wijsbegeerte en wetenschap”.

(d) Aristoteles onderscheidt verschillende ‘figuren’ (denk aan cursus eerste jaar: ab- en inductieve sluitredefiguur) (...). Het hier gegeven voorbeeld - het deductieve type of figuur - noemt men de ‘eerst figuur’. De andere zijn daarvan afhankelijk”. (cfr. *supra* blz. 10vv. (*abductie; de-d.; re-d. of in-d.*); 201 (*Socr. reductie met ab-, de-, ind. momenten*))”.

(e) “Aristoteles’ opvolger Theofrastos (zie hoger blz. 210) heeft, met name, de hypothetische sluitredenen onderzocht. De ‘retorische’ redenering richt zich naar waarschijnlijkheden of aanwijzingen”. (o.c. 76)

N. Rescher, *Hypothetical reasoning*, Amsterdam, 1964, bestudeerde dergelijke hypothetische, d.i. onzekere (‘problematische’) of verdachte (‘onwaarschijnlijke’) of, zelfs, als ‘vals’ veronderstelde redeneringen.

Ook A. Meinong (1853/1921), (*Gegenstandstheorie*); *ueber Annahmen*, Leipzig, 1910-2, behandelt deze ‘retorische’ redeneringen.(cfr. *supra* blz. 184/186 (*retoriek*)).

Hierop steunt Aristoteles’ onderscheid tussen apodeïktische redenering (wetenschappelijk bewijs) en ‘dialectische’ redenering (retorisch betoog). Deze laatste vertrekt van wat de gesprekspartner (hoorder) ook aanneemt (verstandhouding als basis van betoog).

MHD 214.

Cfr. *supra* blz. 181 (*Gorgias' kritiek op de verstandhoudingsmogelijkheden*); 188 (*Socrates' opbouw van de verstandhoudingsmogelijkheden*); 203; 207.

M.a.w. tussen wetenschappers is de verstandhouding gebaseerd op logisch zekere (apodictische) gegevens (waarnemingen ('feiten') en reducties); onder niet-wetenschappers - de grote massa - voorziet Aristoteles een opbouwende basis, nl. dat waarover zij het eens zijn (zekere en onzekere of 'dialectische' uitgangspunten (waarnemingen ('feiten') en reducties: zo b.v. op het gerecht, in de volksvergadering, in het gewone gesprek, in de 'academische' redevoering.

Opm.-- In deze strenge opvatting steekt een ideologiekritiek (cf. *supra* blz. 21/24 (*metatheorie*); 173 (*idolenkritiek*)): 'ideologie' heeft de schijn van strenge redenering; wetenschap is strenge redenering. Alle propaganda, die zich met 'wetenschappelijke' argumenten tooit, -- alle publiciteit, die 'wetenschappelijk' wil zijn, e.d. worden hier niet naïef benaderd. Zij zijn meestal 'dialectisch' (= retorisch), niet apodictisch. Dit impliceert dat aristotelisch gevormden moeilijk manipuleerbaar, d.i. door retoriek beïnvloedbaar zijn. Die eigenzinnige (zie *hoger* blz. 32 (*method of tenacity*); - 33 (*method of authority*) - 177v. (*method of apriory*)), de rechtzinnige en/ of vrijzinnige methoden behoren te wijken voor de zinnige, d.i. wetenschappelijke methode, die 'apodictisch' en 'retorisch' ('dialectisch') streng onderscheidt. Meteen is alle indoctrinatie de pas afgesneden.

Op dit strenge onderscheid tussen 'apodictisch-wetenschappelijk' en 'retorisch-dialectisch' taalspel (zie *hoger* blz. 33vv. (*Wittgenstein*)) steunt o.m. ook het onderscheid tussen 'pragmatisch' en '(louter) logisch' (twist)gesprek. cf. *supra* blz. 79.

Opm. Max Scheler's idee van conformiteit (generatieve) religie en 'wetenschap' (vakwetenschap, wijsgerige wetenschap) heeft hier een merkwaardige toepassing. cf. *supra* blz. 64 (*Herakl.*); 162 (*Eurip.*) 196v. (*Platon*). Aristoteles ziet, in de streng redenerende wetenschap, een verwekking, generatie, op het verlengde van de generatieve religies van Hellas. Zo dat in die religies een model aanwezig is van 'denken' als proces, generatief proces.

MHD 215.

c. O. Willmann, *Abriss der Philosophie (philosophische Propädeutik)*, Wien, 1959, 409/433 (*Latentes und entwickeltes sein*), ziet, nevens de doelgerichte minnedrift (Jaeger; cf. *supra blz. 210*) en de generatieve processtructuur (van Schilfgaard; cf. *supra blz. 210/214*), het ge(n)netisch moment: “De behoefte om een vitaal-psychisch of organisch beginsel in de grondbegrippen op te nemen, erkent Aristoteles. Zelfs de mythe wijst hij niet af:

(i) men zou de levensgeesten der planten ‘nimfen’ (zie *hoger blz. 208*) en ‘hamadruades’ (‘hama.druas’= ‘druas’, dryade, die met een boom (inzonderheid: eik) één is) kunnen heten; (...);

(ii) ‘Bezield’ kan de hemel, als oorsprong van beweging, heten.

(iii) In zekere zin (cfr. *supra blz. 101vv. (analogische redenering)*) hebben alle natuurwezens ‘leven’ “ (o.c., 410).

Willmann voegt er (ibid.) aan toe: het woord ‘fusus’ (natuur) is een gepaste uitdrukking voor het vitale moment. ‘Fusus’ betekent, immers,

a/ de drijfkracht, in, achter het proces,

b/ de ontwikkeling, het groeiproces zelf,

c/ het zo tot stand gekomene, het product van het proces (oorzaak, proces, resultaat).

Opm. -- O. Willmann, *Gesch. d. Id., I*, 479, legt dit nader uit: “Bij de systechnie ‘dunamis/ energiea’ (lat.: ‘potentia/ actus’; potentieel of mogelijk zijnde/ actueel of verwezenlijkt zijnde) staat, allereerst, het organische proces Aristoteles voor de ogen.

(i) Het levende wezen bestaat in het zaad, ‘dunamei’, potentieel, als iets dat slechts in aanleg bestaat;

(ii) daarentegen, in zijn volontwikkelde toestand, ‘energeiai’, actueel, als iets dat uitgewerkt is. -- Zo staat ‘dunamis’ (potentie, aanleg, aangelegdheid) t.o.v. ‘energeia’ (act, verwezenlijking) allereerst als kiemtoestand t.o.v. rijpheidstoestand, (...);

Besluit: twee bestaansperioden van eenzelfde wezen”.

Opm.-- O. Willmann, *Abriss*, knoopt, aan wat voorgaat, een methodologisch schema: “Wanneer de denkbeweging op de voet volgt hoe zich iets, vanaf de aanvang, heeft ontwikkeld, dan is zij genetisch (van ‘gennètikkos’, -- wat tot het ontstaan hoort; dus beter als ‘gennetisch’ te schrijven.

MHD 216

Wij denken ‘gen(n)etisch: wanneer wij b.v.

1. Het worden van een plant op de voet volgen of
2. Het ontstaan van een imperium of
3. De geschiedenis van een literair werk, van het eerste opvatten ervan tot aan de afwerking nagaan.

Wij vatten 4. de ruimtelijke vormen ‘genetisch’, wanneer wij (...) de cirkel als draaiingsproduct (...) ontstaan vatten.

5. Wij verstaan een woordfamilie ‘genetisch’, wanneer wij ze, als uit haar wortel groeiend bekijken,

6. een lexiconartikel, wanneer wij de verschillende betekenissen uit de grondbetekenis afleiden”.

Vooraf heeft Aristoteles zelf ons de genetische methode voorgedaan, door zelf steeds uit te gaan van zijn voorgangers en tijdgenoten, om, zodoende, een probleemstand (zie *hoger blz. 73: appl. Anax. mod.*) op te bouwen, vooraleer zelf te spreken: Hij situeert zichzelf in de traditie (traditiehermeneutiek) en heeft niet de eigen- of vrijzinnige pretentie ‘alles zelf gevonden’ te hebben. Toch vervalt hij ook nooit in de rechtzinnigheidsmethode: daarvoor was hij te persoonlijk denkend (cfr. *supra blz. 32/33: Herakl. Analogon; 214*).

Ook impliceert dit dat Aristoteles creatief eclecticisch denkt (zie *hoger blz. 65*): hij sticht een nieuw, ja, encyclopedisch systeem.

Besluit: wanneer wij de verwekkingsreligieuze stijl van Aristoteles nagaan, dan staan wij voor een indrukwekkend feit, dat ook heden nog als ‘ktema es aei’ (Thoekudides) geldig is.

Vergeleken met Puthagaras, die als abducties (axiomata) kosmische getalvormen vooropstelde (zie *hoger blz. 4 vv.*) met Platon, die als abducties ideeën aannam (zie *hoger blz. 193vv.*), is Aristoteles duidelijk even idealistisch - in de brede zin van ‘denkinhoudelijke werkelijkheden’ vooropstellend -, maar genetisch - immanenter. Getalvormen en ideeën zijn, in Aristoteles’ systeem, veel meer organisch vergroeid met de levende en historische werkelijkheid. In die zin is hij ‘realistischer’, werkelijkheidsnabij, in de zin van ‘veel meer aan de waarneming aanknopen’. Deze trek zal het aristotelisme, later, in zijn vele fasen, bijblijven, tot in de overdrijving toe, zodat een dosis ‘platoniseren’, als correctief, zal gunstig werken.

MD 217.

2. Aristotelisme als wetenschapstheorie. (317/338)

Wij hebben het, vooral van Van Schilfgaarde, gehoord: aristotelisch denken wil - zoveel mogelijk - apodictisch en, dus, rein wetenschappelijk zijn.

EW. Beth, De wijsbegeerte d. wisk., 63vv. Schetst, nauwkeurig, de wetenschapstheorie van Aristoteles als volgt. Zij betreft, blijkbaar, deductieve of, beter, abductief-deductieve wetenschap. Beth somt er het systeem (coll. struct.) ‘W’ van stelling en van op.

1. Alle stellingen van W hebben betrekking op een bepaald gebied van ‘werkelijke’ objecten. (217/236). Beth heet dit het aristotelisch ‘realisme’.

Doch, hierop, twee opmerkingen.

(1) Volgens Van Schilfgaarde behoort dit volgenderwijze verstaan te worden.

(a) Voor Platon (*zie hoger blz. 193vv.*) en Immanuel Kant (1724/1804), de grootste denker van de Europese verlichting (*zie hoger blz. 24*), ligt ‘wetenschap’ in het innerlijk verband tussen de oordelen,-- in de ‘autonome’ scheppende kracht, derhalve, van mijn ‘rede’, die ‘de zaak’ ‘construeert’, zoals b.v. geschiedt in de meetkunde. (...) in overeenstemming hiermee heeft de sluitrede (*zie hoger blz. 212v (syllogisme)*) een louter ‘formele’ (d.i. van iedere inhoud der oordelen afziende), regelende betekenis.

(b) Voor Aristoteles en GFW. Hegel (1770/1831), de stichter der romantisch (*zie hoger blz. 166v.*) beïnvloede dialectiek (waarover straks meer), ligt ‘wetenschap’ in mijn ontmoeting of ‘gesprek’ met de ‘zaak’, die zichzelf, in dat gesprek, onthult.

Voor hen is het oordeel (of stelling) niet een zelfstandige handeling van mijn rede, maar een getuigenis, (in de vorm van) een beaming of afwijzing, door de ‘zaak’. In overeenstemming hiermee heeft de sluitrede (syllogisme) (...), voor Aristoteles en Hegel een bouwende, ‘constitutieve’ macht”.

M.a.w. sedert Platon en Aristoteles circuleren twee grondig verschillende opvattingen (‘duidingen’, abducties, meer niet) van ‘wetenschap’, die creatief-eclectisch (*zie hoge blz. 65*) elkander aanvullen. -

(2) *G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik*, Stuttgart, 1962, 11, zegt: “Er bestaat (!) een totaal ‘veld’ (‘object’) van ons denken.

MHD 218.

Dit veld is zonder grenzen. Het omvat alles,-- wat werkelijk en onwerkelijk is,-- wat reeds gedacht en nog steeds ongedacht is,-- wat contradictievrij en ongerijmd is,-- wat mogelijk en onmogelijk is. Want ‘ondenkbaar’ is niets. Zelfs niet het ‘ondenkbare’. Want, door het feit zelf, is het reeds ‘gedacht’.”

Jacoby is een rabiaat verdediger, op modern-hedendaagse wijze, van Aristoteles’ logica tegen de aanspraken van de logistiekers (d.i. wiskundige logica beoefenenden). Hij duidt Aristoteles’ zijnsbegrip juist: al wat niet het absolute niets is, is ‘iets’, en dus, hoe dan ook, ‘werkelijk’. Ook de axiomata (abducties) van b.v. de modern-hedendaagse wiskunde en Axiomatisch-deductieve logistieken. Men denke aan de axiomata van de niet-eukleidische meetkenden. Leefde Aristoteles nu, dan zou hij, indien hij zijn zijnsbegrip toepast, volstrekt zeker spreken als b.v. Jacoby, zijn interpretant.

G. Jacoby, o.c., 21ff., verzet zich terecht, tegen wat hij heet ‘ontologisering’ van de aristotelische logica. Reden: de reine logica van Aristoteles bekijkt, in ‘zijnde’ (d.i. niet-niets; cf. *supra* blz. 9; 14 (parmenideïsch-zenonische misvatting 74vv.(misvatting door Gershenson en Greenberg)) enkel de deelidentische momenten en deze losgedacht uit het zijnsgeheel (d.i. uit de levend-ontmoete werkelijkheid). Maar, binnen die typisch logische complementering blijft het een feit: al wat is, (als denkobject (denkveld)), is object van denkverrichtingen en dus logisch.

Besluit: de tweedeling (complementering) van platonisch-kantiaanse ideeën- en/of de wetenschap der denkinhouden, enerzijds, en, anderzijds, aristotelisch-hegeliaanse wetenschap der werkelijkheid is slechts, zoals gezegd (*hoger* blz. 217), ogenschijnlijk: de ene opvatting kan niet zonder de andere en omgekeerd. Meer nog: juist door die tweedeling ontstaat zowel de ene als de andere wetenschap(sopvatting).

Uitweiding over ‘ontologie’.

Cf. *supra* blz. 9 (parmenideïsch-zenonische ‘ontologie’ (beter ware: ‘continuïteitstheorie’); vooral 5 (de differentiaal ‘totaal identisch, gedeeltelijk identisch, niet identisch).

Aristotelische ontologie - Reeds Platon ging, tegen Parmenides en Zenon in, die weg op - is wezenlijk identiteef, d.i. op identiteit(en) gericht.

(1) *Ch. Lahr, Logique, 537s.*, zegt: “Non datur scientia de individuo” (een middeleeuws-scholastische spreuk, (*11: biolog. Appl. mod.*) die betekent: “Er is geen ‘wetenschap’ (mogelijk) omtrent het (concreet -) individuele). Lahr geeft twee redenen.

a. Synchronisch:

“In de hele natuur bestaan geen twee wezens of twee feiten, die absoluut identisch zijn” (o.c., 537). Gevolg: definities, wetmatigheden, typologie, enz. (zie *hoger b.v. blz. 111/112*) zouden, om streng werkelijkheidsgetrouw (‘realistisch’) te zijn, voor ieder wezen, ieder feit - afzonderlijk genomen - behoren geabduceerd te worden. Oever- en eindeloze taak, natuurlijk, gezien de oever- en eindeloze wezens- en feitenrijkdom van de werkelijkheid, het ‘zijn’.

b. Diachronisch:

“Gesteld dat men er toch in slaagt (definities, wetten, typologieën inzake ieder wezen, ieder feit te abduceren), dan is daar nog het feit dat ieder individu onophoudelijk verandert en dat het feit zich voordoet en verdwijnt. (...).

“Indien een object verandert op doorlopende wijze, dan kan het nooit ‘gekend’ worden; want, terwijl men het onderzoekt, wordt het, ten opzicht van zichzelf, verschillend en kan men niet ‘weten’ of het nog bestaat ofwel wat het geworden is”. (Platon, Kr.)

Het individuele kan dan ook geen object van ‘wetenschap’ worden:

- (a) de eindeloze veelheid, de extreme ingewikkeldheid,
- (b) de eeuwige beweeglijkheid ervan zijn daarvoor een absolute hinderpaal”.

Tot daar Lahr. Maar het is duidelijk dat hier niet het algemene begrip ‘wetenschap’,; doch het zeer particuliere begrip van ‘wetenschap van het volstrekt identische in ruimte (synchronisch) en tijd (diachronisch)’ bedoeld wordt, vooral wanneer Plato (en Kant) spreken.

M.a.w. wij staan hier voor een tweede tweedeling (complementering) - nevens die van wetenschap als onderlinge samenhang van verstandsinhouden en als ‘taal’ der werkelijkheid zelf (*zie hoger blz. 217*) -, nl. die welke als object het volstrekt identische en die welk als object, behalve het volstrekt identische, ook het niet-volstrekt identische aan ‘wetenschap’ toekent

MHD 220.

(2) *M. Müller/ A. Halder -Herders kleines philosophisches Wörterbuch*, Basel / Wien, 1959- 228, merkt op dat de romantiek (zie *hoger blz. 166v.*) het ‘wezen’ van een zijnde of van zijnde-zonder-meer nieuw opvat, nl. als de onvergelijkbaar-unieke, volidentische (zie *hoger blz. 5*) werkelijkheid. Zo b.v. een gebeurtenis, een persoon of persoonlijkheid, een cultuur-verrichting. Men kan er gerust bijvoegen: een landschap.

Er is strikt genomen, in zijn volle identiteit met zichzelf, slechts één Aristoteles, slechts één Euripides. Er is, volidentisch genomen (men zegt ook wel, in middeneeuws-scholastisch taalspel: ‘materieel’ genomen, tegenover ‘formeel’ of deelidentisch) slechts één stad Athene. Er is, steeds ‘materieel’ of naar absolute identiteit met zichzelf (reflexief, lusvormig), slechts een toneelfiguur uit Euripides’ werken, die Makaria (zie *hoger blz; 155/167; 144*) is en heet.-- Daaraan beantwoordt, steeds romantisch gezien, het individuele begrip, dat een echt ‘begrijpen’ is, maar niet-wetenschappelijk in de zin van structurele en/of structurele kennis (gelijkenis/ distributieve structuur; samenhang/ collectieve str.). ‘Wetenschap’ van het eenmalige, op grond van de tweedeling: ‘dit-hier-en-nu’/ de rest van al wat in feite is’ Dat is de individuele of ideografische complementering.

(2).bis. *M. Müller/ A. Halder, Herd. kl. phil. Wb.*, 100, zegt dat, inzake ‘logica: behalve de traditionele aristotelische en de recente logistische denklere, er een ‘metafysische’ logica is, die het ganse ziet als zijns- en denkkader En, meteen, al wat dat ganse helpt bestaan - ieder concreet zijnde -, in dat ‘ganse’ situeert. Als één mogelijke toepassing halen stellers Hegel’s dialectische logica aan.

M.a.w., waar de romantiek - zie hierboven (*uniciteit; zie ook hoger blz. 112 (type als individuenverzameling)*) - de eenmaligheid ziet en begrippelijk wil vatten (ook al is dit een eigen type van ‘begrip’), daar opent zij het oog van de louter wetenschappelijk denkende mens voor de concreetheid, de vergroeidheid, de totaliteit, -- nu niet in de abstracte zin van b.v. systeemtheorie (*zie hoger blz. 91vv.*), -- maar in de levend - organische zin van ‘totaliteit’.

MHD 221.

Opm. -- ‘Organiscisme’ is een term, die, vaak, verward wordt met concreet denken. Reden: men verwacht concrete totaliteit (‘gansheid’) met abstracte (deelidentische) totaliteit-- cf. *supra blz. 40vv. (Herakl. ‘totaliteit: allereerst hylisch); 127vv. (Euripid. ‘totaliteit’, weerom op de eerste plaats hylisch (aitherisch));-- verder blz. 80vv. (Anaxagoras’ ‘totaliteit’, eerder eenheids-theoretisch dan hylisch en, dus, abstract).*

Historisch gezien: de romantiek denkt en individueel en totaal; maar men abstraheert, uit dat geheel, hetzij het individu (*zie hoger blz. 162vv.*), zoals Kierkegaard, hetzij de totaliteit (*zoals hoger blz. 40; 142*), zoals Marx (in Hegel’ s spoor). Luister ernaar hoe Kierkegaard, vanuit zijn overdrijving, Hegel’ s overdrijving in de dikke verf zet.

“Hoe dikwijls heb ik niet ontwikkeld dat Hegel, eigenlijk, - als een heiden - de mensen tot een met verstand begaafde diersoort maakt. Reden: in een diersoort (*cfr. supra blz. 111v. (typolog. inductie)*) heeft het individu altijd minder te betekenen dan ‘de soort’. De ‘mensensoort’ heeft als bijzonderheid, - juist omdat ieder afzonderlijk geschapen is naar Gods beeld - dat het individu hoger staat dan ‘de soort’. Toegegeven: dit kan verkeerd verstaan worden en het is vreeslijk misbruikt. Maar dit is christendom. En hier moet de slag, eigenlijk, geslagen worden”. (*A. Van Munster, Kierkegaard (een keuze uit zijn dagboeken)*, 103v.). --

a. *Cl. Bernard (1813/1878), introduction à l’ étude de la médecine expérimentale (1865)*, dat normerend werd, voor een goed deel, voor de positivistische vakwetenschap, stelt abductief voorop dat ieder organisme (biologisch) een typische (*zie hoger blz. 111v.*) eenheid (‘totaliteit’) uitmaakt, die Bernard als ‘milieu interieur’ (innerlijk leefmidden) *typeert (waarmee hij, alleszins, ieder mechanisme overwint (zie hoger blz. 66/67; 86vv. (Anaxagor. model); 169vv. (Demokriteïsch-atomistisch mod.))*

b.1. K. Goldstein (1878/1965), gedragsbeschrijvend bio-psychologisch organicist;

b.2. *M. Merleau-Ponty (1908/1961), phénoménologie de la perception (1945)*, existentieel en dus veeleer concreet dan louter organicistisch psycholoog.

MHD 222.

c.1. De algemene systeemtheorie (*zie hoger blz. 91vv.*) en vooral, de cybernetica (*zie hoger blz. 3*) (*Anaximandr.*); 44 (*rechtsevenwicht*); 46vv. (*grensoverschrijding / 'dike' - structuur*); 91v. (*doelgericht systeem*); zelfs, enigszins, 113vv. (*finalisme of teleologie*)) zijn een veralgemeend 'organicisme' of, zoals de vaktaal het nu zegt, 'organismische' theorie. -- Doch - op Merleau-Ponty na - weerom, zoals de voorgaande organismische theorieën en methoden: abstract, deelidentisch.

(3) Eindelijk, na uitbanning van misverstanden, kunnen wij ontologie nauwkeuriger omschrijven. Echte ontologie als onderscheiden van iedere vakwetenschap is wetenschap van de volle identiteit. Indien ook maar één moment de deelidentiteit als eigenlijk object genomen wordt, zit men in vakwetenschap. O.i. de eerste die dit - filosofisch, althans, - duidelijk beseft heeft, is en blijft Hegel. Ook al is het waar dat hij gefaald heeft zowel in zijn louter 'dialectische' (versta: creatief-eclectische (*zie hoger blz. 65*)) als in zijn 'organicistische' misduiding van zijn eigen zeer juist ontwerp van echte ontologie of, zoals hij dat zegt, dialectiek,

Hier verstaan als wetenschap (filosofische wetenschap, dan) van het concreet individuele. Men onderscheide dus zeer scherp de hierboven geschetste (198vv. (*voorsocratische en socratische dialectiekopvattingen*); 205vv. (*Platon. Mod.*); 213v. (*Aristotel. mod.*)) dialectieken van de Hegeliaanse, die, tot aan Hegel, de enige concreet-individuele wetenschap wou zijn.

Weliswaar zoals Van Schilfgaarde, zeer juist, zag, vertrekt Aristoteles altijd van het 'tode ti' (dit zijnde hier en nu) - *zie hoger blz. 212v.* -, maar het feit dat Aristoteles zelf, als toonbeeldige 'wetenschap', de wiskunde, met name de meetkunde, "de zuivere uitdrukking van 'wetenschap'" (*V. Schilfgaarde, Aristoteles, 79*), nam, bewijst, zonneklaar, dat 'wetenschap' voor hem althans abstract (deelidentisch, formeel) blijft. In die zin is Aristoteles evenmin 'realistisch' als Platon of Kant. "Het is Hegel die deze grens (van abstracte naar concreet-individuele 'wetenschap') overschrijdt". (*Aldus Van Schilfgaarde zelf, o.c., 79*).

Opm.-- Ideologiekritiek zagen wij reeds hierboven (*zie hoger blz. 214*). Met name: al wat zich als apod(e)iktisch zekere bewering aandient, van wetenschappelijke aard, en het niet is, is ideologisch (Aristoteles zegt dialectisch’).

Doch, met Hegel, krijgt het woord ‘ideologie’ en ‘ideologiekritiek’ een totaal nieuwe betekenis: ook en, zelfs vooral, de apodeictische wetenschap - in al haar feitelijke en mogelijke vormen - is, concreet individueel gezien ‘ideologie’ (ideeënconstructie, slechts deelidentisch met het concreet-individuele ‘zijn’).

Iedere sciëntistiek (*zie hoger blz. 70vv.*) veroordeelt zichzelf o.g.v. haar ‘formele’ (d.i. deelidentische) duiding van het ‘zijn’, dat per definitie, indien juist begrepen, steeds concreet-individueel is en blijft, tot ‘ideologie’. Het rationalisme - in al zijn vormen, ook het aristotelisch-thomistische der middeleeuwse kerkelijke scholastiek - heeft dit massief en massaal feit vergeten, - dermate is de ‘nusus scientificus’, de manie om ‘wetenschappelijk’ te zijn (en niet concreet -individueel) - zie hoger Lahr’s positie ter zake 219 (die de kerkelijke is) -, ons door de meeste Griekse denkers het lijf ingegaan.

(4) nochtans had Aristoteles zelf alle middelen in de hand om concreet-individueel (en, in die volidentische zin, werkelijk) te zijn.

a. *O. Willmann, Abr. d. Phil.*, 453, zegt, aanhalend wat Aristoteles zelf schrijft (*Peri herm.*, 3 in fine): “ ‘Zijn (‘einai’) is geen ‘sèmeion’ (kenmerk, inherentie, implicaat) van een object. Ook indien men ‘on’ (‘zijnde’, wezen) zegt, dan is dit een leeg (‘pilon’) woord. Immers het ‘zegt’ ‘niets’. (Aristoteles bedoelt niets binnen het geheel van het ‘zijn’). Pas in verbinding met iets anders verwerft het betekenis”.

b. *E. Treptow, Der Zusammenhang zwischen der Metaphysik und der zweiten Analytik des Aristoteles*, in: *Epimeleia* (München) 1966, 5, 83f., zegt, zijn studie samenvattend het volgende.

(i) de ontologie (zijnsleer, ‘metafysiek’) kan haar eigen object niet apodeïctisch bewijzen (men kan ‘zijn’, ‘zijnde’ niet definiëren (*zie hoger blz. 219 (Lahr)*); enkel intuïtieve (*directe waarneming*; cf. *supra 79v.* (*pragmatisch; denk-economisch*)) inductie (van een eigen type) en analogische redenering (van eigentype, weerom) (*zie hoger blz. 101vv.*) kunnen de ontologie tot basis dienen.

MHD 224

(ii) de ontologie kan - ook niet - de grondslagen van de vakwetenschappen bewijzen; deze moeten zichzelf een object, een methode e.d. verwerven. Reden: het zijnde is absoluut universeel (transcendenteel) daar waar de objecten van de vakwetenschappen - wiskunde, biologie, aardrijkskunde, enz. - particulier zijn. 'Zijn' - zo zegt Aristoteles zelf (*zie hoger blz. 223*) zegt niets, tenzij in verbinding met 'iets', d.i. met particuliere en singuliere gegevens.

c. De vraag rijst, terecht, tot wat ontologie dan dient! Dit tonen wij door een appl. mod. van aristotelische vakwetenschap.

(1) **Waarneming.**-- Alle mensen hebben, op bepaalde tijdstippen (tijd) en plaatsen (ruimte) het fenomeen - d.i. het onloochenbare feit (*zie hoger blz. 65 (scepticisme); 182 (fenomenisme); 191v. (fenomenisme)*) - van de maansverduistering waargenomen.

(2)a. **Abductie.**-- Aristoteles geeft een eerste duiding (Treptow, o.c., 51): indien (maan)eclips neerkomt op het uitblijven van (maan)licht, dan wordt het verwonderlijke feit (*zie hoger blz. 10*) der verduistering begrijpelijk (noodzakelijke en/of voldoende grond; regress. verkl.);

Wat voor Aristoteles een eerste 'nominale' of 'semantische' definitie mogelijk maakt: 'sterèsis tis fotos' (uitblijven van licht). In deze definitie van maansverduistering is reeds een soort wetenschap van het feit en het wezen van het fenomeen aanwezig. Laat ons zeggen: een lemma (*zie hoger blz. 10*), d.i. een voorlopige duiding, die men niet zeker weet juist te zijn, maar zij wordt gebruikt alsof zij juist was.

(2)A. bis. **Abductie.** -- Aristoteles zegt daarop: men kan de verduistering definiëren als het feit dat de maan, uit zichzelf, niet in staat is tot schaduwvorming. Wat juist is. -- Doch, zoals in abductie 1, zo ook hier: de echte definitie, die de causale of oorzakelijke definitie (niet enkel noodzakelijke, doch ook voldoende gronden) is, is nog niet bereikt.

(2)a.ter. **Abductie.** -- Aristoteles zegt: indien in het interval 'maan/ zon' de aarde tussen geschoven wordt, dan wordt, pas, echt, het fenomeen causaal geduid; d.i. echt verklaard. Doch dan is er een volle, oorzaak aanduidende definitie.

MHD 225.

Men ziet de fundamentele rol van definitie of wezensbepaling in het Aristotelisme (cfr. *supra blz. 188* (Socratische maieutiek met haar inductieve begripsvorming en -bepaling); *200/202* (appl. model van 'definitie')). De definitie is de 'neerslag' (afbeelding, model (zie *hoger blz. 5*)) van waarneming-met-duiding (abductie "de volledige definitie, het 'werkelijke 'ti esti' (wat juist is het), is dan: "de eclips is het uitblijven van het licht van de maan (abd. 1), om reden van het tussenschuiven van de aarde (tussen maan en zon) (abd 3) - doordat de maan uit zichzelf geen licht geeft (abd. 2)". (cfr. Treptow, o.c., 51).

Het is duidelijk dat de grondregel 'noodzakelijke en/of voldoende redenen' (afzonderlijk noodzakelijk, gezamenlijk voldoende) hier, in het definiëren zelf, beslissend is:

1. Het uitblijven van licht (abd. 1),
2. Het lichtloze van de maan (abd. 2) zijn wel noodzakelijke factoren ter verklaring, maar voldoende zijn zij niet; afzonderlijk hebben zij hun effect, maar onvoldoende.

Gezamenlijk en samen met de eigenlijke oorzaak, hetgeen het systeembegrip is (collectieve structuur) - 'verklaren' zij echt.

(3)b. Uit voorgaande volledige definitie kunnen deducties omtrent het toekomstig gedrag van de maan (ineen met zon en aarde) gemaakt worden, die modelidentisch zijn met de definities (zie *hoger blz. 79v. (pragmatische abd.)*).

(3)c. Peirastische reductie.

Indien de deductieve voorspellingen effectief uitkomen (verificatie), dan tonen nieuwe feiten aan dat de definitie als duiding juist lijkt te zijn. cf. *supra blz. 12v.*

Waar is nu de ontologie hier actief? Zij is de horizon (M. Heidegger's uitdrukking), d.i. zij schenkt de noodzakelijke en voldoende basisabducties, die identitief zijn. Het is duidelijk dat pas de samenhang van maan met zon en aarde (en de drie eigenschappen van maan, zon en aarde, ermee in begrepen) verklarend werkt. Welnu, 'samenhang' is één type van deelidentiteit van (drie) volle identiteiten: de maan is, onder oogpunt van licht geven of niet, deelidentisch (d.i. niet te isoleren van zon en aarde). Het zien van zo een identiteiten is juist ontologie.

MHD 226

‘Zijn’ is identiteit (vol- of partieel identisch). Doch de volle identiteit van de maan (met die van de zon en de aarde) is slechts een onderdeel (lid, element) van het hele ‘zijn’. Die gaping, kloof, tussen particulier en singulier zijnde, enerzijds, en, anderzijds, universeel (transcendenteel) ‘zijn’ kan men, met M. Heidegger (1889/1976), de fundamenteelontoloog onder de existentiële denkers, ‘ontologisch onderscheid’ (ontologische Differenz) heten.

Die kloof is zo dat, enerzijds, het ‘zijn’ de horizon is, waarbinnen ieder (singulier en/of particulier), ‘zijnde’ zich laat situeren (ordenen) - cf. Stoicheiosis (*zie hoger blz. 2*) -, doch, anderzijds, kan men nooit een (singulier of particulier) ‘zijnde’ uit het universele (transcendentele, alomvattende, alom aanwezige) ‘zijn’ deduceren.

Dat die spanning “‘zijn’/‘zijnde’” werkelijk zo is, blijkt uit het eidetisch of essentieel onderscheid (‘eidetische differenz’): het wezen van een wezen (‘zijnde’) - zijn ‘eidos’ (Platon, Husserl) - is wat er aan ‘zijn’ in iets is. Men kan niet zeggen wat iets is, indien, als horizon, het ‘zijn’ in het algemeen niet, minstens impliciet voorondersteld is. Hierop komt neer de zgn. voorrang van de ontologie (en, meteen, ”de filosofie,-- want zij is niets anders dan ontologie) op de vakwetenschappen, die zich binnen die horizon situeren₁ willens nillens.

Vergelijking met Hegel’s ‘deductie’.

(1) GWF. Hegel, hoe het gewone mensenverstand de filosofie opvat,- duidelijk gemaakt aan de hand van de werken van Herr Krug (1802).

Krug verstond ‘deductie’ in Hegel’s dialectiek (zegge: concreet-individueel denken in rationalistische zin: hij beeldde zich in dat Hegel uit a-priori-beginselen (abducties) - d.i. uit het abstracte denken - alle dingen ‘afleidde’ en daarmee de ‘noodzakelijkheid’ van die dingen wilde ‘bewijzen’. Krug had Hegel uitgedaagd het bestaan van elke hond en iedere kat, zelfs het bestaan van zijn penhouder te ‘deduceren’ uit ‘het begrip!

(2) Hegel diende Krug van antwoord.

(a) het bestaan ‘bewijzen’ van hond, kat, penhouder is nutteloos. Dat bestaan is gegeven. Vertrekpunt van Hegel is ‘het levende geheel’ (van het ‘zijn’), waarin zich het feit (waarneming, hier van de banaliteiten ‘hond’, ‘kat’, ‘penhouder’ e.d. voordoet , als gegeven.

MHD 227.

M.a.w. het bestaan is het uitgangspunt,-- zelfs in het geval van de verklaring der maansverduistering.

(B).1. Abductie.

De abductie van het ‘onmiddellijk’ bewustzijn (*164 Kierkegaard*); 2; 233 (c.s.), (iets dat, enigszins, verwijst naar de ‘filosofie van het gemeenschappelijke gezonde verstand’ (*Cl. Buffier, SJ, Traité des vérités premières* (1717);-- *Th. Reid* (de schotse school) (1710/1796), *An inquiry into the human mind on the principles of common sense* (1764)) neigt ertoe de hond, de kat e.d. of zelfs de maansverduistering ‘natuurlijk’ (d.i. zonder enig probleem op te roepen) te vinden: het bestaan van genoemde feiten en de fenomenen zelf zijn daar, zonder meer. In hegeliaanse taal: de thesis of stelling.

(B).2. Abductie.

Na deze eerste, ‘onmiddellijke’ of ‘natuurlijk’ ‘spontane’ ‘thetische’ abductie, komt er verwondering: plots zijn die dingen niet (meer) ‘natuurlijk’, vanzelfsprekend’: de vraag naar hoe, waardoor, waarom, enz. rijst. Dat heet de middellijke reactie (abductie): antithesis (‘verkering’).

(a1) Met de ogen van een Kepler, een Newton b.v. gezien, wordt het: ‘Indien de maan rond de aarde draait, volgens banen zo en zo wiskundig en mechanisch uitdrukbaar, dan is dat verwonderlijke feit ‘verklaard’ (begrijpelijk).

(a2) Met de ogen van een bioloog b.v. ‘wordt’ de hond, de kat, enz. tot een species (type; cf. *111vv. (typologische reductie)*): indien zo (typisch) geduid, dan wordt hond, kat, enz. begrijpelijk (biologisch gesproken).

Ziedaar twee mogelijke abductietypes (begrijpelijkheidstypes: kosmologisch, biologisch). Twee ‘verkeringen’ (antithesen).

(b) Met de ogen van Hegel, echter, die concreet-individueel (‘dialectisch’) verwonderd toekijkt, wordt het nog eens anders abduceren. Kepler’s, Newton’s kijk herleidt de fenomenen tot het mathematisch-mechanische ervan.

(1) Dat is een deel (‘moment’) uit het geheel afzonderen: ook het kwalitatieve moment telt mee! Men denke aan de maansverduistering gewoon als menselijke beleving.

MHD 228

Hetzelfde geldt voor de hond, de kat: als huisdier b.v. 'beleeft' de mens iets aan zijn dier, dat kwalitatief en niet gewone typekennis is.

Synchronische situering in het geheel.

(2) De herleidende vakwetenschap miskent, ten tweede, het diachronisch moment: het 'zijn' is een reusachtig proces. In dat proces doet zich het 'fenomeen' hond, kat,-- pennenhouder, - maan, maansverduistering, enz. voor: Hegel ziet dit als een volgorde van 'fasen' (die hij momenten heet). Uit het niet ontvouwde, onontwikkelde 'zijn' van de aanvang van dat proces komen, tegelijk en naeen, in een heelal-omvattend differentiatiegebeuren, alle wezens te voorschijn. Daarin situeert Hegel kat, hond, pennenhouder en maan, enz.

Diachronische situering in het geheel.

Met de ogen van Hegel kijken betekent zowel de naïeve, niet-bevragende (alles vanzelfsprekend vindende mentaliteit (abductie 1, nl. de onmiddellijke abd.), als de vakwetenschappelijke mentaliteit, die, op zich, reeds niet-naïef, verwonderd bevragend, antithetisch bewustzijn is (abductie 2, nl. de middellijke abd.), 'ontkennen', d.i. als particulier en 'eindig' t.o.v. het geheel als proces (van het 'zijn') zien. Het is de blik, die, in de tweede macht, 'antithese' is.

(a) welnu, hegeliaans-dialectisch 'deduceren' iets zeggen: Indien het geheel en het totale proces bestaan, dan is dit (singuliere, particuliere) fenomeen hier (ruimte, en nu (tijd) 'begrijpelijk' als 'moment', d.i.

(i) als lid van de totale verzameling (het zijn, -- het geheel, het proces),

(ii) en wel als onderdeel ervan in de gang van het proces opgenomen. 'Moment' betekent dus iets tweevoudigs:

1/ opgenomenheid in de samenhang van het geheel (synchr.)

2/ opgenomenheid in het verloop van het proces (diachr.). Het hele proces, het geheel 'is' niet(s) - leeg (*zie hoger blz. 223*) zonder de momenten. Het moment, alle momenten samen 'zijn' niet(s). - Horizonloos - zonder het geheel, zonder het proces, dat het 'zijn' is. Beide - geheel, proces;-- momenten - zijn pas begrijpelijk correlatief.

MHD 229

Dialectisch 'deduceren' is, dan ook, ten tweede, zeggen: Indien dit fenomeen hier-en-nu, dat fenomeen daar-en-dan, alle fenomenen bestaan, dan is het (universele, transcendentale, alomvattende) geheel en proces begrijpelijk' als 'horizon' ervan.

Het concrete is er niet zonder het individuele (en particuliere), er niet is zonder het concrete (met het gehele proces vergroeide).

Besluit: wij staan voor een dubbele antithese:

(i) de tegenstelling tussen het onmiddellijke en het middellijke (dat b.v. biologisch en kosmologisch is);

(ii) de tegenstelling tussen het eerste - vakwetenschappelijk - middellijke en het tweede - wijsgerig-dialectisch - middellijke.-- De stelling is omgeslagen (*zie hoger blz. 51*) in een eerste en tweede verkering.

(B).3. Abductie.

Men leze nu eerst *blz. 65* (creatieve eclectiek (synthese van antithesen)); zelfs, als model, *blz. 24* (dogmatisch, septisch, criticistisch)).

Inderdaad, het ontologisch verschil tussen (eindige) momenten en (oneindig) processueel geheel dwingt Hegel ertoe de momenten van stelling (thesis) en verkering (antithesis) bij- en ineen te denken (cfr. *supra blz. 4* (*Puthag. 'harmonie' 24/26* (*Kristensen*); *40vv. (harmonie der tegengestelden)*)).

Dit geschiedt tweevoudig.

1/ het naïef-onmiddellijke besef (common sense), dat alles vanzelfsprekend vond, maar toch nieuwsgierig (en dus bevraged) was, heeft, in zekere zin, gelijk: na de verklaring (vakwetenschappelijk; dialectisch) berust de mens en vindt het fenomeen en/of het gehele proces weerom, op hoger vlak, van zelfsprekend. Synthesis.

2/ Het vakwetenschappelijke-middellijke en het dialectisch middellijke besef zijn, op eerste gezicht strijdig, doch, tenslotte harmonisch:

a) het vakwetenschappelijk bewustzijn wint, in diepte, door wijsgerig-dialectisch zichzelf als één moment in het gehele proces te zien en

b) het dialectisch bewustzijn wint erdoor, in precisie, Vakwetenschappelijke momenten in zich op te nemen. Synthese der tegengestelden.

(1) Stelling, (2) verkering, (3) samenvatting als structuur.

MHD 230.

Opm.-- Voor een betrekkelijk eenvoudig overzicht van Hegel's dialectiek, zie *Ga. Van den Bergh van Eysenga, Hegel* (bew. Ha. Ett), Den Haag, s.d. A.m. 67/69 (*Hegel's kritiek op Krug en op Newton*);

Grondig is *D. Dubarle/ A. Doz, Logique et dialectique*, Paris, 1972; vooral de mathesis en de logistiek dienen, hier, als kritisch uitgangspunt; interessant is vooral o.c., 201/237 - (*Usage et abus du mot 'dialectique'*).

Opm.-- *L. Vax, l' empirisme logique (de Bertrand Russell à Nelson Goodman)*, Paris, 1970, 10s., geeft een 'kritiek' op het hegeliaanse denken van B. Russell (1872/1970), die, natuurlijk, in de sciëntistiek (zie hoger blz. 70vv. (Anaxag. model)) staat. Russell gaat uit van de systechie 'atomisme' (het heelal is een verzameling van individuen)/ 'monisme' (het heelal is een continuüm, een samenhang). B. Spinoza (1632/1677), de cartesiaan, en Hegel zijn modellen van wat Russell heet 'monisme'. Hij karikaturiseert monisme als volgt:

(1) aanvangsuitpraak: "Ik ben een oom".

(2) 'Monistisch' geduid impliceert dit: de 'complementaire' uitspraak "ik heb een neef" ("ik heb een nicht"). Deze uitspraken impliceren complementair: "Ik heb een broer (zuster)" en, meteen, complementair: "ik heb een schoonzuster (schoonbroer)".

Wat, complementair, impliceert dat ik en mijn broer (zuster) zeggen "Ik heb ouders". Enzovoort. Enzovoort. Enzovoort!

"Ieder der zijnden, die deze wereld bevolken, zou niet bestaan zonder de andere zijnden. (...) Geen enkel mens laat zich afzonderen - tenzij door abstractie - van de hele mensenwereld. Deze, op zijn beurt, situeert zich in de wereld der levende wezens. Enz. ... Het afgezonderde individu is een abstractie. Enkel de totaliteit is concreet". (o.c., 9/10).

(3) 'Atomistisch' geduid: het heelal is een verzameling van enkelingen, die onderscheiden zijn, als een hoop zand uit losse zandkorrels bestaande. Iedere zandkorrel is een concrete werkelijkheid. Het is hun verzameling, de hoop zand, die een abstractie is.-- Aldus Russell.

Twee aanmerkingen.

1/ als analogie (zie hoger blz. 101vv.) Is de hoop zand zeker betwistbaar als model van het heelal.

MHD 231

Overigens, Russell, als pacifistisch voorvechter der mensenrechten, heeft, in zijn daden, het tegengestelde van een hoop zandkorrels in de mensheid gezien.

Cfr. *Sj. Doorman, B. Russell*, in: *CP. Bertels / E. Petersma, red., filosofen van de 20e eeuw*, Assen / A'm / Bruss., 1972, vrl. 33/36 (emotionele betrokkenheid; politieke fil.).

Russell geeft de onvermijdelijke indruk, in zijn polemieken met Hegel, niet vakwetenschappelijk maar retorisch te spreken (uit 'emotionele allergie').

2/ De huidige systemenleer toont, in haar verregaande applicatieve zijde, dat het heelal meer is dan een losse hoop zandkorrels: men leze b.v. *L. Apostel, red., de eenheid van de cultuur (naar een algemene systementheorie als instrument van de eenheid van ons kennen en ons handelen)*, Meppel, 1972, om te zien hoe, feitelijk, samenhang wel degelijk, in het humane domein de 'losse zandkorrels' bijeen brengt. Het is nochtans niet dat de stellers van het boek dialectiekers in hegeliaanse stijl zijn!

Opgemerkt zij dat Russell wel een zwakke zijde karikaturiseert, die b.v. ook Kierkegaard - zij het vanuit een analoge overdrijving in individualistische zin - ook zag (zie hoger (cfr. *supra blz. 220/222: organicismekritiek*)).

Vergelijking met Max Scheler's 'ideatie'. (231/236)

M. Scheler (zie hoger blz. 64; 196v.; 214), in zijn *Die Stellung des Menschen im Kosmos*, Darmstadt, 1930, 60ff., zet kort uiteen wat 'ideierung' is. De term duidt aan het proces, waarbij ons bewustzijn een idee constitueert. Wij vatten dit geordend samen.

(A) Waarneming.-- "Ik heb pijn in de arm". Ziedaar het appl. mod., waarvandaan Scheler vertrekt.-- De veelduidigheid blijkt uit wat volgt.

(B)I. Abducties der 'technische intelligentie'. -- Met dit woord duidt hij vakwetenschap aan. Of 'positieve' wetenschap.

(B)I.a. Nosologische (ziekteleerstellige) abductie.-- "Hoe is die pijn ontstaan?". Daarop reageert de medicus-nosoloog: "Indien in de arm een 'gezwel' woekert, dan is het pijnlijk-verwonderende feit begrijpelijk (noodzakelijke en/of voldoende grond)". Eerste 'positief-wetenschappelijke' abd.

(B)I.b. Therapeutische abductie.-- "Hoe kan die pijn weggewerkt worden?".

MHD 232

Vanuit die vraagstelling abduceert de praktiserende arts, weerom, anders: ‘Indien de (nosologische) diagnose juist is, dan - wegens modelidentiteit (zie hoger blz. 79v.) - zal dit medicament hier en nu therapeutisch geldig zijn!

Helmut Kuhn, Auf den Spuren der via media (Max Scheler als Faust), in: *Rheinischer Merkur* (1974:33), zegt dat M. Scheler “zich te weer stelde tegen de exclusieve aanspraak op wetenschappelijke gelding der positivisten”. ‘Positivismisme’ (ook: ‘empirisme’) in de recentere zin van David Hume (1711/1776), het toppunt der Engelse verlichting (zie hoger blz. 21vv.: *Xenofaneïsch model*), en van Auguste Comte (1798/1857), de socialistisch positivist,

(i) mag volstrekt niet verward worden met de positieve filosofie van romantische signatuur van b.v. Schelling (zie hoger blz. 166v.),

(ii) doch komt op twee grondstellingen neer:

a. De feiten (‘facts’, ‘les faits’) in de zin van zintuiglijk waarneembare fenomenen - cf. *supra* blz. 70/123 (*Anaxagoreïsch model*); 169/180 (*demokriteïsch model*); 182 (‘*empirisme*’); 191v. (*kurenäisch sens(ual)isme en fenomenisme*) - zijn de enige, alle andere gegevens (hoe menselijk ook) uitsluitende basis van ‘wetenschap’;

b. Die ‘feiten’ (in die zeer seculaire zin) behoren:

b.1. Vastgesteld (‘protocoluitspraken’) en

b.2. naar hun wetmatige verbindingen (zie hoger blz. 92/96 (*baconiaanse inductie*)) theoretisch geformuleerd te worden (cf. *supra* 73 (*empirisch en theoretisch*); 82/83 (*harmonie van waarneming, resp. proefneming en ‘analyse’*)).

Uit de verwijzingen, zo-even, aangegeven, blijkt hoe Grieks ook het empirisme, positivismisme in de modern-hedendaagse zin is. De vraag rijst: hoe overwint Scheler deze sciëntistiek?

(B)II. Abducties der ‘fenomenologische’ filosofie.-

‘Fenomenologie’ (als woord, het eerst gebruikt door *JH. Lambert, Neues Organon* (1764), en, daarna, regelmatig herduid) is de naam voor de methode van E. Husserl (1859/1938; zie hoger blz. 79 (*pragmatisch*)). Zij kan als wetenschap (-logie) der zich, in het bewustzijn ervan, onthullende ‘fenomenen’ (gegevens allerhande: ideeën, gevoelens, waarnemingen) (fenomeno-) gedefinieerd worden.

MHD 233.

(1) De fenomenoloog richt zich, evenals de empirist/ positivist tot de feiten, maar herleid ('reductie'; hier in de beschrijvende zin) tot bewustzijnsfeiten.

Gezien het fundamentele belang van dit uitgangspunt (abd.) laten wij een degelijk kenner aan het woord: A. De Waelhens, *Existence et signification*, Louvain/ Paris, 1958, 89s, die een aardrijkskundig applicatief model bespreekt:

"De handboeken van geologie (aardkunde) 'verklaren' de bergen, de rivieren en de wouden; zij 'beschrijven' er de totstandkoming van.-- Doch, in laatste instantie, kan ik - als gewoon mens - niet weten, waarover de schrijver van het handboek mij te woord staat, tenzij wij, allereerst, - net als hij en met hem - overeenstemming erover bereiken dat wij 'berg', 'rivier' en 'woud' heten dat wat wij ontmoeten (257: *Peirc. Mod; 112 biol. Mod.*) door 'naar de buiten of de bergen in' te gaan". (o.c., 89).

M.a.w. lang voordat de geologen ons de aardrijkskundige fenomenen 'geabduceerd' hebben, hebben de mensen - vanaf de prehistorische tijden tot heden - dezelfde fenomenen 'ontmoet', d.i. als bewustzijnsfeiten gekend. Dat, buiten die eerste, 'naïeve' ('onmiddellijke (*zie hoger blz. 227*) 'ontmoeting', confrontatie, contact met de fenomenen, ook andere 'ontmoetingen' (versta: abducties) mogelijk zijn, - bewijzen ons de mythische omduidingen van die naïef-onmiddellijke gegevens. Zo b.v. fungeren de bergen, in de mythische abductie (*zie hoger blz. 13; 172*), geregeld als trefpunten van onderwereld, aardse leefwereld en hemelgodheid. cf. *supra blz. 83/85* (systechie 'zichtbaar/ onzichtbaar').

Zoals hoger gezegd: de vakwetenschap overschrijdt - ook zij - de 'feiten' van het gewone, onmiddellijke bewustzijn, maar redenerenderwijze.

Besluit: zowel mythe (*106 Anax. Wn.*) als vakwetenschap (sciëntistiek) komen samen in de ene leefwereld der 'onmiddellijke', dagdagelijkse ervaring.

(2) De fenomenoloog schakelt (= reductief moment) uit:

a. alle traditie (wat anderen ons over het fenomeen geleerd hebben; cf. *blz. 33 supra* (*rechtzinnigheidsmethode*));

b.1. Alle subjectieve oordelen (wat wij, elk van ons, individueel, 'denken over het 'fenomeen' (cfr. *supra blz. 32* (*eigenzinnigheidsmethode*)), *177/179* (*vrijzinnigheidsmethode*));

MHD 234.

Wij leggen er de nadruk op dat fenomenologisch gesproken, ook de vrijzinnigheidsmethode – voor zover a-prioritair (van subjectief geabduceerde axiomata uitgaande; - of deze nu materialistisch of idealistisch-spiritualistisch zijn, is van geen belang) - uitgeschakeld dient te worden;

b.2. alle theoretische abducties (hypothesen, bewijsvoeringen, enz.).

Resultaat: ‘Die Sache selbst’ (to pragma), d.i. het gegevene in het bewustzijn en slechts dat gegevene. ‘Zu den Sachen selbst’ is de slagzin die Husserl vormde om dat, dat objectgebundene, uit te drukken.

b.3. Het ‘ik’ en zijn benadering (‘de acten’ zegt Husserl; b.v. mijn afkeer voor een mythe, die ik fenomenologisch benader; mijn voorkeur, mijn betrokkenheid (‘engagement’) in een politiek fenomeen).

c. Het feitelijk en buiten mijn actueel bewustzijn ervan gesitueerd bestaan van het bewustzijnsfeit of -fenomeen.-- Ook, ja, vooral dat acht vooral Scheler van doorslaggevend belang: de reine idee komt pas dan bloot, indien van het feitelijke bestaan ervan ‘afgezien’ wordt. Dit impliceert niet dat dit extramentale feitelijke bestaan (‘existentie’, cf. *supra blz. 162/167 (Kierkegaard; existen)* ‘geloofchend’ of ‘als zonder meer onbelangrijk beschouwd wordt’.

Integendeel. Maar methodische uitschakeling is nodig om het reine (219+111: non datur scientia de individuo + typol. ind.) eidetische of ‘ideërende’ schouwen (intuïtie) te bekomen.

Dat - dat pas - is echte intentionele of husserliaanse fenomenologie. ‘Intentioneel’ omdat de ‘intentio’ (het middeneeuws-scholastisch woord voor bewustzijn) of gerichtheid van ons bewustzijn op de bewuste feiten de kern ervan is. ‘Ontmoeting’, overigens, in dit taalspel der fenomenologie betekent ‘intentio’ (niet te verwarren met wilsbedoeling of -intentie, die maar één type van volle ‘intentio’ is).

Pas nu, na deze wezenlijke preciseringen, kunnen wij Scheler’ s tekst weerom opnemen. Wat wij nu, onmiddellijk, doen.

(B)II.a. Schelers eigen ‘ideatieve’ abductie”

“Ik kan, echter, ook dezelfde pijn in de arm als applicatief model opvatten van de zeer bevreemdende en, in de hoogste graad, verwonderlijke (*zie hoger blz. 10 (verrassende ontd.)*) wezenlijk grondige situatie, nl. het ‘feit’ (ook zoiets is ‘feit’, al is dit niet ‘feit’ in positivistische zin; *zie hoger blz. 232*) dat deze wereld ‘ueberhaupt’ (als dusdanig) bevekt is met zoiets als ‘pijn’, ‘kwaad’ en ‘lijden’.

MHD 235.

In dat geval - in die abductie zal ik de vraag anders stellen:

(1) “Wat ‘is’ (zie hoger blz. 218vv. (*ontologie*)) nu - eigenlijk - de ‘pijn’ zelf, afgezien van het ‘feit’ dat ik ze nu (tijd) en hier (ruimte) zelf (volle identiteit) heb?”

(2) “Hoe behoort (moet: de noodzakelijke en en/of voldoende voorwaarde), ten tweede, de ‘grond’ (hier in de betekenis van ‘horizon’: cf. *supra* blz. 226 (ontolog. verschil); 228 Hegel ‘s totaliteit van de dingen er aan toe te zijn zodat er zoiets als ‘pijn zonder meer’ (‘kwaad zonder meer; ‘lijden zonder meer’) mogelijk is?”. (*medemenselijk begrijpen: 163v. (Kierkegaard), 39*).

Men ziet de tweedeling van Aristoteles (ontologie/ vakwetenschap), Hegel (totaliteit/ moment) terugkeren onder de vorm van ‘fenomeen’/ ‘wereldhorizon. Onder verschillende termen gaat een identisch zicht op de werkelijkheid schuil.

(B) II.b. *Buddha’s applicatieve ‘ideatie’.*

Sidharta Gautama, als ‘mouni’ (asceet) ‘buddha’ (de ontwaakte; cf. *supra* blz. 31vv. (Herakl. model van ‘ontwaken’)) bijgenaamd, leefde tussen -600 en -500 in India. Scheler ziet in zijn bekeringsgeschiedenis een appl. mod. van zijn eigen eidetische ideatie.

(1) “De prins ziet één arme, één kranke, één dode, nadat hij, in het paleis van zijn vader, jarenlang, afgezonderd werd gehouden van alle ‘negatieve’ (d.i. pijn, kwaad en lijden vertegenwoordigende) indrukken.

(2) Hij ‘abduceert’ (‘vat’), echter, die drie toevallige (‘contingente’) hier-nu-zo (ruimte/ tijd/ fenomeen) eruit ziende feiten. Onmiddellijk (intuïtief-ineens) - het eidetische of ideërende schouwen - als gewoon applicatieve modellen van een, in hen te vatten (abduceerbare) wezenlijke toestand van de wereld (het heelal)”. (o.c., 60f.).

Men ziet, duidelijk, in de tweedeling ‘fenomeen dat ‘negatief’ is , wereldtoestand’, de modelidentiteit tussen Schelers fenomenologie en Buddha’s religie.

MHD 236.

Besluit.-- Scheler vat de rol van de ideeën samen, die uit het ideatieproces te voorschijn komen.

1. Zij stellen, ter beschikking van alle positieve wetenschappen, de opperste abducties ('axiomata') voorop, waarop pas de richting (let op : Scheler beperkt zich, als Aristoteles, tot de 'opperste' abducties, d.i. de ontologisch-ideële, niet de aan iedere vakwetenschap eigen abducties, die, zij zelf, behoort op te stellen) voor een 'vruchtbare (a) waarneming, (b) deductie en inductie, dankzij intelligentie (zie hoger blz. 231 ('technische intelligentie')) en discursief denken, kan gewezen worden.(aldus, letterlijk, Scheler).

2. Zij bieden, voor de filosofie (metafysiek), wier einddoel 'de kennis van het absoluut zijnde 'zijn' is, zoals Hegel treffend zei, 'het venster geopend op het 'absolute' (zijn)! (Aldus, weerom, letterlijk, Scheler, o.c., 61f.).

Opm.-- Merkwaardig dat ook Scheler de devitalisering der louter intellectueel-rationele 'ideeën', die hij, nochtans, verdedigt als dat waardoor de mens als boven het pure dier uitreikend, is. (o.c., 61: 'Het dier is niet tot zo iets als ideatie in staat'), met bitterheid, overigens, vaststelt (zie *eerst blz. 162/168 (malakia)*): "De 'geest' (d.i. het ideatief vermogen in de mens) 'ideëert' het leven. Maar het leven alleen bezit het vermogen, de geest - vanaf de fase van zijn eenvoudigste doelrichtende activiteit tot zijn verrichting, waaraan wij 'geestelijke' (de materie overtreffende) betekenis toeschrijven - werkdadig te maken en te realiseren". (o.c., 96).

Dit is, Scheleraans gezien, tragisch, want het 'leven' is - althans, voor de Scheler van de laatste periode, waarin hij zijn katholiek geloof had verloren - 'blinde drang', d.i. - aldus hijzelf letterlijk - levensdrang, (*supra 32.2v.*) door heel de kosmos varend (vanaf de 'dode' materie tot de geestelijke mens) die ten overstaan van alle geestelijke (hogere) ideeën en waarden 'blind' staat, -- wat Scheler - men schrikke niet - 'Dämonisch' (demonisch; cf. *supra blz. 37 (Herakl. mod. van 'demonie')*; *47 (polyth.-demon.)*); --56vv. t/m 64; 126vv. (*chthonische rel.*) heet.

MHD 237.

Tot daar de lange, maar volstrekt noodzakelijke commentaar op het eerste aristotelische axioma inzake 'W' (wetenschap).-- De rest der wetenschap stichtende axiomata zal nu a.h.w. zonneklaar overkomen.

2. Alle stellingen (= oordelen, uitspraken) van W zijn 'waar'. -- De uitleg daarvan bevindt zich hoger *blz. 217v.* (G. Jacoby' s duiding van het Aristotelisch zijnsbegrip als 'veld' van ons bewustzijn).

3. Indien bepaalde stellingen tot W behoren, dan behoort een willekeurige logische gevolgtrekking (zie hoger *blz. 212/214 (syllogistiek)*) uit die stellingen ook tot W.-- Deze stelling verantwoordt de naam '(axiomatisch-) deductieve 'wetenschap (cfr. *supra blz. 11v.*). Met name: het toepassen van de syllogistiek (in haar deductieve figuur), op stellingen van W, geeft als logisch resultaat, hoe vaak ook herhaald, telkens weer stellingen, die, binnen het systeem W (zie hoger *blz. 21/24 (metatheorie)*) passen als elementen van eenzelfde structuur (zie hoger *blz. 2 (stoicheiosis)*).

4.a. Er zijn, binnen het systeem W, een eindig aantal termen (begrippen, ideeën; cf. *supra blz. 193v.* (Platon. idee; vgl. 232/236 (Husserl. Scheleriaanse idee); 200/202 (socratisch 'begrip') aanwijsbaar van die aard dat 4.a.1. de betekenis ervan geen nadere verklaring nodig heeft (= eerste evidentiepostulaat; cf. *supra blz. 223v.* (onderaan: intuïtieve inductie; *analogieredenering*); 225v. (*kloof, ontologisch onderscheid*)). Zoals men zegt: "De begrippen in kwestie zijn, bij eerste bewust doordenken, 'ergens klaarblijkelijk'". -- Wat, natuurlijk, zeer kwestieus is.

4.a.2. De betekenis van alle andere termen - het complement-, die in W aangewend worden, kan, enkel en alleen, worden omschreven met behulp van voornoemde (basis)termen.-- Dit wijst op het volstrekt gesloten systeem (vgl. hoger *blz. 91vv.* (*quasi-gesloten systeem*)).

4.b. Er zijn, binnen het gesloten systeem W, een eindig aantal stellingen van die aard dat 4.b.1. de waarheid ervan 'evident' lijkt (cf. *Ad 4.a.1 (evidentiepostulaat)*) (*tweede evidentiepostulaat*);

MHD 238.

4.b.2. Het complement (alle andere stellingen binnen het gesloten systeem W) kan, rein logisch redenerend (cfr. syllogistiek; *supra blz. 11; 212vv.*), uit voornoemde basisstellingen ('axiomata' stricto sensu), afgeleid worden.

Opm.-- Beth zelf zegt, hierbij, dat de postulaten 4.a.2. en 4.b.2. De voor de aristotelisch opgevatte ax.-deduct. wetenschap typische 'stoicheiosis' (cfr. *supra blz. 2*) uitdrukken. De 'archai' (principia, beginselen), ook 'amesa' (onmiddellijk, d.i. zonder deductieve bewerking, evidente basisbegrippen en -zinnen) gelden, aristotelisch, natuurlijk, tegelijk als vertrekpunten en als onderdelen (bestanddeling)). Men denke aan het verwekkingsreligieuze axioma (zie *hoger blz. 210vv. (vrl. 213)*), dat hier doorschemert.

Opm.-- het is vanzelfsprekend dat Aristoteles twee grondig verschillende systemen W onderkent:

(1) de ontologie, die met universele zijnstermen werkt (zie hoger blz. 217v. (G. Jacoby's denkveld)) en

(2) alle mogelijke vakwetenschappen, die met particuliere en/of singuliere zijnstermen werken.-- Dit belet niet dat, naarmate de axiomatisering-deductivering lukt, het hierboven geschetste systeem W in beide types van wetenschap modelidentisch is

Overigens, tot op onze dagen, hoewel verschillen inzake wat men 'evident' heet (evidentiepostulaten inzake termen en oordelen; vooral aan de basis zelf (eerste begrippen en eerste stellingen)) ook, het systeem W blijft geldig. Thoekudideïsch: een 'ktèma es aei'! Dit is een definitieve verworvenheid.

3. Nawerking.

1. De paleoperipatetiekers (zie lijst blz. 210) wenden zich - o ironie van het peripatetische lot - van de ontologie af. Zij doen, zoals hun tijdgenoten, gedeeltelijk, althans, aan positieve of vakwetenschappen allerhande (zie *hoger blz. 70vv.* (Anaxagoreïsch model) en aan volkse ethiek/ politiek.

2. De latere peripatetici t/m de theosofisch-Alexandrijnse (deze laatsten tussen +400 en +700) - wat wijst op de enorme leefkracht van het aristotelisme, ook in de late oudheid - evolueren, net als de latere platonici (zie hoger blz. 210) met hun tijd mee.

MHD- 239.

Ia (2)b. De neergang der Attische filosofieën (-320/+200). (239/241)

Inleiding.-- De andere naam voor dit tijdvak luidt

1/ Hellenistisch-Oosterse filosofieën

2/ 'hellenistisch-Romeinse filosofieën! Inderdaad, tweemaal verandert de internationale constellatie.

(a) In -323 sterft Aleksandros de grote. Het hellenisme, d.i. de verspreiding en veroostering van de Helleense cultuur zet volop in, wat 'hellenisme' heet (JG. Roysen (1836)).

(b) Tussen -200 en -30 dringen de Romeinen met hun legers door in die helleense rijken en lijven ze in bij hun Imperium. Maar de hellenistische cultuur veroverd ook Rome.

Resultaat: hellenistisch-Romeinse tijd, die duurt tot na +200, natuurlijk. Daarmee leren de Grieken buiten hun eng landje denken.

Algemene problematiek.

CJ. De vogel, Greek philosophy, III, (The helinistic-roman period), Leiden, 1939, 1/3, somt de karakteristieken op.

1. De filosofie wordt school- of academische filosofie: de platonische Academeia ('academie' in de strikte zin), de peripatetische school ('lukeion', lyceum),-- later de stoïsche school (+/- -300) en de epikoureïsche school (+/- -307).

Uitzondering: de kuniekers (*zie hoger blz. 189/191*) populariseren hun filosofie bij ieder welwillend mens.

2. De hoofdbezorgdheid is:

a. te midden van de onzekerheden van de grootschalige rijken,

b. als individu

b1. zedelijk-maatschappelijk goed leven en

b2. gelukkig zijn. Het 'telos', doel (*zie hoger blz. 173*) gewetensvol en gelukkig leven, beheerst het denken.

Claire Préaux, le monde hellinistique (le Grèce et l' Orient) (-323/-146), Paris, 1978, II, 607, zegt dat drie types van antwoord op die heilsbezorgdheid zich voordoen.

a. De roman (b.v. Heliodoros van Emesa, Theagenes en Charikleia) en de nieuwe Attische komedie (die euripideïsch beïnvloed is; cf. *supra blz. 123vv.*) drukken, enerzijds, het onzekerheidsgevoel uit (een reeks avonturen (oorlog, zeeroverij) als noodlot), doch, anderzijds, ook de hoop door, vaak, een happy end (goede afloop) als uitkomst te bieden.

b. de heilsreligies, die in mysteriën (*zie hoger blz. 124vv.; 148vv. (Euripid.mod.)*) redding uit het noodlot verschaffen,-- op theosofische grondslag (*zie hoger blz. 12v. (orfisch model); 67/70 (Empedokleïsch model); 202vv. (Socratisch model)*).

MHD 240.

c. De Hell.-Rom. filosofieën. - Kunst (roman, blijspel) en religie zijn vormen van denken. Edoch zij blijven meestal in het retorische taalspel hangen: grondig logisch denkende geesten willen uitdieping, met rationeel-intellectuele middelen.

Drie types overheersen (240/241)

c.1. De scepticistische fil.-- cf. *supra blz. 65.* (-320/+200).-- Sextos Empeirikos, Sextus de 'empiriker' (zie *hoger blz. 73* (Anaxagoreïsch model); *170* (democriteïsch model); *182* (protosofistisch model); *191* (kurenaïsch model), purrhonische hupotuposen ('hupotyposis' = model), 1: 4, zegt:

"De sceptische dunamis (redeneervermogen) stelt tegenover elkaar de fenomenen en de 'noöumena' (nooumenen, d.i. wat, o.g.v. nous, denken, geabduceerd wordt, n.a.v. de fenomenen) en dit op om het even welke manier. Gevolg: wij gaan doorheen de 'isostheneia' (zie *hoger blz. 182* (tegengestelde redeneringen); *19v.* (zenonische zakstraatpositie)), d.i. onbeslisbaarheid, van de feiten en de redeneringen, vooreerst, door tot 'epoche' (oordeelsopshorting) en, dan, tot 'ataraxia' (berusting)".

Men kan niet schitterender de scepsis als geheel typeren.

- (i) onbeslisbaarheid der gegevens en argumenten
- (ii).a ordeelsopshorting ('ik, wij, - weten het niet');
- (ii).b berusting ('ik, - wij, - berusten erin').

De methode is eristiek (zie *hoger blz. 15/20* (zenonisch model); *188/189* (megarisch mod.), logisch streng weerleggen, falsificeren. (cfr. *198v.* (negatieve, falsificerende dialectiek)).

Drie types.

a. Ethisch-politisch scepticisme. -- Purrhon van Elis (-360/-270), - vandaar de naam 'purrhonisme' (twijfel filosofie);

b. methodisch scepticisme.-- zie *hoger blz. 210* (sceptiserende Academie);

c. Systematisch scepticisme.-- Het purrhonisme en de academische scepsis worden grondig (creatief -ecl., maar falsificerend; zie *hoger blz. 65*).-- Aïnèsidèmos v. Knossos. (zie *hoger blz. 94v.*); Sextos Empeirikos van Mutilene (+/- +150) falsifieert logica, fysiek, ethiek-politiek (filosofie), alsook alle vakwetenschappen, wiskunde inbegrepen.

MHD 241.

c.2. De ‘dogmatische’ fil.-- *EW. Beth, de Wijsbegeerte der wiskunde*, 86, zegt dat ‘dogmatisch’ - hier - niet ‘naïef-vertrouwend’ en ‘kritiekloos’ betekent, doch wel

- a. Uitgaan van ‘abducties’ (grondbeginselen)
- b. om methodisch-kritisch
- c. tot opbouwende meningen en/of stellingen te komen.

V. Brochard, les sceptiques grecs, Paris, 1969 (1887-1), 3, zegt: “Terwijl de eleaten (Parmenides, Zenon), Heraklitos,-- Empedokles, Anaxagoras, Demokritos met name genoemd worden, door verscheidene sceptiekers, als voorlopers van het scepticisme, zien wij niets van die aard n.a.v. de Milesiërs en de puthagoreeërs”. M.a.w. nog diep archaïsch-religieus en ongeschokt (zonder malakia; cf. *supra blz. 162vv.*), werken deze denkers ‘dogmatisch’.

c.2.1. De eclecticische dogmatiekers.-- (-50/+200).-- cf. *supra blz. 65.*-- De sceptiekers ondergraven het vertrouwen in alle vakwetenschap en filosofie; de eclecticiekers concluderen daaruit de gelijkwaardigheid van alle vakwetenschappen en filosofieën: zij kiezen uit al die systemen. De enen zijn meer kunisch, platonisch of aristotelisch; de anderen meer stoïsch of epikoureïsch. Maar er is sterke neiging tot theosofie.

c.2.2. De religieuze materialisten.-- ‘materialisme’ betekent, hier de stelling (abductie) dat alle zijn ergens - fijn- of grofstoffelijk (*zie hoger blz. 3/4 (hylische abstractie); 11/12 (mythisch-theosofisch model); 170v. (hylisch dualisme)*) - is. Men vergisse zich niet: hoe kritisch (eristisch) het epikoureïsme ook staat t.o.v. bijgelovig-onwetenschappelijke religie, toch is het ergens, minimaal, religieus. De stoa is diep Religieus.

(i) de stoa. (-400/+200).

Zenon van Kition (-336/-264) verbindt (*cf. supra blz. 2 (stoicheiosis)*) herakliteïsche dialectiek (*zie hoger blz. 24vv.*) met kunische heroïek (heldenverering; cf. *supra blz. 190v.*). Vooral Romeinen voelden zich aangetrokken.

(ii) het epikoureïsme (de tuin) (-400/+400).

Epikouros v. Samos (-341/-271) verbindt (stoicheiosis) demokriteïsche atomistiek (*zie hoger 169vv.*) met kurenaïsche hedoniek (lustfilosofie; *zie hoger 191vv.*).

MHD 242.

Ia (3) De laatantieke theosofieën (-50/+600). (242/245)

Inleiding.-- cf. *supra* blz. 12 (*Orfisch-pythagoreïsch model*); 67 (*empedoclisch model*);-- 123 (*euripideïsch model*); 202 (*socratisch mod.*).

1. De opgang der theosofieën.

De crisis van de helleens-romeinse filosofieën (met haar scepticistische basis) zette o.m. op weg naar transempirische methoden van waarneming en duiding (reductie).

1.a. Heidense theosofieën.

Het interval " 'godheid' (onpersoonlijke macht/ opperwezen)/ natuur (mensheid)" beheerst het denken met als tussenwerklijkheden

1/ de (platonische) ideeën (*zie hoger blz. 193vv.*), vereenzelvigd met de (pythagoreïsche) getalvormen (*zie hoger blz. 4*), worden vereenzelvigd met de goddelijke ideeën ('gods' inzichten omtrent de natuur en de kosmos (mensheid inbegrepen);-- hetgeen duidelijk gebeurt bij Albinos de platonieker (+/- +150);

2/ de 'goddelijke' (polytheïstisch) en/of 'daimonische' (*zie hoger blz. 202*) wezens, die bemiddelen tussen godheid en mensdom.

Het interval " 'godheid'/ eindigheid" bereikt zijn verste afstand tussen 'godheid' en materie. Deze 'stof' wordt gemakkelijk als puur vermogen, doch ook als 'miasma', onreinheid, geduid. (*cf. 3/4: hylische abstractie*).

Het 'telos' (*zie hoger blz. 173; 239*), het bestaansdoel, wordt gezocht in het overbruggen van het interval tussen 'godheid' en stoffelijke natuurwereld (hetgeen men 'mystiek' heet: eenwording, op meer dan één wijze, met de 'godheid' (vergoddelijking)). In dat overbruggen van de gaping tussen 'godheid' en stoffelijk wereld (tussen 'licht' en 'duisternis') speelt ook de magie een (soms grote) rol.

Besluit: mystiek en magie overbruggen de afstand. -- Neoputhagoreeërs, puthagoreïserende platoniekers en hermetiekers (die aansluiten bij een verzamelwerk 'hermes trismegistos' (corpus hermeticum) van mystisch-magische aard) maken de drie types ven theosofie uit tussen -50 en +250.

MHD. 243.

1.b. Aleksandrijns - joodse theosofie.

De Bijbelse openbaringsreligie heeft een analoge structuur t.o.v. de heidense. cf. supra blz. 101vv. (analogische red.).

(1) Het interval ‘godheid’/ ‘natuur’ keert, binnen het Bijbelse systeem, terug onder de vorm van de afstand ‘Jahweh’ (opperwezen)/ ‘schepping’”. Alleen is, hier, Jahweh duidelijk ‘transcendent’ in die zin dat hij, als vrij scheppend Opperwezen, oneindig verheven is boven de eindige schepping, in wie hij, op even ‘transcendente’ wijze, aanwezig (immanent) is. Dat is het monotheïsme.

(ii)a.1. De afstand tussen Jahweh en de schepping wordt overbrugd door de ‘adem’ (‘geest’) van Jahweh. Deze ‘ruah’ (geest Gods, heilige geest) is kosmisch-fysisch: van voor de aanvang der schepping rust hij op de lege en duistere ruimte (Gen. 1: 2); hij is vitaal-biologisch: de ruah geeft leven aan alle wezens (*Ps. 104: 29/30; Ps. 33: 6; Gen 2:7; // Ezek 37: 5/6; 37: 9/10*); hij is cultuurstichtend-humaan : hij ‘verwekt’ b.v. de rechters in hun bestaan en werkdadigheid (*recht 3:10; 6:34; 11: 29*); hij verwekt de ambachtslui in hun kundigheid (‘wijsheid’) (*Exod. 31:3; 35:31*) hij ‘verwekt’ vorsten: zo b.v. Saül (*1 Sam 11:6*); -- hij overschrijdt op zeker moment, duidelijk, ook het verstandelijk-redelijk mensheidsstadium in het messias-fenomeen: hij zal rusten op de Messias (*Jesaia 11:2*); van die Messias uitgaande zal hij een pneumatisch menstype verwekken (*Joël 3:1/2*). -- Dit is duidelijk analoog aan de hylische abstractie (cfr. *supra blz. 3/4; 6vv. (herakliteïsch model); 126vv. (euripideïsch model)*): de oerstof als kracht (dunamis)).

(ii)a.2. De afstand tussen Jahweh en de schepping wordt overbrugd door de wijsheid van Jahweh. De ‘wijsheid’ is kosmisch-fysisch (*spreuken 8: 22/36*); zij is vitaal-biologisch en cultuurstichtend-humaan, -- net als de ‘geest’ (adem) (*wijsheid 7:22vv.; 10:1vv.*) -- Dit is duidelijk analoog aan de speculatieve abstractie (*zie hoger blz. 4vv.*).

(ii)b. De afstand tussen Jahweh en de schepping wordt overbrugd door ‘wezens’, de engelen en de onreine geesten (demonen, ‘duivels’, onder wie, satan).

Dit beantwoordt aan de polytheïstisch-demonistische wezens der heidenen, de zgn. ‘Volkeren’.

MHD 244

(iii) De heidense theosofie (mystisch-magisch waarnemen en duiden) heeft haar analogon in de godsmannen en -vrouwen: de priesters, de profeten (profetessen), de apocalyptiekers, de wijzen, - zij allen overbruggen door inzicht en vermogen (wijsheid en kracht, wel aan Jahweh ontleend, o.g.v. genade, maar toch ook verworven en uitgewerkt door menselijke inspanning) de afstand tussen Jahweh en de mensheid: zij hebben een waarneming en een duiding van eigen aard, die het heilloze doorsnee lot overschrijdt.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat, enerzijds, de wijsheidsboeken in het oude testament en, anderzijds, iemand als Filon de Jood van Aleksandreia (-13/+54; vlg. anderen: -25/+50) de analogische methode toepasten: zij spreken in het taalspel der heidenen (theosofie o.m.) over Bijbelse gegevens en, omgekeerd, in Bijbelse taalspel over heidense gegevens. Dit is de 'verzoenende' houding.-- cf. *supra blz. 102vv.* (*analogische reductie*), waar bewezen wordt dat analogie niet totale identiteit is. Wie dit onderscheid niet eerbiedigt, vervalt in een soort syncretisme (religieus eclecticisme).

1.c. Gnostisch-manicheïsche theosofieën.

In de tweede eeuw na Chr. vooral doet zich een eigen type van theosofie voor, dat, modelmatig, analoog is aan de twee voorgaande, doch een sterke nadruk legt op de afstand of het interval tussen 'godheid' (desnoods 'opperwezen' (Jahweh)) en de natuur (de schepping), dermate dat de overbrugging onmogelijk lijkt. -- Vandaar de naam 'dualisme'. Ook de pessimistische duiding (abductie) van natuur en mens komt hier sterk door.

2. De neoplatonische theosofieën (+250/+600).

Inleiding.

(i) Het interval "godheid/ natuur", samen met de overbruggingsmomenten (ideeën/ getalvormen, goddelijke/ daimonische wezens; materiekritiek; mystisch-magische levensbestemming), zijn, fundamenteel identisch t.o.v. de vorige theosofieën.

(ii) Het grote kenmerk/ onderscheid ligt in de creatieve eclecticiek (*zie hoger blz. 65*), waarbij alle antieke filosofieën - de platonische heel bijzonder - in een encyclopedisch systeem harmonisch ineen gevoegd worden, doch met sterk pantheïstisch-monistische grondtrek.

MHD 245

Overzicht -- De stichter is Ammonios Sakkas (+175/+242) te Aleksandreia. Drie hoofdstrekkingen en een aristotelisch-vakwetenschappelijke onderstroming typeren de rijkdom der neoplatonische theosofieën.

1. Plotinisme (speculative th.).

Plotinos v. Lukopolis (EG.; +203/+269).-- R. Harder, *Uebers., Plotins Schriften, Vc (Porfurios, Ueber Plotins Leben und über die Ordnung seiner Schriften)*, Hamburg, 1958, 1, Typeert Plotinus op een negatieve wijze : “Plotinos, de filosoof die in onze tijd leefde, behoorde tot die mensensoort, die er zich over schaamt ‘in het lichaam te zijn’. O.g.v. zo een mentaliteit wilde hij dan ook niets meedelen over zijn afkomst, zijn ouders of zijn vaderland. Een schilder of beeldhouwer duldde hij niet in zijn omgeving. (...)”. -- Dergelijke lichaams-, en materieverachting is wel kenmerkend voor een heel stel neoplatonische theosofen, -- net zoals nu mag een aantal Indische yogi's lichaam en materie verachten, uit een analoge mentaliteit.

2. Jamblichos van Chalkis (... /+330) vult de speculatieve mystiek van Plotinos dan met theürgie, d.i. het actief-magische werken met ‘godheden’ (waarbij het woord ‘god-heid’ (cfr. *supra* blz. 12vv. (orfeïsch model); 67 (empedokleïsch model) zowel het onzijdig- onpersoonlijke numen (macht; dunamis) als het persoonlijk wezen, dat die macht bezit, betekent).

3. Proklos v. Constantinopolis (+410/+485) synthetiseert zowel Plotinos’ speculatieve mystiek als Jamblichos’ theürgie in een encyclopedische samenvatting (cfr. *supra* blz. 65 (creatief eclectisme)).

4. Maximus v. Smurna (iv-de e.) zet de theürgie volledig daar, waarmee hij keizer Ioulianos de afvallige (+332/+363) sterk beïnvloedt.

5. Porfurios van Tuross (+233/+305) voert o.m. de logica van Aristoteles (zie hoger blz. 212) in, te Rome, -- wat Themistios (... /+390), te Constantinopel, Ammonios, zoon v. Hermias en leerling v. Proklos, te Aleksandreia en Simplikios te Athene doen.

Daarmee eindigt wat men heten kan ‘de heidense filosofie der Grieken’.

MHD 246.

I.B. De christelijke filosofieën. (+33/ +1450) (246/260)

Inleiding. (246/251)

Niet enkel de Mozaïsche openbaring (*cf. supra blz. 242/244*), doch ook de eraan voorafgaande, tot in de begintijden (der mensheid) reikende archaïsche of oeropenbaring krijgt vanuit de blijde boodschap haar volle belichting. De voleinding grijpt terug op het oudste; de aanwezigheid van de tijd der genade op de verst verleden tijd. In die zin bidt de kerk, op de vooravond van Pinksteren:

“God, die ons de wonderen der oertijden, dankzij het licht van het nieuwe verbond, verklaard hebt! Het christendom is universeel zowel wat betreft alle tijden als inzake alle volkeren”. (*O. Willmann, Gesch. d. Id., II, 20*).

Dit impliceert dat filosofie, vakwetenschap en retoriek,-- dat hylische en speculatieve abstractie, dankzij die universaliteit, integrerende bestanddelen van het christendom zijn.

De aleksandrijns-joodse theosofen en de wijsheidsboeken van het oude testament zijn ons, daarin, voorgegaan. Het heilsplan, dat onze bevrijding uit slavernij en noodlot bevat, dateert niet enkel van voor de uitverkiezing van het joodse volk (Mozaïsch stadium), doch van voor de schepping van de wereld (archaïsch stadium) (*1 kor 2: 7; 1 Petr 1:20*).

Ook : Paulus, die de Griekse filosofie kende als gemeengoed der geletterden, spreekt, in de stoïsche taal (*zie hoger blz. 241 (26: herakliteïsche logos)*), over het bewijs van het Godsbestaan uit de fisis (natuur) en over het natuurlijke, alle mensen gemeenschappelijke geweten, gesteund op de natuurwet; terwijl Johannes, in de taal van Herakleitos, de stoa en Filon (*zie hoger blz. 244*), het heeft over Jezus, als de zoon van de Vader. (*cf. supra blz. 38vv. (hermeneutiek); 56 (begrijpen); 205; 101vv. (anal. red.)*). Met medemenselijk begrijpende houding spreken zij, analogisch, de taal van de denkende Grieken om over het christendom te spreken. Dit impliceert dat ‘filosofie’ (*cf. supra blz. 40; 88; 147; 235vv.*) op het christendom toepasselijk is.

(A) Waarneming: het feit der openbaring der H. Drie-eenheid, in persoon en zending van Jezus, gezonden door de Vader en die met de Vader, de Geest zendt.

(B) Abductie: - Gezien die trinitaire openbaring, hoe moet de totaliteit opgevat worden?

MHD 247.

M.a.w. gezien het waargenomen feit dat, uitgaande van Jezus en zijn kerk de trinitaire openbaring wortel schiet in alle culturen, ja, in het heelal, wat verandert er in dat heelal (en, mede, in al die culturen), doordat dat proces van triadische openbaring zich kan doorzetten en doorzet? Of: hoe moet dat heelal zijn dat zoiets als trinitair optreden van agogische aard erin denkbaar, intelligiebel, ‘zinnig’ is? Daarmee vangt het trinitaire leven aan op filosofisch vlak.

A1. Dat trinitair leven iets met de kosmos, de totaliteit, te zien heeft hebben de vooral Griekse kerkvaders verwoord: “Met het lichaam waart Gij in het graf,- met de ziel in de Hades, als God, -- gij waart in het paradijs met de rover, op de troon, Christus, met Vader en Geest, alles vervullend, zelf onbegrensd”. (*Killian Kirchhoff, Osterjubel der Ostkirche, I, pentekostarion, Münster (Wf.), 1940, 19*).

Of nog: “Alles is nu met licht vervuld: hemel, aarde en onderwereld (Hades). Gans de schepping behoort dan ook de opstanding van Christus, waarin zij overleving heeft gevonden, te vieren”. (o.c., 3).

Inderdaad, behalve de incarnatie, in een aards bestaan, waardoor hij lotsgenoot werd met de aardse werkelijkheid, heeft Christus, de nederdaling in de Hades en de hemelvaart uitgevoerd, als lotsgenoot en redder van wat daar leeft.

A.2. Wat juist heeft Christus, met de Vader en de Geest steeds één, veranderd in de totaliteit? -- *I Kor 1:24* heet Paulus Christus ‘theou dunamin kai theou sofian’ (Dei virtutem et Dei sapientiam; Gods kracht en Gods wijsheid).

Dit impliceert dat

- (i) de oerstof (hylisch moment) van het heelal, door de ‘geest’ (‘pneuma’) van Christus omgevormd is en
- (ii) de ‘ideeëinhoud’ (speculatief moment: de informatie in het heelal) door nieuwe ideeën (denkinhouden) is herdacht.

Dit breekt, in het aardse menselijke leven, door in drievoudige vorm:

(1) de Vader (verwekker) werkt, in al wat stichtend, verwekkend is (*1 Kor 4: 14/20; 3: 5vv.*);

(2) De zoon (Jezus) werkt, in al wat agogisch (bevrijdend uit onmondigheid en noodlot) is o.g.v. lotsverbondenheid (de lijdende dienaar van de Heer is tevens de verheerlijkte mensenzoon;

(3) De geest werkt in al wat Hogere, ‘charismatische’ begaafdheid is (*1 Kor 14: 4/12; 12: 27/31; Rom. 12: 6/8; 1 kor 14: 1/40 (structuur der samenkomst)*),-- hetgeen bleek te Jeruzalem (Pinksteren) en in het huis van Cornelius (*Hand 10: 44/48*).

MHD 248.

B.1. Dit alles werd mogelijk, doordat een vrouw, Maria, de moed had eraan te beginnen. Net als haar voorgangsters (*zie hoger blz. 150vv.*, waar vrouwen als ‘soteirai’, redsters, beschreven worden), werd zij, eerst, ‘(lijdende) dienaars van de Heer’ (*Luk 1:38*) om, daarna, ‘moeder van de Heer’ (*Luk 1:43*; *vgl. Jer. 13: 18: 1 kon 2:19 15:12v.*, d.i. vorstin moeder, te worden).

“In waarheid zijt gij boven alle schepping verheven. Want de God der schepselen hebt gij, in het vlees (armzalige menselijkheid), gebaard. Daardoor, vorstin, hebben wij, in u, een helpster”. (*K. Kirchhoff, Ueber dich freut sich der Erdkreis (Mariënhymnen der byzantinischen Kirche)*, Münster (Wf.), 1940, 114).

B.2. De vraag rijst: “Hoe komt het dat, na twintig eeuwen verspreiding, die trinitaire werking in zulke crisis lijkt te komen?”. -- Het antwoord ligt in de totaliteit zelf: o.g.v. kracht (hylische energie; ‘geest’) en wijsheid (speculatieve ideeën; informatie) beweegt gans de schepping, doch vooral de mens zich vrij, maar met een, tot nog toe, erg daimonische vrijheid (*cf. supra blz. 40/43 (herakl. mod.); 126vv. (eurip. mod.); 202, 205 (socr. model)*);

Bijbels: Job: 4:18; 1:6vv.; Isaias 14: 12/14; ps 58 (57); 82 (81); vooral Luk. 18:8 (“Zal de menszoon, bij zijn komst, wel geloof op aarde vinden?”).-- *Luk 2: 34/35*: Simeon zegt tot Maria dat haar kind een ‘teken van tegenspraak’ (‘sèmeion antilegomenon’) zal zijn en hij gewaagt, in dat verband, van het onthullen der redeneringen van vele ‘harten’.

Kierkegaard zegt: “Dat God vrije wezens naast zich heeft kunnen scheppen, is het kruis, dat de ‘filosofie’ (hij bedoelt de rationalistische filosofie) niet kan dragen, maar waaraan zij is blijven hangen”. (*A. Van Munster, vert./inl., Kierkegaard (een keuze uit zijn dagboeken)*, Utr./Antw., 1957, 25). Mensen als b.v. Euripides hebben ons voldoende geleerd dat

1/ de mens vrij,

2/ maar, vooral, daimonisch-vrij (harmonie der tegengestelden) is.

MHD 249.

c.1. Opgeworpen wordt, dat de feitelijke, waarneembare Christenheid beneden het peil van de messiaanse, ‘pneumatische’ (d.i. door de heilige geest van God bezielde) mens (*cf. supra blz. 243*) is gebleven.

Inderdaad, al wat bestaat - en dus ook de trinitaire werking via ‘ruah’ (geest) en wijsheid is veelduidig: men kan ze eigenzinnig (opgesloten in eigen, idioot denkkringetje; *cf. supra blz. 32*), rechtzinnig (opgesloten in autoritair-strakke denkkring; *cf. supra blz. 33*) en/of vrijzinnig (opgesloten in aprioritaire dialoog; *cf. supra blz. 177*) duiden (*cf. Sir (= ecclesiasticus) 15: 11/20; Gal 6: 7/8; 5: 16/25*). Toch bereikte een aantal christenen het peil dat *1 Kor 12: 31/13:13* (de liefde (‘agapè’, caritas) en in onsterfelijke bewoording, Izaak de Syriër, asceet-eremijt en ook bisschop van Ninive, in zijn ‘gezegden’ (verschenen in het Russisch te Moskou in 1858; men vond in Dostoiefski’s bib een exemplaar), geschetst hebben.

“Het hart van de mens - bedoeld is de ‘pneumatisch-messiaanse mens die boven het rationele dier is uitgegroeid - loopt over van liefde voor de gehele schepping, voor al wat leeft: voor de mensen, voor de vogels, voor de dieren, voor de daimones. Indien de aandachtige blik van de mens zich naar de schepping keert, dan is hij tot tranen bewogen en een alles insluitende en diep gevoede vertederung neemt hem in bezit. Een scherp meevoelen met het lijden van die schepping (*cf. Rom 8: 18/23*) dringt diep in het hart van de mens door. Hij kan dan ook niet zien of uitstaan dat een schepsel het minste kwaad, ook maar de minste treurigheid te doorstaan heeft. Daarom juist bidt hij, tot tranen bewogen, zelfs voor de woordloze wezens, voor de vijanden der waarheid, voor degenen die hem schade berokkenen. Bidden vraagt hij dat God ze in stand houdt en hun vergiffenis schenkt. Zelfs voor de kruipende dieren (het ‘beeld’ (*cf. Mark 1:13; vgl. Ps 58 (57)*) van de polydemonistische ‘godheden’) bidt hij, met een allesomvattende tederheid”. (VL. Solovjef (1853/1900), *la justification du bien (essai de phil. mor.)*, Moskou, 1898-1; Paris, 1939, 72, knoopt aan deze tekst van Izaak aan).

Hier wordt verondersteld dat zelfs de daimon of diepteziel van de christen bekeerd is (en niet enkel zijn bewuste ziel).

MHD 250.

c.2. Bijzonder acuut is de vraag omtrent (on)recht. -- cf. *supra blz. 3v; 128vv. (vrl. 146vv.)*. De bijbel kent, behalve het archaisch, het gewoonte- en het politiek recht, dat bij de heidenen, meestal vaag blijft ('high god' belief). Zo *Ps. 58 (57)*:

"Is het wel echt recht, dat gij, 'godheden' (de rechters zijn 'beeld' (*cf. infra blz. 195vv. (participatie)*) van de polydemonistische godheden) spreekt? Is het wel zo dat gij oordeel velt over de adamskinderen (mensen) volgens het recht? -- Toch niet: met de overgave van uw hart (= daimonisch vrijheid) knutselt gij onwaarheid op aarde ineen, weegt gij af wat willekeur is; - vanaf de moederschoot zijn zij afgeweken, de schurken! Afgedwaald, reeds in de buik van hun moeder, zijn zij, die, als rechtspraak, dwaling uitzeggen! (...). God, sla, in hun (slangen)muil, de giftanden stuk! (...) dat zij, de aarde in, (terug)vloeien, als water, dat, de aarde in, verdwijnt! (...) dan zal men, met recht, kunnen beweren: 'toch is het zinnig, althans in de ogen van de gerechtige'. Werkelijk: er is een god, die recht verschaft, op de aarde".

Of *Ps. 82 (81)*: "Jahweh staat op, te midden van de goddelijke raad. Te midden van 'godheden' velt hij oordeel. 'Hoelang nog zult gij niet naar recht oordelen? De grensoverschrijding van de bozen ondersteunen? Neemt het liever op voor de machteloze, zoals de wees. Verschaft de ongeluksvogel, de behoeftige zijn recht! Bevrijdt de zwakke en de arme uit de machtsgreep van de bozen bevrijdt hen! -- Onbewust, zonder besef, dwalen de rechtsprekende vorsten in de duisternis (steller bedoelt: de onderwereld) rond, zodat het fundament der aarde wankelt. -- Ik, ik heb gesproken: gij, gedraagt gij u als godheden? Gij, allen? -- Blijkbaar niet! Daardoor zult gij, de mens gelijk, sterven. Allen gezamenlijk zult gij van uw troon afvallen! -- Sta op, Jahweh! Oordeel de aarde! Gij zijt, immers, de heerser over alle volkeren". (*cf. A. Bertholet, die Religion des alten testaments, Tübingen, 1932, 130f.*).

Men weet dat Jezus, door zijn verheerlijking, rechter is over levenden en doden. Hij verschaft opperwezenlijk recht. Hij oordeelt, echter, de ziel, die beslist over de plaats van wat leeft; in de hele kosmos, in de totaliteit. cf. *supra blz. 13 (daimon)*

MHD 251.

Besluit.-- de 'ziel' als centraal thema der christelijke filosofie en der filosofische verdieping van het christendom. -- De 'ziel' (het 'hart (bewuste ziel) en de 'nieren' (onbewuste ziel)) staat centraal. Zonder nauwkeurig zielsbegrip geen begrip van wat christendom eigenlijk is. -- Jezus, terwijl hij, op sabbat, onder het bespiedend oog der farizeeën (en Schriftgeleerden), in een synagoge, de man met de dorre hand geneest, zegt, toornig - bedroefd om de verblinding rondom hem: "Mag men, op sabbat, goed doen of kwaad? 'Psuchèn sosai è apokteinei' (de ziel redden of doden)? (Mark 3:4). Het valt op dat hij het probleem der dorre hand - niet medisch (cfr. supra blz. 231v. (technische intelligentie) maar - 'ziel'-kundig aanpakt.

Algemeen zegt hij: "Wat helpt het de mens de hele wereld te winnen, en, tegelijk schade te lijden aan zijn ziel of: wat zal de mens in ruil geven voor zijn ziel?". (Mark. 8:36vv.). Ziedaar het verwonderlijke feit van Jezus woord en daad (waarneming).

Abductie. -- Indien de 'ziel' (ook met andere termen aangeduid) werkelijk het individuele in de mens is (in ieder bezielde wezen, overigens), waardoor hij concreet, d.i. met de totaliteit (kosmos, heelal, 'zijn') vergroeid is, cf. *supra blz. 219/221* (individueel-concreet denken der romantiek)), dan is Jezus' optreden en woord begrijpelijk.

Inderdaad, de ziel is het ik (individueel moment), maar,

a. als hylisch (oer- en zielestoffelijk) trefpunt (cf. *supra blz. 13*), waardoor het ik, als daimon of oerstoffelijke centrum, fluïdiek in contact staat met de hele fluïdieke kosmos en al wat erin is; doch ook

b. als speculatief (rationeel-intellectueel) openstaan voor het hele 'zijn' (heelal) als horizon van het ik, dat daardoor verstandelijk is;

c. als bezielend levensbeginsel van het lichaam (juist doordat de ziel de twee vorige aspecten bezit, kan zij 'bezielen');

d. als evolutief moment, waardoor het ik kan boven zichzelf uitgroeien (het pneuma of messiaans levensbeginsel (cf. *supra blz. 243*)) of, ook, verloederen (het kwaad kiezen).

Om die gezamenlijke redenen vat Jezus de dorre hand zielkundig aan.

MHD 252.

Overzicht. (252/260)

In drie grote golven kwam het christelijke filosoferen van de grond: patristisch (kerkvaderlijk), Scholastisch en modern-hedendaags

1B (1) De patristiek (+33/800).

Vanuit de inleiding zal (deductief) begrijpelijk zijn dat de kerkvaders (vrl. bisschoppen) een keuze verrichten **a.** filosofisch en **b.** religieus.

Filosofisch.

a. Worden afgewezen: de scepsis (*zie supra 240*), behalve de methodische twijfel (H. Gregorius v. Nussa, H. Augustinus v. Tagaste passen die toe); het epikoureïsme (*zie blz. 241*), vooral om zijn lustfilosofie.

b. wordt, enigszins, als onderstroming, aanvaard de peripatetische fil. (*zie blz. 238; vakwetenschappelijkheid*).

c. worden goed aanvaard: de academie (Platon; *cf. blz. 193vv.*); de stoa (*zie blz. 241*); de theosofie van Filon (*zie blz. 242*),

d. wordt bijzonder gunstig aanvaard: de neoplatonische theosofie (*zie blz. 244v.*).

Opm.-- Al deze systemen worden wel grondig herdacht. Of, liever: de kerkvaders drukken zich, in het radicaal herdachte taalspel (*zie hoger blz. 38/40 (Vico); vooral 33vv. (Wittgenstein)*), der filosofen uit, wanneer zij over het evangelie spreken (analogie; *cf. blz. 101vv.*).

Opm.-- Natuurlijk zijn daar de talloze kerkvaders, die de retoriek boven de strenge filosofie verkiezen (*zie hoger blz. 185v. (Isokrates)*). Zij stichten de gewijde retoriek.

Religieus.

a. Wordt afgewezen: het polydemonistisch polytheïsme (in naam van het Drie-eenheidsgeloof);-- heel in het bijzonder wordt afgewezen al wat seksueel-magische religie is (*cf. blz. 56/64 (dionysiek) 124/126 (kretensische Zeusreligie); 148.1/150 (Macedonische Dionysiek)*) en dito 'mysterieculten',

b. wordt heel bijzonder afgewezen: de gnostisch-manicheïsche theosofieën (*zie blz. 244*; zij drongen diep in de kerk door).

Faseologisch.

(1) aanvankelijke patristiek (+33/325): Clemens van Aleksandreia (.../215), de stichter der christelijke theosofie; zijn geniale leerling Origenes van Aleksandreia (.../254); in het Latijnse westen: Lactatius (+250/+32s);

(2) hoogtepunt (+325/+450): twee reuzen, nl. H. Gregorius, v. Nussa (335/394) en vrl. H. Augustinus van Tagaste (354/430) die de topfiguur der kerkvaderfilosofie is;

MHd 253.

Meteen had hij de grootste invloed op de scholastiek;-- één werk, *de civitate dei* (over de stad Gods) dat het werk bij uitstek is inzake christelijke geschiedfilosofie en theologie, zij vernoemd;

(3) Neergang (450/800).

volksverhuizingen; Sarazenenveroveringen; val van het West-Romeinse rijk; vrl. cultuurverval.-- Op de eerste plaats, echter, de islam, die opkomt (Mohammed (570/632)).- Dionusios de are(i)opagiet (+/- 500), die Proklos (*zie hoger blz. 245*; bijnaam: de scholastieker der oudheid), min of meer christelijk herduidt en grote invloed op de scholastiek uitoefent; -- H. Johannes v. Damaskos (.../ 749), de grote systematieker (aristotelisch, doch met neoplatonisch-theosofische inslag);-- in het westen: Boëthius (480/525), die, evenals Augustinus, de grootste invloed op de scholastiek uitoefent.

IB (2) De scholastiek (middeneeuws-kerkelijke fil.). (253/259)

Drie hoofdinvoeden bepalen de scholastiek (schola = school), die, wezenlijk, schoolse filosofie is, in tegenstelling tot de patristiek, die veel dichter bij het leven stond.

(i) Augustinus (zie hierboven);

(ii) de neoplatonische theosofieën (zie hoger),-- en dit langs Proklos (*zie blz. 249*), Dionusios de are(i)opagiet (zie zo-even) en Augustinus, alsook de islamitische en middeneeuws-joodse filosofieën (*cf. blz. 242vv. (aleksandrijns-joodse fil.)*);

(iii) de specifieke invloed gaat uit van Aristoteles (*zie hoger blz. 210vv.*), die, op zeker ogenblik, de filosoof zonder meer zal heten, vooral wanneer, +/- 1150, hij, in het Latijn vertaald, in al zijn werken grondig bestudeerd zal worden (dermate zelfs dat W. Jaeger zegt dat men tot de XIX-de eeuw behoort te wachten om, opnieuw, grondige aristotelesstudie te beleven).

Hoofdkentrek.

O. Willmann, Geschichte des Idealismus, II, 322ff., karakteriseert

(1) De patristiek als idealisme (*cf. supra blz. 193 (latinisch transcendent idealisme)*); 210 (*Aristotelisch immanent idealisme*), doordat de kerkvaders in een strijd op leven en dood gewikkeld raakten tegen het scepticisme, dat alle idee herleidt tot louter subjectief denkbeeldig product, en tegen het antieke materialisme, dat alle idee loochent zonder meer.

MHD 254.

(2) De Scholastiek, - aldus Willmann, o.c., 322 - is 'realisme' doordat enerzijds, de kerkelijke (wat hij heet 'echte') scholastiek stelling neemt tegen dat type van theosofie, dat dermate hetzij een godheid, die zeker niet de trinitaire godheid der Bijbelse openbaring is, hetzij in een ideeënwereld opgaat, dat zij de waargenomen zintuiglijke werkelijkheden herleidt tot reine schijnwerkelijkheid (men herinnere zich - *hoger blz.* 245 - hoe de belangrijkste stichter der neoplatonische theosofie, Plotinos, er zich over schaamde 'in het lichaam te zijn', -- iets dat een waarlijk Bijbelse theosofie of op goddelijke openbaring gesteunde filosofie (*cf. supra blz.* 242vv.) onmogelijk aanvaarden kon).

Dit, terwijl, anderzijds, dezelfde kerkelijke scholastiek stelling moest nemen tegen de 'dialectiekers' van toen (versta: de logici) geheten nominalisten (*cf. supra blz.* 189v.), die de idee herleidden tot een louter subjectief denkbeeldig product zonder enig analogon in de zintuiglijk waargenomen werkelijkheden.

Besluit: immanent idealisme zou een betere naam zijn dan 'scholastisch realisme', tenzij men, zoals Willmann, de term 'realisme' gebruikt om twee punten te verwoorden:

- a/ De zintuiglijk waargenomen werkelijkheden zijn echt werkelijk ('reëel');
- b/ de idee of het denkteken (D. Scotus), in de zintuiglijk waargenomen werkelijkheden, is 'reëel'. Tweevoudig 'realisme' dus.

O. Willmann, o.c., 323, zegt dat de scholastiek de modelidentische voortzetting is van het patristisch ('transcendent' geheten) idealisme, doordat de scholastiek

a/ zowel, langs natuurlijke weg (door abstractie der ideeën uit de zintuiglijke gegevens),

b/ als, langs bovennatuurlijke weg (door de Bijbelse openbaring en haar ideeënrijkdom) contact krijgt met de goddelijke (versta: trinitaire) ideeën.

Uitweiding (254/259)

Scotistisch-peirciaanse tekenfilosofie.

Duns Scotus (1266/1308) was nevens Thomas v. Aquino (1225/ 1274), een topfiguur der scholastiek: hij gaat door als 'kritisch' thomist (thomasaanhanger). Gezien het ver dragende belang, zowel inzake geschiedenis der middeleeuwse filosofiegeschiedenis als actueel (epistemologisch), stappen wij nu over naar Charles Santiago Sanders Peirce (1839/1914), die zichzelf, met zijn semiotische hermeneutiek, een 'scholastical realist' heet.

MHD 255.

Iets wat een verwonderlijk feit mag heten, te midden van zijn milieu, de toenmalige USA - universitair.

Wij nemen *M. Bense, semiotik (Allgemeine Theorie der Zeichen)*, Baden-Baden, 1967, dat zich uitdrukkelijk op Peirce steunt, tot uitgangspunt. Doch, eigenlijk halen wij appl. modellen aan in de stijl van *K.O. Apel, Szientistik, Hermeneutik, Ideologiekritik*, in: *K.O. Apel u.a., Hermeneutik und Ideologiekritik*, Frankfurt am Main, 1971, 7/44.

(a) D. Scotus verzet zich tegen de aristotelisch-thomistische bewering, met de idee (begrip), al of niet uit de zintuiglijke waarneming geabstraheerd, het (volle) wezen der dingen en processen te kunnen vatten (intuïtief thomisme).

(1) cf. *supra blz. 13.1* (Alkmaion 's kritiek op het - wat hij heet - menselijke, indirecte kennen van het 'wezen' der dingen en processen).

(2) Analoog aan Alkmaion, die de mens tussen de 'godheid' (numen) en het dier in situeert, situeert D. Scotus, ook het menselijk kennen: de louter mentaal opgevatte (Peirce zal zeggen: 'geabduceerde') idee verschilt van de aristotelisch-thomistische tweevoudig, nl.:

a/ de idee, in de menselijke geest, is niet meer dan een aanduiding of 'teken' (denkteken, dan) - gezien vanuit de waarneming;

b/ de idee - en daarin overtreft Scotus, resp. Peirce, duidelijk Thomas in actuele zin - is, tegelijk, door deductie van ingrepen die het wezen van het waarneming kunnen raken, ingrepen ('actie' o.g.v. 'self activity' (zelfwerkdadigheid)), wezenlijk 'experimenteel' (cf. *supra blz. 11 (volle of peirastische reductie)*).

M.a.w. D. Scotus is, bij ons weten, de eerste die reductief filosofeert (cf. *supra blz. 1*).-- Nieuw is die methode niet: de lemmatisch-analytische (kortweg: analytische) methode, door de pythagoreeërs en platoniekers geregeld toegepast (zonder voldoende epistemologische verantwoording, echter) is modelidentisch (cfr. *supra blz. 8/10*).

D. Scotus bezorgt, eigenlijk, de pythagoreïsch-platonische methode, haar wetenschappelijk fundament.

MHD 256

(b) De triadische duiding van de skotistische epistemologie door CSS. Peirce. --

(1.) *Inleiding* -- O. Willmann, o.c., 328ff., zet uiteen hoe de ‘enkuklios paideia’ (het trivium en het quadrivium), scholastisch gezien, een echte hermeneutiek is.

(A) *Waarneming*. -- Het zintuiglijk ervaren is uitgangspunt.

(B) *‘Verstehen’*

(1) Alle ‘verstehen’ (letterlijk), d.i. op zijn ideële of denkinhoud duiden, is - in het trivium (= grammatica, retoriek, ‘dialectiek’ (d.i. middeleeuwse logica)) allereerst, ‘verstehen’ van woordtekens (geschrevene en/of gesprokene).

Deze zienswijze loopt, zeer duidelijk, vooruit op wat, later, V. Schlegel, Schleiermacher, -- Dilthey als ‘hermeneutiek’ (in de brede en grondige zin) opvatten (cfr. *supra blz. 38vv.*)

(2) Alle ‘verstehen’ heeft - aldus Willmann, *ibid.* - daarna of gelijktijdig, liever, als taak ‘verstehen’ van ‘die Sachen’ (letterlijk), d.i., in zijn bedoeling, de idee die, in tekst of gesproken woord, meegedeeld of althans uitgedrukt is.

In het quadrivium - wiskunde, -- astronomie, muziek - wordt de jong scholasticus direct geconfronteerd - in pythagoreïsch-platonische traditie - met de idee of denkinhoud, ‘Die Sachen’ zelf (cfr. *supra blz. 231/ 236 (Husserl’s, Scheler’s ‘ideatieproces.*)

(3) Pas daarna wordt de jonge scholasticus geconfronteerd (directe kennis of ‘ontmoeting’ (cfr. *supra blz. 232v.*) met de denkinhoud van hetzij filosofie hetzij filosofische theologie (‘doctrina sacra’, ‘heilige leer’).

(2.) *Peiriciaanse ‘hermeneutiek’*.

(I) *Semiotisch voorstadium*.

(I). A. *Waarnemingstypes*.

(IA.1. *Voorwetenschappelijk-sensorisch*.

Hier ligt een steen in de zon. Ik voel, met de hand b.v., deze steen aan. Daarop “codeer” ik in een ‘taalspel’ (omgangstalig) de gedane waarneming en zeg: “Deze steen is warm”. (Duidingsleerstellig luidt het dat ik het begrip ‘warm’ toevoeg (één-éénduidige betrekking) aan ‘deze steen’ (waarbij de toevoeging ‘identiteits-ontologisch’ (cfr; *supra blz. 12*) verwoord wordt (‘is’)).-- ‘Codering’ betekent ‘omzetting in de momenten van een reeds bestaand tekensysteem’,-- hier de volkstaal! -- zo een waarneming vastleggende uitspraak heet men wel ‘protocoluitspraak’.

MHD 257.

(I) A.2. Voorwetenschappelijk-instrumenteel.

Hier ligt dezelfde steen, eveneens in de zon. Ik neem een thermometer en contacteer ('ontmoeting', -- type 2) de steen ermee.-- Daarop 'codeer' ik: "Deze steen is 42° Celsius warm".

(1) B. Duidingstypes.

Ad (I) A.1. (sensorisch).

Peirce voert zijn beroemd triadisch model in.

(1) Het 'object' ('realisering'), de steen en diens warmte (graad), heet hij 'a first' (een 'eerste').

(2) Het subject ('interpretant' of 'duider') - d.i. ik hetzij met de hand hetzij met het verlengstuk, de thermometer, van mijn hand - 'ontmoet' ('contacteer') of 'confronteer mij' (233: Husserliaans-Scheleriaans model) met het object. Die betrekking ('relation') heet Peirce 'a second' (een 'tweede').

(3) Ik, de duider, ken, aan het geduide, het object, een (denk- en/of spreek)-teken toe (toevoeging), nl. de zinnestukjes hierboven (in dit geval: protocoluitspraken). Dat teken heet Peirce 'A third' (een 'derde').

Ad (I) a.2. (instrumenteel).

Peirce breidt het begrip 'duiding' ('interpretation') uit, ook tot buitenmenselijke 'duiders'. Zo, hier en nu, de thermometer.

(1) Het object, de steen en zijn warmte,

(2) wordt gecontacteerd ('ontmoet'), maar nu niet door mij, doch door de thermometer ('betrekking'),

(3) waarop deze reageert ('duidt'), door zijn ingebouwde kwikkolom, die weergeeft ('model'; cf. *supra blz. 5vv.*) wat hij 'voelt' (een fysicaal duidbaar proces, natuurlijk, doch dat wij, omgangstalg, voorlopig, vanuit een commonsense-ervaring (cf. *supra blz. 1*), als 'voelen' duiden).

Men ziet de drie momenten van het triadisch proces terugkeren, doch op fysicaal terrein.-- Alle apparatuur vertoont een wezenlijke semiotisch-hermeneutische structuur, waarbij én menselijk én extramenselijk 'duiden' zowel onderscheiden als ongescheiden zijn (cf. *supra, voor de beschrijving: blz. 80v. (exacte wet.); 91v. (cybernetiek); ibid. (systeemleer met informatieleer; 94/96 (kwaliteit, kwantitatief gezien); 105vv. (wiskundig model).*

(II) Privaat denken als triadisch proces.

Met Peirce heeft ook Josiah Royce (1855/1915), sociaal idealist, gewezen op het intersubjectieve moment, dat hij 'interpreting community' (duidende gemeenschap) heette.

MHD 258.

(a) Privé-denken - aldus *WB. Gallie, Peirce and pragmatism*, New York, 1966, 82 - is "iemand's gedachten als wat hij/zij tot zichzelf zegt". De innerlijke dialoog met zichzelf zegt: "(1) Deze steen (eerste kwaliteit), (2) eens dat ik hem ontmoet (tweede kwaliteit), (3) lokt de zin uit: "Hij is warm". Deze zin (teken) zeg ik tot mijzelf als filosofisch-logisch wezen, dat zich situeert binnen de horizon der totaliteit (*cf. supra blz. 12; 40; 88; 147v.; 193vv.; 220; 226; 228; 235 ;--12v.; 68; -- 246v.; vooral 251 (ziel/totaliteit)*) en alles binnen die horizon der totaliteit situeert.

(b) gezamenlijk denken "binnen een meedenkende gemeenschap impliceert dat het ik (als interpretant) zijn eigenzinnigheid (*zie hoger blz. 32*) overschrijdt en samen met een gij, ja, samen met alle denkende wezens leert duiden.

(II) Gezamenlijk denken als triadisch proces.

Al is en blijft de kern het individu (*cf. supra blz. 220; 219*), toch 'zijn' wij wezenlijk als wat *Heidegger, Sein und Zeit*, I, 113ff. (Das in-der-welt-sein als mit-und selbstsein) het 'in-de-wereld-zijn' als mede-en (zich)zelfzijn heet.

1. Synchronisch.

"Ik (interpretant) zeg tot u (interpretant) 'Deze steen is warm (teken)'".

2. Diachronisch.

(a) "Ik, geconfronteerd met deze papyrus uit de Egyptische woestijn, zeg: 'Deze papyrus is een tekst van Euripides' ".

(b) "Ik (interpretant) zeg tot u (interpretant) 'Deze papyrus is een tekst van Euripides (teken)!'".

Men ziet het triadisch schema in analoge vorm aan het werk.-- Met het diachronisch-sociaal denken zijn wij in de traditiehermeneutiek beland (*cf. supra blz. 33 (rechtzinnige vorm van traditiehermeneutiek); 65 (eclectische vorm van traditieherm.); 73/78 (Anaxagoreïsch model vqn traditiehermeneutiek); -- 38/40 (Vico's filosofische filologie)*).

Opm.-- *cf. supra blz. 33v. (Wittgenstein's taalspelbegrip: ik, gij, -- wij coderen (zie hoger 256) steeds en noodgedwongen (zie hoger 34; structuralisme) in een of ander taalspel, ingebed als wij zijn in cultuur.*

(II) Eigenlijk hermeneutisch stadium.

(1) Appl. mod.

"Indien deze steen werkelijk warm is, dan wordt mijn waarneming - abductief gezien, als 'objectgetrouw, 'begrijpelijk' (*cf. supra blz. 10*). M.a.w. Ik (als gebonden aan de totaliteit) situeer de waarneming binnen het kader (totaliteit) van b.v. de werkelijkheidsgetrouwe waarnemingen.

MHD 259.

(2) Applicatief model.

(Cfr. *supra* vooral. blz. 235). “Indien alle leven, als noodzakelijke voorwaarde heeft ‘warmte’ en deze steen, voor zover door de zon (bijzonder dan nog) verwarmd, mij, (bij hypothese) die koorts heeft, de noodzakelijke (en, misschien, voldoende) levensvoorwaarde verschaft, dan heeft deze steen, als warm, voor mij, hier-en-nu, een hoge en zelfs voorname ‘zin’ (264: *Solovjev*) (zingeving, hermeneutiek in de filosofische zin)”.

Het is ‘in die zin’ dat wij allen spontaan (d.i. vanuit onze daimon; cf. *supra* blz. 13 (*hylisch-daimonische ziel*); 251(*triadisch-daimonisch zielsbegrip*)) over b.v. ‘De zin van iets’ (b.v. ons leven, een ziekte (cf. Scheler’s voorbeeld), ja, hoe simpel ook, deze warme steen (ook simpele dingen en processen hebben een concreet, d.i. heelal-gebonden of totale ‘zin’) spreken.

Of wij zeggen: “Zoiets heeft (überhaupt, wel degelijk of geen ‘zin’, in die betekenis pas, is volle hermeneutiek. Dit impliceert dat Peirce’s semiotiek of Vico’s filologie of Dilthey’s Hermeneutiek, enz., enz., slechts zingeving worden (en dus echte filosofie, die geen andere ‘zin’ - uiteindelijk - heeft), indien de abductie uitgevoerd wordt door het ik (daimon, ziel), voor zover geëngageerd in de horizon der totale werkelijkheid (ontologisch onderscheid; cf. *blz.* 226)

Het middeleeuws pluralisme.

(1) Behalve de kerkelijke en onkerkelijke scholastieken (*zie hoger blz.* 254),

(2) waren daar de byzantijnse, de islamitische en de joodse filosofieën. Sedert de dagen der romantiek (*zie hoger blz.* 166v.) en, nog meer, nu de ‘histoire nouvelle’ ons de middeleeuwen (anders dan de renaissance en de verlichting) leren waarderen, is de echte open geest der middeleeuwen enigszins duidelijk aan het worden.

Faseologie.

Deze zal ultrakort zijn.

(1) middeleeuwse,

(2) Moderne en

(3) neo-scholastiek tonen de uitzonderlijke vitaliteit van het kerkelijk-schoolse filosoferen duidelijk aan.

MHD. 260.

IB (3) *De niet-patristische en/of niet-scholastische christelijke filosofie.*

Het spreekt vanzelf (en zeker voor wie filosofiegeschiedenis objectief studeert) dat, ook buiten de typisch-kerkelijke filosofieën; zoals patristiek en scholastiek, echt Bijbels en, vooral, christelijk filosoferen bestaat. Vooral sedert de laat middeleeuwse crisis der kerkelijke filosofieën - men denke aan de nominalistische (*cf. supra blz. 189v.*) ‘Via moderna’ (moderne methode), o.m. en vooral gelanceerd door de voorloper van Luther, Willem v. Ockham (1300/1350), een franciscaan, zijn, telkens weer, eerder eenzame denkers opgenomen, die de Bijbelse openbaring op modern-hedendaagse wijze trachten te verwoorden (begrijpend-analogische methode; *cf. supra blz. 39v. (Vico); 101vv. (analogische reductie).*

In het Westen zij gewezen op b.v. lukraak vernoemd: De Oxford-beweging (1830/1850), waarin Kardinaal JH. Newman (1801/1890) zich situeert; S. Kierkegaard (1813/1855; *cf. supra blz. 162vv.*) en, in zijn spoor, het christelijke of zelfs gewoon Bijbelse existentialisme;

In het Oosten: de Russische christelijke realisten (*cf. supra blz. 36/38 (N. Gogol); 249 (Izaak de Syriër)*) vanaf G. Skovoroda (1722/1794) onder wie Vladimir Solovjev (1853/1900) en de theoloog Sergei Bulgakof (1871/1944) als wellicht de grootsten gelden kunnen.

II. *De modern - hedendaagse filosofieën* (1450/heden). (260/264)

Inleiding

Aangezien deze cursus, wezenlijk, studie van het modern-huidig denken is, beperken wij ons, hier en nu, tot de elementaire faseologie. Men kan vaststellen dat erg grote overeenstemming bereikt is omtrent volgende tweedeling. Daarna, echter, lopen de indelingen dermate uiteen en is de objectief-historische studie nog dermate in een beginstadium dat het zinloos wordt één ‘zaligmakende’ indeling voorop te stellen, willen wij niet in aprioritaire methode (*zie hoger blz. 177vv.*) vervallen.

A. *Van de renaissancefilosofie tot en met Kant's criticisme* (1450/1781).

Het doorslaggevende feit, dat, alle modern-hedendaags denken, direct of indirect, beheerst, is de exacte vakwetenschap (*zie hoger blz. 70/123 (anaxagoreïsche aanloop)*). Volgens Chaim Perelman, *Retorika en argumentatie*, Baarn, 1979, blz. 151 vv., is één hoofdtrek het radicale uitbannen van retoriek (‘betogen’, ‘argumentatie’ (*cf. supra blz. 134vv.*)).

MHD 261.

“Het streven om een filosofie op te bouwen waarvan alle beweringen hetzij vanzelf spreken, hetzij op dwingende wijze bewezen zijn; leidt ertoe dat elke vorm van argumentatie wordt uitgebannen en dat de retorica als instrument van de filosofie wordt verworpen”. (o.c., 151). Perelman (o.c 152) wijt deze antiretoriek aan ‘de theologische achtergrond’ (sic!) bij R. Descartes (1596/1650), de grondlegger van het typisch moderne ‘rationalistische’ denken, maar ook, - aldus Perelman - bij Fr. Bacon (1561/1626); (cf. *supra* blz. 39; 92vv.), de grondlegger van het typisch moderne ‘vakwetenschappelijke’ denken.

Ondertussen is

a./ sedert Marx, Nietzsche, Freud (*zie hoger blz. 142;145*), in het kader van een algemene cultuurkritiek op materialistisch-atheïstische ‘grondslag’, en

b./ sedert Heidegger (*zie hoger blz. 186* (archaïserende taal- en woordopvatting) en

c./ het structuralisme (*cf. supra blz. 34* (onbewuste structureffecten)),

d./ alsook sedert het grondslagenonderzoek der logica, resp. logistiek en de wiskunde (*cf. supra blz. 15/20* (antieke aanloop in de *eristiek*); *21/24* (antieke aanloop van de huidige *metatheorie*)) een ware roes van herwaardering der retoriek op gang gekomen. cf. *S. IJsseling, Retoriek en filosofie*, Bilthoven, 1975, voor sommige detailinzichten terzake.

Uitweiding. (261/262)

Fundationalisme.

Dit woord betekent de abductie, dat, indien kennis geldig wil zijn, zij o.m. als noodzakelijke voorwaarde dient te hebben het feit dat zij hoe dan ook (axiomatisch-deductief; cf. *supra blz. 11v; 18v.* (systeem); *217/238* (vrl. *217 en 237v.* (Aristoteles’ *Axiomatisch-deductief systeem*); -reductief (cf. *supra blz. 10vv.* (apagogisch model); *15vv.* (eristisch model); *90vv.* (exper.mod); enz., enz.) ‘gegrond’ behoort te zijn”. In K. Popper ‘s (1902/1994) taalspel heet men zulks ook ‘autoritaire structuur der kennis’ (maar dan, enigszins, als één type van rechtzinnigheidsdenken (cf. *supra blz. 33*). Ook *GE. Moore* (1873/1958) o.m. in zijn *A defence of common sense* (1925) bekritiseerde het foundationalisme,

W. Bartley, Flucht ins Engagement (Versuch einer Theorie des offenen Geistes), Szczyzny Verlag, München, 1962, zet Popper’s inzicht (dat Popper zelf, reeds, vanaf 1934, heeft voorgestaan) uiteen m.b.t. de West-Europese verlichting (cf. *supra blz. 21vv.*).

MHD 262.

Bibl. steekpr.

-- E. Coreth, *einführung in die Philosophie der Neuzeit*, I, (*rationalismus, empirismus, Aufklärung*), Freib., 1972, alsook GG. Granger, *het rationele denken*, Meppel, 1971, b.v. nemen het woord 'rationalisme' in zijn enge, d.i. intellectueel-rationele betekenis (de speculatieve rede; cf. *supra blz. 83/85 (regulatief model); 4/64 (voorsocratisch model)*). Aangezien zowel het eng gedefinieerde 'rationalisme' (intellectualisme) - R. Descartes, B. De Spinoza (1632/ 1677),-- (Duitse vorm:) G. Leibniz (1646/1716) - als het 'empirisme' - j. Locke (1632/1704), de eigenlijke stichter der verlichting, G. Berkeley (1685/1753), vooral David Hume (1711/1776) - samen zich op algeheel-cultureel gebied als 'enlightenment', 'lumières', 'aufklärung', 'verlichting' uitwerken, onder het motto 'de (speculatieve of empirische) rede, die leven, omgeving (het heelal inbegrepen) en de rede zelf wil veranderen, tot in het revolutionaire (men denke aan zowel de Franse als de Marxistische revoluties) toe, neemt Bartley, o.i. terecht, de naam 'rationalisme' in de brede zin, die én speculatieve filosofie en empiristische filosofie omvat.

W. Bartley, in de geest van K. Popper, *conjectures and refutations (The growth of scientific knowledge)*, London, 1963, in zijn boek, 143ff., zegt, letterlijk: "Onze filosofische traditie - hij bedoelt de Verlichting - is, in haar structuur, autoritair, zelfs daar waar zij zich op haar vrijzinnigst voordoet". (cf. *supra blz. 177v.*). Twee gans onbekende - nooit tot het bewustzijn doorgedrongene (cf. *supra blz. 13 (daimon)*) - filosofische dogmata (aldus letterlijk Bartley zelf), die men, doorheen de totale 'filosofische 'traditie, niet onderzocht vooropstelde (cf. *supra blz. 10 (abductie en wel als lemma)*), zijn de oorzaak van die autoritaire structuur.

Die twee 'dogmata' zijn:

a/ alle 'kritiek' (cf. *supra blz. 15/24 (eristiek; metatheorie)*) moet onvermijdelijk geground (fundationalisme) zijn;

b/ het streng 'rationeel' (hetzij speculatief hetzij empiristisch) karakter der rede staat of valt met de axiomatisch-deductieve structuur (ook in het empirisme).

MHD 263.

B.I. Kant en de grondslagen crisis der verlichte filosofieën (1781+)

Willmann, *Die wichtigsten phil. Fachausdrücke*, - Kempten / München, 1909, 83ff., typeert Kant schitterend: ‘Aufklärung und vernunftkritik’ (verlichting en redeskritiek). cf. *supra blz. 24* (noch Leibniziaans dogmatisme noch humiaans scepticisme, doch Kantiaans criticisme). K. Popper, terloops gezegd, de lievelingsauteur van de gewezen Duitse bondskanselier, H. Schmidt- is welbewust kritisch kantiaan.

O. Willmann, o.c., 102, ziet, na Kant’s moorddadige ‘kritieken’ (van 1781 af), volgende uitwegen (cfr. *supra blz. 65*)

a/ Herstichting (op nieuwe abducties) (zo b.v. het Duitse idealisme (Fichte, Schelling (zie hoger *blz. 166v.*), Hegel (*blz. 226vv.*), waarin de Duitse romantiek een hoofdrol speelt (met Vico; cf. *blz. 38vv.*);

b/ Uitschakeling door

scepticisme (cfr. *supra blz. 65; 240*) en/of naturalisme (cfr. *supra blz. 169vv.* (democriteïsch atheïsme.); 181vv. (protosofistische kritische dialectiek); 191vv. (sensualisme en fenomenologie); 241 (materialisme);

c/ scientistisch (cfr. *supra blz. 70vv.* (anaxagoreïsch model); 172/175 (democriteïsch model) - ‘epistemologie’ (kenniskritiek), psychologisme (men mag erbij voegen: sociologisme, linguisticisme, evolutionisme en biologisme, fysicalisme, logicisme, enz.));

d/ herwinning der traditionele filosofieën (idealistische, materialistische (cfr. *supra blz. 176/180* (n.a.v. Demokritos)).—Tot daar Willmann’s lijst.

De huidige generatiekloof.

Fr. Muckermann, *Solowiew (Zur Begegnung zwischen Russland und dem Abendland)*, Olten, 1945, 15f., schetst een enkel model van de uitwerking (cf. *supra blz. 11* (peirastische red.)) van de grondslagen crisis, die de verlichting, letterlijk en welbewust stichtte.

“De tweede zoon Vladimir, nauwelijks veertien jaar oud, heeft met zijn familietradities gebroken. Wat ook maar aan religie en kerk herinnerde, heeft hij, met geweld en, zelfs, gepassioneerd, uit zijn werkkamer verwijderd(...). Ganse nachten brengt hij door met de studie der Duitse materialisten, als L. Feuerbach (1804/1872) of der Franse vrijdenkers als E. Renan (1823/1892), die, toen de Russische jeugd in een roes bracht en in verwarring joegen. (...).

MHD. 264.

Zijn Vader vertrouwde zijn kind, liet het doen;-- sprak hem, wel, bij gelegenheid, over zijn grootvader, die een orthodox priester was, vertelde hem, al uitstekend kenner der Russische tradities, over het religieuze karakter van zijn volk. Doch, verder dan dat, werd de vaderlijke zorg nooit gewelddadigheid. Wel werd een punt (...) - een enkel - benadrukt: dat het, hier, om zeer gewichtige levensvragen ging, die men met ernst behandelen moest, -- die ernst, die erbij past.

Mettertijd begon Vladimir, wiens hart reeds begon een grote leegte te voelen, dit te begrijpen (...). Met zijn negentien jaar heeft Vl. de crisis van zijn eerste jeugd overwonnen. Van het totale nihilisme (de hetzij theoretische hetzij praktische loochening van alle hogere ideeën, idealen en waarden; vgl. *supra blz. 36/38: Gogol's boze antichrist; 160 (kritisch-ontmaskerend denken); 162/165 (malakia)*) is Vl. afgestapt, om tot de grote tradities (zie Willmann 's herwinning der trad. fil.) van zijn volk terug te keren. (...) De studie der wiskunde en der natuurwetenschappen, die hij zo vruchtbaar ingezet had, werd opgegeven ten gunste van dat type van filosofie, dat zich met de grote levensvragen bezig houdt". ((259; Peirce) (cf. *supra blz. 235 (Scheleriaans model)*).

De filosofische uitweg.

Ons lijkt het dat noch de roes der retorische filosofieën, noch iedere andere vorm van eigenzinnige, rechtzinnige en vrijzinnige (cf. *supra blz. 32; 33;177v.*) methoden bestand lijkt tegen ernstige kritiek. Enkel de weg, ons gewezen door hetzij de lemmatisch-analytische methode (cf. *supra blz. 8v. (mathematisch model, doch anaxagoreïsch (cf. blz. 101vv.) toe te passen)* hetzij de semiotisch-hermeneutische methode (zie *hoger blz. 254/259 (Skot. - Peirciaanse methode)*) - d.w.z. beide onder één enkele naam samengevat: de reductieve methode (zie *hoger blz. 10/12 (mathematisch en ethisch-politisch model)*) - enkel die weg, dus, zal de huidige 'malakia', resp. nihilisme overwinnen.

A. T' Jampens, witte donderdag 1984.